

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, Arkeoloji Anabilim Dalı'nın Klasik Arkeoloji Bilim Dalı'nda
Jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri

Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Jüri
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN

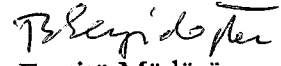
Jüri

Yrd. Doç. Dr. A. Ali BAYHAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Yukarıda imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

Atila TÜRKER

**URARTU KRALLIĞI'NIN YERLEŞİM BİRİMLERİ
IŞIĞINDA YAYILIMI**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

109220

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. MEHMET KARAOSMANOĞLU**

T 109220

ERZURUM - 2001

Babam Mithat Bey'e...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
1. GİRİŞ.....	1-6
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Urartu Araştırmalarının Tarihçesi.....	2
2. URARTU KRALLIĞI'NIN FİZİKİ VE TARİHİ COĞRAFYASI.....	7-13
2.1. Fiziki Coğrafya.....	7
2.2. Tarihi Coğrafya.....	11
3. URARTU KRALLIĞI'NIN YERLEŞİM BİRİMLERİ.....	14-137
3.1. Doğu Anadolu (Türkiye).....	14
3.1.1. Van Bölgesi.....	14
3.1.2. Hakkari Bölgesi.....	53
3.1.3. Siirt Bölgesi.....	54
3.1.4. Diyarbakır Bölgesi.....	55
3.1.5. Bitlis Bölgesi.....	56
3.1.6. Muş Bölgesi.....	59
3.1.7. Bingöl Bölgesi.....	64
3.1.8. Elazığ Bölgesi.....	66
3.1.9. Malatya Bölgesi.....	73
3.1.10. Tunceli Bölgesi.....	74
3.1.11. Sivas Bölgesi.....	76
3.1.12. Bayburt Bölgesi.....	77
3.1.13. Erzincan Bölgesi.....	77
3.1.14. Erzurum Bölgesi.....	81
3.1.15. Kars Bölgesi.....	87
3.1.16. Ardahan Bölgesi.....	89
3.1.17. Ağrı Bölgesi.....	90
3.1.18. Iğdır Bölgesi.....	97
3.2. Güney Kafkaslar.....	100
3.2.1. Ermenistan Cumhuriyeti.....	100
3.2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti.....	109
3.3. Kuzey-Kuzeybatı İran.....	110
3.4. İran- Irak Sınırı.....	135
3.5. Kuzey Irak.....	135

4. SONUÇ.....	138
5. HARİTA LİSTESİ.....	143
6. KAYNAKÇA.....	144
7. HARİTALAR	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

URARTU KRALLIĞI'NIN YERLEŞİM BİRİMLERİ IŞIĞINDA YAYILIMI

Atila TÜRKER

Danışman: Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

2001 - SAYFA: 124+XI

Jüri: Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Urartu araştırmaları 19. yüzyılın başlarına dek uzanmaktadır. Ancak bu uzun zaman diliminde sadece otuz kadar merkezde kazı çalışmalarının yapılmış olması ve diğer merkezlerin yüzey araştırmaları ile tespit edilmesi, Urartu ile ilgili verilerin de yetersiz kalması sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultudaki eksikliği gidermek için yapılan bu çalışmada dörtüye yakın Urartu buluntu merkezi incelenmiş, bunların yayılım alanları ve kronolojileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, Urartu buluntularının Van merkez bölgede yoğunlaştığı ve bir yelpaze gibi açılarak kabaca kuzeyde Sevan Gölü- Güney Kafkaslar'a, doğuda Kuzeybatı İran içlerine, batıda Fırat'ın çizdiği kavise ve güneyde Doğu Toroslar'ın güneyindeki Rovanduz Ovası- Kuzey Irak'a dek yayıldığı izlenmiştir. Kronolojilerine bakıldığında ise özellikle M.Ö. 9. yüzyıldan M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen sürede geleneksel bir anlayışla yukarıda çerçevesi çizilen bölgede aktif oldukları anlaşılmaktadır. Bu bölgede izlenen Urartu kültür izlerinin çoğunlukla kale ve sivil yerleşimler olduğu, bunları yazıt, kaya işçilikleri, sulama yapıları ve ölü gömütlerinin izlediği anlaşılmaktadır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE EXPANSION OF URARTIAN KINGDOM IN THE LIGHT OF THE
SETTLEMENTS

Atila TÜRKER

Supervisor: Asc. Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

2001 - PAGE: 124+XI

Jury: Asc. Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU

Modern Urartian research started in to the beginning of the 19th century. Since this time only 30 excavations have been made. Other centers have had survey researches. This is the reason for our present insufficient Urartian data. To meet this need I have examined 400 Urartu ruin centers, settlement areas and their chronology. According to this research, I confirm most Urartu ruins are in the Van province and also they are found in a longer region stretching from the Sevan lake - South of Cauasia in the north, Northwest Iran in the east, South of the Toros expanding up to Northern Iraq - Rovanduz Plain in the south and Euphrates Valley located in western border. Especially in the between 9th century B.C. - second half of 7th century B.C. the Urartians were active in this area. The Urartian ruins include castle residence, settlements, irrigation structures and graves. Most of them are Castle and settlement.

ÖNSÖZ

Eski uygarlıklar içerisinde Doğu Anadolu'nun en yoğun ve yaygın buluntularını bırakan Urartular konusundaki araştırmaların hak ettiği ölçüde gerçekleştirilemediği bir gerçektir. Biz Urartu Krallığı'nın Yerleşim Birimleri'ne yönelik bir çalışma yapmaya karar verdiğimizde, Urartu buluntu merkezlerini bir tez çalışması dahilinde derlemeyi ve bu konudaki eksikliği bir ölçüde azaltmayı uygun gördük.

“Urartu Krallığı'nın Yerleşim Birimleri” başlıklı Yüksek Lisans Tezi çalışmasını öneren, çalışmanın her aşamasında desteğini ve Urartular konusundaki bilgisini esirgemeyen, tezin yönetimini üstlenen sayın hocam Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'na bu vesileyle teşekkür etmek isterim. Ayrıca tezin oluşumu aşamasında yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Cevat BAŞARAN'a, Yrd. Doç. Dr. Nurettin KOÇHAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Ali Y. TAVUKÇU ile arkadaşlarım Arş. Gör. Mehmet IŞIKLI, Arş. Gör. Birol CAN, Arş. Gör. Davut KAPLAN ve Av. Erkan KURBAK'a da minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Erzurum – 2001

Atila TÜRKER

KISALTMALAR

- AA* : Artibus Asiae, Ascona.
- ActAnt* : Acta Antiqua Academia Scientiarum Hungaricae, Budapest.
- ADÇ* : Anadolu Demir Çağları (=AIA I), ed. A. Çilingiroğlu, İzmir (1997).
- Adontz, 1946: Adontz, N., *Historie D'Armie*, Paris (1946).
- AEJ* : C. F. Lehmann-Haupt; Armenien Einst und Jetzt, Bd. I, Leipzig (1910); Bd. II.1, (1926); Bd. II.2, (1931).
- AfO* : Archiv für Orientforschung, Graz.
- AIA II* : Anatolian Iron Ages 2. (Oxbow Monographs 13), ed. A. Çilingiroğlu / D. French, Ankara (1991).
- AIA III* : Anatolian Iron Ages 3. The Proceedings of the third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 Augustus 1990, ed. A. Çilingiroğlu/ D. French, Ankara (1994).
- AIA IV* : Anatolian Iron Ages 4 (=AS 49). The Proceedings of the fourth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Mersin, 19-23 May 1997, ed. A. Çilingiroğlu/ R.J. Matthews, Ankara (1999).
- Ainworth, 1842. : Ainworth, W., *Travels in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldaea and Armenia*, (1842).
- _____, 1888 : *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition – II*, (1888).

- AJA* : American Journal of Archaeology, Boston.
- AMİ* : Archäologische Mitteilungen aus Iran, mit Neue Folge (N.F) und Ergänzungs (Erg.) Bände, Berlin.
- AnAr* : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları / Jahrbuch für Kleinasiatistische Forschungen, İstanbul.
- AoF* : Altorientalische Forschungen, Berlin.
- ArchAnz* : Archäologischer Anzeiger, Berlin.
- ArkSan* : Arkeoloji ve Sanat, İstanbul.
- Arutjunijan, N.V. : *Zemledeli i skotovodstvo Urartu*, Erivan (1964).
- _____, 1985 : *Toponomika Urartu (Churriyy i Urarty I)*, Erivan (1985).
- AS* : Anatolian Studies, London - Ankara.
- AST* : T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara.
- Ayanis I* : Ayanis I. Ten Years Excavations, 1989-1998 (=Documenta Asiana), ed. A. Çilingiroğlu / M. Salvini, Roma (baskıda).
- Azarpay, G. : Azarpay, G., *Urartian Art and Artifacts a Chronological Study*, Berkeley – Los Angeles (1968).
- Bachmann, W. : Bachmann, W., *Kirschen und Mochen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig (1913).

- CICH : *Corpus Inscriptionum Chaldicarum, Bd. I* (1928); *Bd. II* (1935); ed. C.F. Lehmann-Haupt / F. Bagel / F. Schachermeyr.
- Çevik, 2000 : Çevik, N., *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara (2000).
- Çilingiroğlu, A. : Çilingiroğlu, A., *Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, Bornova (1984).
- _____, 1984 : *Urartu Tarihi*, Bornova – İzmir (1994).
- _____, 1997 : *Urartu Krallığı, Tarihi ve Sanatı*, İzmir (1997).
- DrVos : Drevnij Vostok, Erivan.
- DTCFD : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.
- DWAW : Denkschriften der Keiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch – Historische Klasse, Berlin.
- EV : Epigrafika Vostoka, Erivan.
- HChI : F.W. König ; *Handbuch der Chaldischen Inschriften (= AfO Bh. 8, 1.2)*, Graz (1955-57).
- Işık, 1995 : Işık, F., *Die Offenen Felsheiligtümer Urartus und Ihre Beziehungen zu denen der Herhiter und Phryger (Documente Asiana, vol. II)*, Roma (1995).
- IANA : Izvestija Akademii nauk Armjanskoj SSR (Obşçestvennye Nauki), Erivan.
- IFZ : Istorika – Filologičaskij Zurnal, Erivan.
- ILN : Illustrated London News, London.

- IRAIMK* : Izvestia Rossiiskoi Akademii Istorii Materialnoi Kulturi, Moskova.
- IrAnt* : Iranica Antique, Gent.
- IstMitt* : İstanbuler Mitteilungen (Bd: Band, und Bh: Beiheft), Istanbul –Tübingen.
- Jvanovskij, 1897-98 : Jvanovskij, A.A., *Materiali po Archeologii Kavkazo –VI*, Erivan (1897-98).
- JA* : Journal Asiatique, Gent.
- JAOS* : Journal of the American Oriental Society, New Haven.
- JCS* : Journal of Cuneiform Studies, Cambridge.
- JDAI* : Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
- JFA* : Journal of Field Archaeology, Boston.
- JNES* : Journal of Near Eastern Studies, Chicago.
- Keban* : Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Çalışmaları, Ankara.
- Kellner, (ed.): Kellner, H.-J., *Urartu. Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens. Katalog der Ausstellung München. Ausstellungskatalog der Prähistorischen Staatssammlung München 2*, München (1976).
- KST* : T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazi Sonuçları Toplantısı, Ankara.
- KUFİ* : S. Kroll; *Keramik Urartäischer Festungen in Iran, (=AMI Erg. Bd.2)*, Berlin (1976).

- Leonhard, 1915 : Leonhard, R., *Paphlagonia*, (1915).
- Levine, 1974 : Levine, L.D., *Geographical Studies in the Neo- Assyrian Zagros, Royal Ontario Museum and the Britisch Institute of Persian Studies*, Toronto – London (1974).
- Lynch, 1901 : Lynch, H.F.B., *Armenia: Travels and Studies, I: The Russian Provinces; II: The Turkish Provinces*, London – New York – Bombay (1901).
- Mansel, 1944 : Mansel, A.M., *İstanbul Üniversitesi Van Haftası*, İstanbul (1945).
- Markwart, 1930 : Markwart, J., *Südarmenien und Die Tigrisquellen*, (1930).
- Marr, Orbeli, 1922 : Marr, N.A. / Orbeli, I.A., *Archeologičeskaja Ekspedicija 1916 Goda v Van. Raskopki Dvuch niş na Vanskoj Skale i Nadpisi Sardura Vtorogo iz Raskopok Zapadnoj Nişi*, St.Petersburg (1922).
- Martirosyan, 1964 : Martirosyan, A.A., *Armeniya v Epokhu Bronzy i Rannego Zheleza*, Erivan (1964).
- MMJ : Metropolitan Museum of Art Journal, New York.
- MVAeG : Mitteilungen der Vorderasiatisch- ägyptischen Gesellschaft, Leipzig.
- OLZ : Orientalische Literatur Zeitung, Leipzig.
- OrNS : Orientalia. Nova Series, Roma.
- RGTC : Repertoire Geographique Textes Cuneiformes (= Bh. TAVO), Wiesbaden.
- RLA : Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Berlin.
-

- RT* : Recueil de Travaux Relatifs a la Philologie et a l'Archaeologie Egyptiennes et Assyriennes, Paris.
- Russel, 1980 : Russel, H.F., *Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia. Based on a Survey by Charles Burney of Sites Along the Euphrates and Around Lake Van* (BAR Intr. Series 85), Oxford (1980).
- SAA* : States Archives of Assyria, Helsinki.
- Salvini, 1967 : Salvini, M., *Nairi e Ur(u)atri. Contributo alla Storia della Formazione del Regno di Urartu*, Roma (1967).
- _____, 1995 : *Geschichte und Kultur der Urartäer*, Darmstadt (1995).
- Sandalgian, 1900 : Sandalgian, J., *Les Inscriptions Cuneiformes Urartiques: Transcrites Avec une Triple Traduction Interlineaire en Armenien Classique, en Latin et en Française, Suivies d'un Glossaire et d'une Gramaire*, Venedik (1900).
- SANG* : Soobşçenija Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tiflis.
- Sarkisian, 1864 : Sarkisian, P.N., *Mestnosti Bolşoi i Maloi Armeni*, (1864).
- Sevin, 1979 : Sevin, V., *Urartu Krallığı'nın Tarihsel ve Kültürel Gelişimi (M.Ö. 9. Yüzyılın Son Çeyreğinden M.Ö. 8. Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar)*, İstanbul (1979). (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi).
- SMEA* : Studi Micenai ed Egeo- Anatolici, Roma.
- SoGMII* : Sobşçenija Gosudastvennogo Muzeja Izobrazitel'nykh Iskusstvium A.S. Puşkina, Moskova.

- Sommer, 1948 : Sommer, J.W.F., *Was Ich im Morgenlande Sah und Sann*, (1948).
- SPAW : Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Stein, 1940 : Stein, A., *Old Routes of Western Iran*, (1940).
- TAD : Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara.
- Taşyürek, 1975 : Taşyürek, O.A., *Adana Bölge Müzesi'ndeki Urartu Kemerleri / The Urartian Belts in the Adana Regional Museum*, Ankara (1975).
- TAVO : Tübinger Atlas Zum Vorderen Orient. Sonderforschungsbereich der Universität Tübingen, Wiesbaden.
- Texier, 1842 : Texier, C., *Description de l'Arménie, la Perse et Mesopotamie 1839*, Paris (1842).
- Toramanian, 1942 : Toramanian, T., *Niuther Haykakan Hin Tsartarapetutian*, Erivan (1942).
- Tozer, 1881 : Tozer, H.F., *Turkish Armenia and Eastern Asia Minor*, (1881).
- Tseretheli, 1928 : Tseretheli, M. de, *Die Neuen Haldischen Inschriften König Sardurs von Urartu*, Heidelberg (1928).
- _____ UPMG: *Urartskie Pamyatniki Muzeya Gruzii / The Urartian Monuments in the Georgian Museum (Gruzinskii Filial Akademii Nauk SSSR)*, Tiflis (1939).

- _____, 1953 : Etudes Ourartéennes, IV: La Stèle de Kelichine, *RA XLVII.3*, (1953), 131-140.
- TKU : *Topographische Karte von Urartu. Verzeichnis der Fundorte und Bibliographie*, von W. Kleiss und H. Hauptmann, in Verbindung mit R.M. Boehmer, P. Calmeyer, A. Erzen, A.v. Gladiss, S. Kroll, M. Salvini, G. Tiracjan (=AMI Erg. Bd. 3), Berlin (1976).
- TTAED : Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, Ankara.
- TTK : Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TTKong : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve TTK'nın Hazırladığı Türk Tarih Kongresi, Ankara.
- Türker, 2000 : Türker, A., *Urartu Tarihi ve Kültürü (Geschichte und Kultur der Urartäer –M.Salvini-)*, Erzurum (2000). (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilm. Enst. Yüksek Lisans Semineri).
- UKN : G.A. Melikişvili; *Urartskie Klinoobraznye Nadpisi*, Moskova (1960).
- UKN II : G.A. Melikişvili; *Urartskie Klinoobraznye Nadpisi II (VDI 1971/3-4, 227-255, 265-294)*, Moskova (1971).
- Uyanık, 1974 : Uyanık, M., *Petroglyphs of South Eastern Anatolia*, Ankara (1974).
- van Loon, 1966 : van Loon, M.N., *Urartian Art. Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*, İstanbul (1966).

van d. Berghe, 1982: van den Berghe, L., Un Caraquois Urartee, *Studia Paulo Naster Oblat a III. Orientalia Antiqua*, (Orientalia Lovanesia Analecta 13), ed. J. Quaegebeur, Luven (1982), 245-257.

van den Berghe, De Meyer, 1982:

van den Berghe, L. / De Meyer, L., *Urartu Een Vergeten Cultur Uit Het Bergland Armenie*, Gent (1982).

VDI : Vestnik Drevnej Istorii, Moskova.

Walpoe, 1850 : Walpoe, F., *The Ansaryii and Assassins. With Travels in tne Futher East in Anno*, London (1850).

_____, 1851 : *Including a Visit ta Niniven 3, vol. II*, London (1851).

WZKM : Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlads, Wien.

ZA : Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie, Berlin.

ZDMG : Zeitschrift des Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, Berlin.

ZfE : Zeitschrift für Ethnologie, Berlin.

ZfE Verh : Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte (= *VBAG*), Berlin.

Zimansky, 1985 : Zimansky, P., *Ecology and Empire. The Structure of the Urartian State*, Chicago (1985).

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

En erken Assur yazılı kaynaklarında karşılaştığımız Urartular, M.Ö. 9. yüzyılda siyasi oluşumunu tamamlamış ve M.Ö. 6. yüzyıldaki yıkılışına kadar Van Bölgesi merkezli olarak neredeyse Doğu Anadolu'nun tamamına yakını ile, Güney Kafkaslardan İran içlerine ve Irak'ın kuzey kesimlerine dek siyasi yayılımını gerçekleştirmiştir. Bütün bu alanda bırakılan maddi kültür kalıntıları, aslında Urartu Krallığı'nın gelişiminin ve kronolojisinin takip edilebilmesi olanağını vermektedir.

Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde (1974) *W. Kleiss* ve *H. Hauptmann* editörlüğünde bir çok Urartu bilimcinin katılımıyla "Urartu Krallığı'nın Topografik Haritası (= TKU)" başlıklı bir çalışma hazırlanmış ve bu çalışmada Urartu Krallığı'nın buluntu merkezleri, yukarıda ifade ettiğimiz tarzda, tanıtılmıştır. Bu çalışmanın yayın eleştirisini yapan *S. Başaran* ile *V. Sevin* (= AnAr IV-V, 1976-77) ise, bazı hata ve eksiklere işaret ederek, Urartu buluntu merkezlerini konu alan daha kapsamlı yeni bir araştırmanın yapılması temennisinde bulunmuşlardır. Ancak sözü edilen çalışma üzerinden 25 yıldan fazla bir süre geçmesine karşın, bu konuda özgün bir çalışmanın yapılmamış olması, gerçekten de Urartu kültür ve tarihi açısından bir eksikliklerdir.

Biz, aradan geçen uzun zamanı ve artan Urartu araştırmaları ile yeni bulunan merkezleri dikkate alarak, Urartu Krallığı'nın yerleşim birimlerinin yayılımını incelemek amacıyla bu Yüksek Lisans Tezi'ni hazırladık; bu amaçla da özellikle TKU sonrasında yapılan Urartu kazıları ve araştırmaları ile bunların ortaya koyduğu sonuçlar kapsamında bir çalışma yöntemi izledik.

Çalışmanın Birinci Bölümü'nde Urartu'nun fiziki ve tarihi coğrafyası genel hatlarıyla tanıtılmıştır. "Fiziki Coğrafya" ele alınırken dağ sıraları, akarsular ve ovalar konumlandırılmış; "Tarihi Coğrafya" da ise yazılı

kaynaklara ve buluntu merkezlerine göre araştırmacıların önerdiği lokalizasyonlar dikkate alınmıştır.

Urartu Krallığı'nın Yerleşim Birimleri'ni tanıttığımız İkinci Bölüm'de buluntu merkezleri yer, arkeolojik buluntu, tarihi ve kaynakça sırasıyla izlenmiştir. Buluntu merkezlerinin yerleri modern il veya ilçe merkezleri ile göl, akarsu, dağ veya başka bir çağdaş buluntu merkezine göre konumlandırılmış, eski adı, literatürdeki diğer adı ve Urartu dönemindeki adı bu başlığın hemen altında verilmiştir. Bir buluntu merkezinde Urartuya ilgili ele geçen arkeolojik buluntu unsurları tanıtılmış, ancak, bu tanımda buluntunun tanımı veya buradaki varlığı ve Urartu ile olan çağdaşlığı şüpheli ise, terimin sonuna ayraç içinde soru işareti -?- konulmuştur. Buluntu merkezleri ve arkeolojik buluntu unsurlarının kronolojisi verilirken araştırmacısının tespiti ve tarih önerisi dikkate alınmıştır. Buluntu merkezleriyle ilgili referans kaynaklar verilirken kazı raporları ve özgün araştırmalar ile bilimsel atıflar göz önünde tutulmuş, kaynaklar verilirken yazar, yayınlandığı kitap veya dergi adı, yayın tarihi ve sayfa numaraları ile resim, levha ve harita bilgileri kodlanmıştır; adı geçen kaynaklarda kısaltmalar kullanılmış ve kısaltmaların açılımları çalışmanın sonundaki kaynakçada verilmiştir.

Çalışmanın Sonuç kısmında ise Urartu Krallığı'nın Yerleşim Birimleri'nin tipolojik unsurları ele alınmış, krallığın coğrafyası içindeki buluntu merkezlerinin yoğunluk, kronolojik ve yayılım sahalarına göre istatistiksel değerlendirmeler yapılmıştır.

1.2. Urartu Araştırmalarının Tarihçesi

Orta Çağ tarihçisi *Koroneli Moses* "Geschichte Großarmeniens" adlı eserinde, Van Gölü civarında ve Van Kenti'nde gördüğü çok sayıdaki anıtsal eseri titizlikle incelemiş, M.S. 5. yüzyıla dek geriye giden anlatımıyla halkın dilinde dolaşan efsaneleri aktarmıştır. Bu eserde *Moses*, bölgede yer

alan buluntuların Assur kraliçesi Semiramis tarafından yaptırıldığı yazmaktadır ¹. Bu bilgilerin Paris Oryantalistleri'nin dikkatini çekmesi üzerine Fransız hükümeti, bir alman gencini, *Franz E. Schulz*'u bölgede araştırma yapmak üzere görevlendirir. 1827 yılında bölgeyi gezen Schulz, burada incelediği Van Kalesi ile Semiramis Kanalı gibi kalıntıları not ederek ve gördüğü çivi yazılı eserlerin kopyalarını çıkararak Paris'e rapor etmeye başlar ancak, Hakkari civarında öldürülmesi (1799-1829) üzerine çalışması 1840 yılında yayınlanabilir². Bundan daha önce, 1802 yılında, *G.F. Grotefend*'in İran'da bulduğu çivi yazılı metinleri "Assur'dan farklı bir uygarlığa ait olması gerektiği" şeklinde tanımlamasından dolayı *Schulz*, Van civarındaki bulguları Ahamenid kralı Xerexes ile özdeşleştirmiştir. Bu arada Mezopotamya'da *P.E. Botta*'nın başlattığı Ninive (1842) ve Horsabad (1843) kazıları, Avrupalı Oryantalistler'in dikkatini kısa bir süre için Van Bölgesi'nden uzaklaştıracaktır.

C. Texier'in 1838 yılında Boğazköy'de yeni bir uygarlık bulmuş olması ve *H. Layard*'ın Ninive'deki çalışmaları sonrasında Assur yazısının okunmaya başlanması ile bu yüzyılın ikinci yarısında Van için varılan neticelerde bazı şüpheler uyanmaya başlamıştı. Zira, *Layard*'ın³ Van Kayalıkları'nda okuduğu "Argiştı Odaları" tümcesinde geçen isim, daha önceden bilinen isimlerden farklı bir karakter gösteriyordu⁴. Bu arada bölgeden gelen bir çok eser British Museum'un Assur esreleri salonunda sergilenmeye başlanır⁵.

R.D. Barnett'den öğrenildiğine göre, 1879 – 1980 yıllarında British Museum adına *C.E. Clayton* başkanlığında ve *H. Rassam* ile *Dr. Reynolds*'un katılımıyla Toprakkale'de ilk kazı çalışmaları yapılır, fakat, umulan sonuçlara varılamaz⁶. Gerek burada ele geçen ve gerekse Paris ve

¹ Koroneli Moses, *Das Moses von Chrono. Geschichte Groß- Armeniens aus dem Armenischen aus dem übersetz von Dr. M. Lauer*, Regensburg 1867.

² Schulz, *JA III.9*, 1840, 257 vd.

³ Layard 1853.

⁴ Salvini 1995, 7.

⁵ Piotrovskii 1967, 107.

⁶ Barnett, *Iraq XII.1*, 1950.

Londra Müzeleri'ne taşınan çok sayıdaki yazılı eser *A. Sayce*'nin dikkatini çeker ve araştırmacı bunları "Vannik Inscriptions" (1877) başlığı altında derlemeye çalışır; vardığı sonuç, bunların bir Assur versiyonu olduğu, ancak farklı bir semitik halka ait olabileceğidir⁷. Bu öneri, *F. Lenormant*'ın daha önce ortaya attığı "Ermeni Dili'nin Kökeni" kavramıyla açıklanmak istenmiştir. Aynı yıllarda bölgede çalışmalar yapan *A.D. Mordtmann*⁸ bu önerilerin yönünü değiştirecek ve Urartuloji'nin öncülüğünü yapacak sonuçlara ulaşarak, bölgede farklı ve özgün bir uygarlığın varlığına dikkati çekecektir. Bu yöndeki araştırmaları geliştiren *K.P. Patkavof* (1885-1888), *S. Guyard* (1880-1884), *D.H. Müller* (1885-1888), *J. de Morgan* (1889-1906), *M.V. Nikolskii*, *V. Scheil* (1893-1910), *J. Sandalgian* (1898) ve *L.Z. Mseriants* (1902) gibi araştırmacılar⁹ Urartuloji'ye öncü katkılarda bulunmuşlardır. Tanrı Haldi'nin okunuşuyla önceleri "Chaldisch (= Haldiş)" şeklinde ifade edilen bu uygarlık, yazıtların doğru okunuşuyla "Urartu" formunu kısa zamanda almıştır¹⁰.

19. yüzyılın sonlarında Alman araştırmacılar *K. Sester*, *W. Belck* ve *C.F. Lehmann-Haupt* ilgilerini Urartu kültürü ve uygarlığı üzerine tekrar yönlendirmişlerdir. *K. Sester* bölgede çivi yazılı eserleri toplarken, *W. Belck*¹¹ ve kendisine sonradan katılacak olan *C.F. Lehmann-Haupt*¹², Van'dan başlayıp Kafkaslar'a, İran'dan Kuzey Irak'a dek geniş bir yolculuk yapmışlar ve Urartu topografyasıyla ilgili ilk kapsamlı çalışmaları ortaya koymuşlar; Toprakkale'de tekrar kazı çalışmaları yaparak tapınak yapısını açığa çıkarmışlardır¹³. Bu iki araştırmacının Kelişin ve Topzawa çiftdilli yazıtlarını keşfetmeleri¹⁴ Urartu araştırmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır.

⁷ Sayce, *JRAS* no. 1-57, 1882, 377 vd.

⁸ Mordtmann, *ZDMG* 26, 1872, 465 vd.; *ZDMG* 31, 1977, 406 vd.;

⁹ Urartu araştırmaları için bkz. Salvini 1995, 5 vd.

¹⁰ Salvini 1995, 8.

¹¹ Belck, *VBAUGE*, 1883.

¹² Lehmann-Haupt, *ZfE Verh.* 31, 1899, 281 vd.

¹³ Belck 1893, 61 vd.; *ZfE* 47, 1895, 602 vd.; *VBAGUE XXXIII*, 1901, 452 vd.; Lehmann-Haupt, 1907, 61 vd.; *AEJ*, 1910; 1926; 1931.

¹⁴ Belck, *ZfE* 31, 1899, 99 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ* 1, 1910, 242 vd.

1915 yılında başlayan Türk – Rus savaşında bölgede araştırma olanağı bulan Rus bilimadamları *N. Marr* ve *İ. Orbeli*¹⁵ de, Toprakkale’de kazı çalışmaları yapar ve bölgeden toplanan bir çok Urartu eseri ile birlikte Van Kalesi’nin kuzey ucundaki II. Sarduri yazıtını da kendi ülkelerine taşırlar.

Avrupa Müzeleri’nde Urartu yazılı eserlerinin artmaya başlaması üzerine ve Kelişin çiftdilli yazıtının *A. Götze*¹⁶ ve *J. Friedrich*¹⁷ tarafından incelenmesi sonucu, Urartu dilinin çözüm anahtarı olarak anlaşılmasını sağlar. 1938 yılında ise Amerikalı *K. Lake* öncülüğünde Van Kalesi ve tekrar Toprakkale’de¹⁸; bu arada da *E.B. Reilly*, Van Kalesi’nin güneyinde kalan Tilkitepe’de kazılar yapacaktır¹⁹.

1930’lu yılların sonlarında Aras Vadisi’ndeki Urartu buluntuları Rus bilimadamlarının dikkatini çekmeye başlar. *B.B. Piotrovsky*’nin 1939’da başlattığı ve 70’li yıllara dek sürdürdüğü Erivan yakınlarındaki Karmir-blur kazısı, sadece zengin Urartu eserleri sunmakla kalmamış, bölgede Arin Berd ve Armavir gibi uzun soluklu kazıların da yapılmasına vesile olmuştur²⁰.

1944 yılında ‘Van’da Türk bilimadamları *A.M. Mansel* başkanlığında bir sempozyum düzenleyerek²¹, Türk bilimadamlarının ilk kez bölgede kazı ve araştırmalar yapmalarına öncülük ederler. Bu doğrultuda, 1959 yılında, *A. Erzez*, *E. Bilgiç*, *Y. Boysal* ve *B. Ögün*’den²² oluşan ekip Toprakkale’de, *T. Özgüç* ise Altintepe’de²³ kazı çalışmalarına başlarlar. Bu çalışmalara 60’lı ve 70’li yıllarda *A. Erzen*²⁴ başkanlığında Van Kalesi ve Çavuştepe; *K. Balkan* başkanlığında Aznavurtepe; *E. Bilgiç* ve *B. Ögün*²⁵ başkanlığında Adilcevaz kazıları eklenecektir.

¹⁵ Marr, Orbeli 1922.

¹⁶ Götze, *ZA V*, 1930, 99 vd.; *JAOS* 55, 1935, 244 vd.

¹⁷ Friedrich, *MVAeG XXXVII.3*, 1933.

¹⁸ K. Lake, *TTAED IV*, 1940, 179 vd.; Lake, Lake, *Asia* 39, 1939, 74 vd.

¹⁹ Reilly, *TTAED IV*, 1940, 156 vd.; ayr. bkz. Korfmann, *IstMitt Bh.* 26, 1982.

²⁰ Salvini 1995, 9.

²¹ Mansel 1945.

²² Erzen, *ArchAnz* 1962, 383 vd.

²³ Özgüç 1966; 1969.

²⁴ Balkan, *Anadolu V*, 1960, 133 vd.

²⁵ Bilgiç, Ögün, *Anadolu VIII*, 1964, 65 vd.

1960'ların sonlarında İran'daki Urartu araştırmaları da artış gösterecektir. Özellikle Alman Arkeoloji Enstitüsü adına İran'da araştırmalar yapan *W. Kleiss*²⁶, bir çok büyük Urartu merkezi saptaması yanında, Bastam'da yaptığı kazılarda Urartu'nun kültür ve uygarlığına dair önemli sonuçlara ulaşmıştır.

Urartu araştırmaları için 1984 yılı yeni bir miladı oluşturmaktadır: *M.T. Tarhan*, *V. Sevin*, *A. Çilingiroğlu* ve *O. Belli* önderliğinde "Van Projesi" oluşturulmuş ve Van Gölü çevresinde bazı yeni kazılar başlatılmış veya eski kazılar yeni bir anlayışla sürdürülmüştür²⁷. Bu dönemde *M.T. Tarhan* ve *V. Sevin* Van Kalesi'nde "Yeni Saray" gibi yeni mimari buluntular açığa çıkarmış, *A. Çilingiroğlu* Dilkaya'da önemli bir nekropol alanını kazmıştır. Bugün sistematik Urartu kazı çalışmaları sadece Türkiye'de sürdürülmekte ve bu doğrultuda *A. Çilingiroğlu* başkanlığında Ayanis (1989), *O. Belli* başkanlığında Aşağı ve Yukarı Anzaf (1991) ile Yoncatepe (1997) kaleleri, *V. Sevin* başkanlığında da Karagündüz (1992) ve Altıntepe-Van (1998) nekropollerinin kazı çalışmaları yapılmaktadır.

²⁶ Bölgede yapılan araştırma ve kazılar için bkz. *AMI* kazı ve araştırma raporları.

²⁷ Çilingiroğlu 1997, 3.

2. URARTU KRALLIĞI'NIN FİZİKİ VE TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. Fiziki Coğrafya

Urartu Krallığı'nın kurulmuş olduğu siyasi coğrafya, hemen hemen Doğu Anadolu'nun tamamına yakın bir kısmını kuşatmaktadır. Ancak Doğu Anadolu olarak ifade edilen bölge, bugün sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin doğu bölgesini kapsayan bir alan olarak değil, aynı zamanda kuzeydoğusundaki Kura Çöküntüsü'ne, doğuda ise Urmiye Platosu'na kadar uzanır²⁸. Van Gölü'nün doğusundan Urmiye Gölü'ne dek uzanan bölge, krallığın çekirdek bölgesi olarak tanımlanabilir. Krallığın egemen olduğu diğer bölgeler ise kabaca Güney Kafkaslar, Kuzeybatı-batı İran'da Savalan Dağları ve Kuzey Irak'ı teşkil eden Doğu Zagroslar olarak çizilebilir; batıda ise Fırat Nehri'nin oluşturduğu kavise kadar genişlemektedir²⁹.

Doğu Anadolu, kabaca, kaidesi Türkiye'nin doğu sınırlarına dayanmış, iki tarafından kuzey ve güney kenar dağlar ile çerçevelenmiş ve zirvesi İç Anadolu'ya doğru ilerlemiş bir üçgen şeklinde tanımlanır. Doğu Anadolu'nun kuzey sınırını yaklaşık İspir'in batısından itibaren Karadeniz Dağları'nın güney eteklerini takip eden ve Bayburt Ovası'nı içine aldıktan sonra güneye dönen bir hat ile göstermek mümkün iken, doğuda Rion – Kura Depresyonu'na ve Urmiye Gölü Platosu'na dek de genişlediği kabul edilmektedir. Bölgenin güney kenarını bir kavis şeklinde uzanan, bir yanda Doğu Zagroslar ve diğer yanda Elbistan Havzası çizer³⁰.

Doğu Anadolu'nun Van Bölümü, bir kenarı yüksek Doğu Toroslar, diğer kenarı Nemrut'tan Tendürek'e uzanan volkanlar dizisi, üçüncü kenarı da Türkiye – İran sınır dağları tarafından çevrilmiş az çok muntazam bir üçgen şeklindedir. Bu üçgenin en büyük kısmını kapalı Van Gölü Havzası işgal eder. Bölgenin hemen bütün suları bu havzaya bağlıdır. Ancak güneydoğuya doğru sokulan dar bir alan

²⁸ Çilingiroğlu 1997, 4.

²⁹ Salvini 1995, 14 vd.

³⁰ Erinc 1955, 2 vd.

içinde sular Büyük Zap vasıtasıyla Dicle Nehri'ne nakledilir ³¹. Van Bölgesi içinde en geniş sulama alanına Van Ovası sahiptir ve ova, dağlardan gelen bir çok küçük akarsu tarafından sulanmaktadır. Van'ın 60 km. doğusundaki Muradiye Ovası ise Bendimahi Çay ile sulanır ve Van'ı kuzeye ve batıya bağlayan doğal yollar üzerinde bulunur. Van Bölgesi'nin diğer önemli bir ovası da Erciş'tir. Erciş Ovası'nın güneyi Van Gölü ve diğer üç tarafı dağlarla çevrilidir; Zilan Deresi gibi bir çok akarsuyla sulanan alan, Adilcevaz ile Patnos – Malazgirt Ovaları'na açılan doğal yolların kavşak noktasını oluşturmaktadır ³².

Van Bölümü'nün güneyinde kalan ve Doğu Anadolu'nun merkez platolarını güneyden kuşatarak Toros silsilesinin en doğu ucunu oluşturan Bitlis – Hakkari Bölümü, dağların sıklaşması ve rakımlarının yükselmeye başlamasıyla neredeyse ulaşım elverişsiz bir görünüm ortaya koyar ³³.

Doğu Anadolu'nun kuzeyde Erzurum – Pasinler – Aras, Güneyde Muş ve Van Gölü depresyonlarından oluşan kısmı, step karakterli yeknesak bir plato halinde olup, güney kenarı Nemrut'tan Ağrı'ya kadar uzanan yüksek platolar dizisi ile çevrilmiştir. Doğu ucu Palandöken'den Iğdır'a uzanırken, batı kesimi Bingöl ve Tunceli Bölgeleri'ne genişlemektedir. Doğu Anadolu'nun bütün bu bölümünü "Yukarı Murat Bölümü" oluşturmaktadır ³⁴. Fırat'ın bir kolunu oluşturan Murat Nehri, ana rotası boyunca Ağrı, Malazgirt, Muş ve Elazığ gibi dört önemli ovayı sulamaktadır. Ağrı Ovası, Ağrı masifinden batıya, bir dağ silsilesi boyunca Ermenistan içlerine uzanır. Ağrı Dağı'nın güneybatısındaki Doğubeyazıt Ovası ise, İran ve Ermenistan'a doğal yollarla bağlanan bir kavşak noktası görünümü vermektedir. Açık tarımsal alanları oluşturan Patnos ve Malazgirt Ovaları, çevresel özellikleri bakımından daha geniş ve düz bir arazi yapısına sahiptirler. Bunların güneyinde yer alan Muş Ovası ise, etrafı dağlarla çevrilmiş en geniş tarımsal alanlardan birisidir. Batıdan Van Bölgesi'ne giden doğal (ve bugünkü kara ile demir) yollarının Muş Ovası'na uğraması, bölgenin özel bir konumuna işaret etmektedir. Bütün bunlardan farklı bir iklim bölgesini oluşturan ve Altınova gibi

³¹ Erinç 1955, 60.

³² Zimansky 1985, 17 vd.

³³ Erinç 1955, 47 vd.

³⁴ Erinç 1955, 79.

önemli bir tarımsal potansiyelin bulunduğu Elazığ Bölgesi, Yukarı Murat ile Yukarı Fırat Bölümü'nü kesiştirmektedir ³⁵. Buna mukabil Yukarı Fırat Bölümü, Malatya Ovası ve buradaki Beydağı'ndan Muş Ovası'na dek oluşan havza boyunca uzanmaktadır ³⁶.

Karasu kıyısındaki Aşkale'den Bayburt'a takip eden ve İspir ile Karadeniz Dağları'ndan ayrılan Erzurum – Kars Bölümü'nün batı kısmı ile, güneyde Varto ve doğuda Kars'a dek genişleyen bütün bir coğrafi birimi teşkil eder ³⁷. Sert kışların geçtiği ve göreceli olarak verimli topraklara sahip olan Erzurum Ovası, askeri bakımdan da coğrafi koşulları nedeniyle, stratejik bir noktada bulunur ³⁸. Erzurum'u koruyan bir siper görünümündeki Pasinler, Karasu ile Aras Nehirleri'nin ayırım noktasını oluşturmakta ³⁹ ve Dedeli Geçit'i ile Kars Ovası'na açılmaktadır.

Erzurum ile Erzincan Ovaları arasında sıkışmış bir görünüm arz eden Tercan, etrafı dağlarla çevrili ve doğusunu sınırlayan Karasu ile özellikle hayvancılık için oldukça verimli bir ova şeklinde tanımlanabilir. Erzurum – Kars Bölümü ile Yukarı Murat Bölümü arasında iklimsel bir geçiş konumunda olan Erzincan Ovası ise, Giresun Dağları ile Munzur'un oluşturduğu geniş ve uzun bir vadide, özellikle Orta ve Doğu Anadolu arasında doğal bir güzergah oluşturur ⁴⁰.

Kıyıları boyunca tarımsal koşulları Van Bölgesi'ne benzer olan Urmiye Havzası, tarım alanlarının genişliği bakımından daha avantajlı bir konuma sahiptir. Bunlardan Mianduab Ovası, alüvyal toprakları ile tarım ve hayvancılık açısından göreceli bir zenginlik sunmakta, Sahand Dağı'nın batı sırtı boyunca Tebriz ve Solduz Vadisi'ne açılarak da önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Zira Solduz Ovası Godar Çay'ın iki kolu tarafından sulanmakta ve kuzeybatı İran'ın en yoğun tarım faaliyetleri yapılabilen kesimini oluşturmaktadır. Üç tarafı dağlarla

³⁵ Zimansky 1985, 30 vd.

³⁶ Erinç 1955, 109.

³⁷ Erinç 1955, 89 vd.

³⁸ Zimansky 1985, 33.

³⁹ Zimansky 1985, 29.

⁴⁰ Zimansky 1985, 34.

çevrili olan bir vadi boyunca genişleyen Uşnaviyeh Ovası ise, Zagros Dağları'na, Kelişin Geçit'i ile Irak'a açılmaktadır ⁴¹.

Urmiye Ovası, göl kıyısındaki en geniş tarımsal arazi olmanın ayrıcalığına sahiptir. Ova, dağlardan akıp gelen çok sayıda küçük çaylarla sulanır ve Büyük Zap Vadisi'nden ve vadinin Van Bölgesi'ne giden rotasından, bu dağlar yüzünden, bağlantısı kesilir. Bağlantı oluşturduğu doğal yollar kuzeyde Şahpur Ovası'na, güneyde de Solduz Ovası'na açılır. Şahpur Ovası, diğer ovalardan daha küçük olmakla birlikte, yine önemli bir kavşak noktası oluşturan Khoy Ovası'na bağlanır. Bölgede Ağrı Dağı'nın doğu açıklarında ve Aras Nehri'nin kabaca güneyini teşkil eden Marand Ovası, step iklimi nedeniyle tarımsal bir verimlilik göstermemekle birlikte, bugün Türkiye – Nahcivan – İran yolları kavşağında olduğu gibi, tarihte de önemli bir yol güzergahı üzerinde konumlanır ⁴².

Aras Nehri, bugün İran'ın kuzeyinde Nahcivan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın sınırını çizmektedir. Bunlarda Nahcivan, batısında Türkiye, kuzey ve doğusunda Ermenistan ile komşu Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir: Kabaca bir baklava dilimine benzer ve küçük olmakla birlikte (128 x 75 km²) Anti Kafkas Dağları'ndan kaynak bulan Nahcivan Çayı'nın oluşturduğu deltayla sulanarak, uygun iklim şartlarıyla da önemli bir tarımsal cebi oluşturmaktadır ⁴³.

Ağrı ile Aragats Dağları arasında yer alan Aras Ovası, büyük küçük bir çok akarsu tarafından sulanır ve bir çöküntü ovası olmasının da avantajıyla Güney Kafkaslar Bölümü'nün ekilebilir en verimli topraklarına sahiptir. Van Bölgesi ile yıllık yağış oranları koşut olmakla birlikte, dağ sularının dağ sularının yüksek debisi tarım için daha uygun olanaklar sunabilmektedir. Ayrıca bölgenin Aras Nehri boyunca, Iğdır Ovası'ndan olduğu gibi, Tahir Geçit'i gibi alternatif bir yolla da Doğu Anadolu'ya bağlanabilmesi, tarihi süreçte de sürekli bir önemli kavşak olabilme konumunu korumuştur. Aras ile Erivan Ovaları'nın kuzeyinde kalan ve Kars – Sarıkamış yoluyla yine Doğu Anadolu ile bağlantı oluşturan Leninakan Ovası, göreceli olarak daha az verimli olsa da, Kura Nehri'ne de genişleyen bir yapı gösterir. Aras Ovası'nın Erivan yoluyla bağlantı oluşturduğu bir diğer ova ise

⁴¹ Zimansky 1985, 21 vd.

⁴² Zimansky 1985, 22 vd.

⁴³ Zimansky 1985, 24; Belli 2000f, 352.

Sevan Gölü Havzası'dır, ancak, Aras'ı Razdan'a bağlayan bu alanın da önemli bir tarımsal potansiyelinden söz edilemez⁴⁴.

2.2. Tarihi Coğrafya

M.Ö. İkinci binyılın son çeyreğinde Hitit İmparatorluğu ve Mısır Krallığı ile birlikte Yakınoğu'nun en güçlü devleti olan Assur Krallığı'nın yazılı belgelerinde, Van Gölü'nün çevresine askeri seferlerin düzenlendiği dikkat çekmeye başlar. İlki M.Ö. 1274 yılında gerçekleştirilen bu seferler, Van Bölgesi ve çevresinde yaşanmaya başlayan bir siyasi değişimin de ilk habercisi olurlar. I. Salmanassar, tahta çıkış yazıtında "Uruatri" Ülkesi'nin sekiz önemli bölgeden ve ellibir kentten oluştuğunu ifade eder ⁴⁵. Bu ifade, daha M.Ö. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Urartular'ın ne denli etkili bir güç ve bölgede önemli bir yapılaşma içinde olduğunun da habercisidir.

M.Ö. 9. yüzyılın başlarında Urartular'ın bir krallık olarak ortaya çıkmalarına dek geçen süre zarfında ve bunu izleyen yüzyıllarda Urartular'ın ve bölgenin tarihi coğrafyası hala bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Zira yazılı metinlerde geçen bir çok yer ve bölge adlarının lokalizasyonu belirsiz olup, bunların konumu araştırmacıların önerilerine dayanmaktadır. Bizler bu doğrultuda ve öneriler ışığında, Urartu topografyası'nın yer adlarını konumlandırırken genel kanıları ele almaya çalıştık.

Assur kaynaklarında dağlık bir bölge olarak tanımlanan ve genel olarak Van Gölü yakınlarına işaret eden "Uruatri Ülkeleri" teriminin zaman zaman "Nairi Ülkeleri" terimi ile birlikte kullanılması, araştırmacılarca bölgede iki ayrı konfederasyonun varlığı olarak kabul edilmektedir. Hatta beylikler döneminde Nairi Ülkeleri teriminin daha çok ifade bulması, Uruadri'den farklı, daha kompleks bir oluşuma işaret ediyor olabilir. Bu konuda *Salvini*, Nairi Ülkesi teriminin Doğu Toroslar'dan Erzurum Ovası'na ve oradan da Fırat'a dek neredeyse Anadolu'nun

⁴⁴ Zimansky 1985, 25 vd.

⁴⁵ Çilingiroğlu 1997, 16.

bütün doğusu için kullanılmış bir siyasi oluşumun ifadesini kapsadığını düşünmektedir ⁴⁶. Buna yakın bir lokalizasyon öneren *Çilingiroğlu* ⁴⁷, Nairi Ülkeleri'ni genel olarak Van Gölü'nün doğusu ile Dicle Nehri arasındaki bölgede sınırlar; bu durumda Uruatri Ülkeleri Van Gölü'nün batı ve kuzeybatısında kalmaktadır.

Bu dönemde diğer önemli beylikler Tumme ve Daiaeni'dir: Tumme Ülkesi genel olarak Muş Ovası'nın güney kesimlerine yerleştirilir ⁴⁸. Diauehi ile özdeş olması gereken Diaeni'nin yeri konusunda araştırmacıların ortak görüşü, Erzurum merkezli bir lokalizasyonun olması gerektiği yönündedir ⁴⁹. Urartu Krallığı'nı kuruluşu öncesinde bilinen bir diğer krallık ise Hubuşkia'dır. Hubuşkia Ülkesi, *Belli* tarafından, genel olarak Van Gölü'nün güneyi ile Türkiye'nin güneydoğu sınırının çizildiği bölgede aranırken ⁵⁰, *Kleiss* bu bölgenin Yukarı Zap'a dek genişletilmesi görüşünü kabul eder ⁵¹.

Urartu topografyası içinde lokalizasyonu hemen hemen kesin olarak yapılan bölge Alzi'dir: Issuwa'nın bir alt bölgesi olan ve Hitit döneminden de Enzi/te olarak bilinen bölge, bugünkü Elazığ İli ve daha çok da Altınova için verilmektedir ⁵². Yazılı kaynaklarda Alzi'ye komşu olarak verilen Şebeteria ise genellikle Alzi'nin doğusunda kalan bölgede aranmaktadır⁵³.

Yazılı kaynaklarda Assur'un yakın kuzey ve kuzeydoğu komşuları olarak görülen ve Urartular tarafından da bilinen Kummuh, Gurgum, Kumme, Muşaşir, Meşta, Buştı, Parşua ve Mana siyasi- coğrafi yer isimlerinin lokalizasyonunda değişik öneriler bulunmaktadır. Genellikle bunlardan Kummuh (= Qumahu), Malatya Ovası'nın güneyine, geç dönem Kommagene Krallığı'nın özdeş olduğu topraklara; Gurgum bunun kabaca batısına; Kumme (= Qumenu), Yukarı Dicle ile Büyük Zap arasında kalan alana ve Muşaşir Kumme'nin doğusuna verilir ⁵⁴.

⁴⁶ Salvini 1995, 22.

⁴⁷ Çilingiroğlu 1997, 18.

⁴⁸ Çilingiroğlu 1997, 19.

⁴⁹ Işıklı 2000, 54.

⁵⁰ Belli, *J. AS7*, 1983, 31 vd.

⁵¹ Kleiss 1989, 257 vd.

⁵² Forrer, Unger, *RAI*, 1952, 88 vd.; Köroğlu 1995; 1996.

⁵³ Çilingiroğlu 1984, har. I.

⁵⁴ Salvini 1995, har. I-II; Çilingiroğlu 1984, har. I.

Lokalizasyonları Batı İran'da aranan Meşta, UrmıyeGölü'nün hemen güneyine; Buştu ve Parşua, Meşta'nın güneydoğu komşu bölgesine; ve Mana (= Mannea), bütün bu üç bölgenin kabaca doğusuna yerleştirilir ⁵⁵.

Urartu Krallığı'nın kuzey ve kuzeydoğu kesiminde aranan Qulha, Katarza ve Uıteru, aynı zamanda Diauehi Ülkesi'nin de kuzey ve kuzeydoğu komşularını oluştururken, bunların doğusundaki Etiu, Irkua, Ueliku ve Arquıi gibi bölgelerin Sevan Gölü'nün batı ve güneybatı kısmında aranması gerektiği, yine genel bir kanıyı oluşturmaktadır ⁵⁶.

Urartu Kralları, hüküm sürdükleri dönemler boyunca ülkenin sınır bölgeleri ve yakın sınır ötesi bölgelere bir çok kez askeri seferler düzenlemişler, bu seferlerde ise siyasi ve ekonomik kazanımlar elde etmek ve / veya bu kazanımları korumak amacını taşımışlardır. Urartu Krallığı'nın ana hatları incelendiğinde ⁵⁷, yukarıda genel lokalizasyonlarını vermeye çalıştığımız ülke ve bölgeler dışında daha bir çok siyasi oluşumlarla da karşılaşılır. Bunların dışında özelde lokalizasyonu aranan yerleşim birimlerinin yerleri ve konum önerileri çalışma kapsamımızın ikinci bölümünü oluşturduğundan, burada verilmemişlerdir.

⁵⁵ Levine 1974.

⁵⁶ Diakonov, Kashkai 1981.

⁵⁷ Urartu Krallığı'nın'nun ana hatları için bkz. Türker 2000.

3. URATU KRALLIĞI'NIN YERLEŞİM BİRİMLERİ

3.1. DOĞU ANADOLU (TÜRKİYE)

3.1.1. Van Bölgesi

(Harita: I ve VI)

Adı: AŞAĞI ADIR
Yeri: Van'ın 46 km. kuzeyinde, Adır Köyü'nün 500 m. güneyinde ve Yukarı Adır'ın 1 km. kuzeydoğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve barajı; E.T.Ç. ve O.T.Ç buluntusu veren höyük.
Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 172 vd., çiz. 12, 13;

Adı: YUKARI ADIR
(bugün: Yaylalı)
Yeri: Van'ın 46 km. kuzeyinde, Adır ile Esenpınar köyleri arasında, Adır Köyü'nün 1,5 km. güneybatısında yer alır
Ark. Bul.: Urartu barajı.
Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 171, çiz. 11;

Adı: AĞAÇLI
(lit. Avzini)
Yeri: Çatak İlçesi'nin 28 km. güneyindeki aynı adlı köyün yakınında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşimi ve Urartu (?) oda mezarı.
Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 500, no. 182; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77b, 350 vd., res. 4, lev. II.1, 2; Sevin, *AIA I*, 1987, 42, res. 7;

Kaynakça: Ögün, Bilgiç, *AS XXIII*, 1973, 14; Ögün 1978a, 672; 1978b, 64; Sevin, Özfirat 2000b, 191 vd., fig. 1-8; Sevin, Özfirat, Kavaklı, *XXI.KST-I*, 2000, 421 vd., çiz. 1-9, res. 1-8;

Adı: AŞAĞI ANZAF
(bugün: Görüşlü)

Yeri: Van'ın 11 km. kuzeydoğusunda, Van – İran kara ve demir yolunun hemen yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, İşpuini sütun yazıtı ile Menua steli ve yazıtı, ok ve mızrak uçları ile çanak çömlek parçaları bulunur.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu – 7. yüzyıl sonu.

Kazı: O. Belli (1991-)

Kaynakça: Belck, *ZfE* 27, 1895, 601; Lehmann-Haupt 1909, 259 vd.; *AEJ II.1*, 1926, 38; ChCI no. 63, 79, 98, lev. 24, 48, 58; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 1048; HChI no. 46, 55a, 72; Burney, *AS VII*, 1957, 38, 40, 44 vd.; *AS X*, 1960, 179, 181; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD X.2*, 1960, 20; Hulin, *AS X*, 1960, 205 vd.; UKN no. 71, 88, 119; Burney, Lang 1971, 138; UKN II no. 371, 378; Salvini, *Belleten* 37, 1973, 285; Belli, Dinçol, *AnAr VIII*, 1980, 173 vd.; Belli, *AnAr XI*, 1989, 78 vd., res. 7-11, lev. XII-XVI; *ArkSan* 54/55, 1992, 13 vd.; *ArkSan* 58, 1993, 3 vd.; *XIV.KST-I*, 1993, 441 vd., res. 1-15; Tuğrul, Belli, *ArkeomST*, 1993, 441vd., şek. 3-9; Belli, *XV.KST-I*, 1994, 417 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; *XVI.KST-I*, 1995, 287 vd., çiz. 1-9, res. 1-14; Andre-Salvini, Salvini, *SMEA XXXVI*, 1995, 125 vd.; Dinçol, Dinçol 1995, 23 vd.; F. Işık 1995, 44 vd., res. 150; Salvini, 1995, 133 vd.; Belli 1998; Belli, *XX.KST-I*, 1999, 507 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; *XVII.KST-I*, 1996, 379 vd., res. 1-11, çiz. 1-9, 9-13; *XVIII.KST-I*, 1997, 379 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; Çilingiroğlu 1997, 49 vd., res. 15, 16, 21; Belli, *XIX.KST-I*, 1998, 543 vd., çiz. 1-10, res. 1-14; Salvini, *SMEA XL.2*, 1998, 271 vd.; Belli, 2000b,

Kaynakça: Ögün, Bilgiç, *AS XXIII*, 1973, 14; Ögün 1978a, 672; 1978b, 64; Sevin, Özfirat 2000b, 191 vd., fig. 1-8; Sevin, Özfirat, Kavaklı, *XXI.KST-I*, 2000, 421 vd., çiz. 1-9, res. 1-8;

Adı: AŞAĞI ANZAF
(bugün: Görüşlü)

Yeri: Van'ın 11 km. kuzeydoğusunda, Van – İran kara ve demir yolunun hemen yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, İşpuini sütun yazıtı ile Menua steli ve yazıtı, ok ve mızrak uçları ile çanak çömlek parçaları bulunur.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu – 7. yüzyıl sonu.

Kazı: O. Belli (1991-)

Kaynakça: Belck, *ZfE* 27, 1895, 601; Lehmann-Haupt 1909, 259 vd.; *AEJ II.1*, 1926, 38; ChCI no. 63, 79, 98, lev. 24, 48, 58; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 1048; HChI no. 46, 55a, 72; Burney, *AS VII*, 1957, 38, 40, 44 vd.; *AS X*, 1960, 179, 181; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD X.2*, 1960, 20; Hulin, *AS X*, 1960, 205 vd.; UKN no. 71, 88, 119; Burney, Lang 1971, 138; UKN II no. 371, 378; Salvini, *Bulleten* 37, 1973, 285; Belli, Dinçol, *AnAr VIII*, 1980, 173 vd.; Belli, *AnAr XI*, 1989, 78 vd., res. 7-11, lev. XII-XVI; *ArkSan* 54/55, 1992, 13 vd.; *ArkSan* 58, 1993, 3 vd.; *XIV.KST-I*, 1993, 441 vd., res. 1-15; Tuğrul, Belli, *ArkeomST*, 1993, 441vd., şek. 3-9; Belli, *XV.KST-I*, 1994, 417 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; *XVI.KST-I*, 1995, 287 vd., çiz. 1-9, res. 1-14; Andre-Salvini, Salvini, *SMEA XXXVI*, 1995, 125 vd.; Dinçol, Dinçol 1995, 23 vd.; F. Işık 1995, 44 vd., res. 150; Salvini, 1995, 133 vd.; Belli 1998; Belli, *XX.KST-I*, 1999, 507 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; *XVII.KST-I*, 1996, 379 vd., res. 1-11, çiz. 1-9, 9-13; *XVIII.KST-I*, 1997, 379 vd., çiz. 1-8, res. 1-16; Çilingiroğlu 1997, 49 vd., res. 15, 16, 21; Belli, *XIX.KST-I*, 1998, 543 vd., çiz. 1-10, res. 1-14; Salvini, *SMEA XL.2*, 1998, 271 vd.; Belli, 2000b,

Adı: YUKARI ANZAF BARAJI

Yeri: Yukarı Anzaf Kalesi'nin 11 km. kadar doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu baraj gölü

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: Belli, *IX.AST*, 1992, 482 vd., res. 12-14; 2000b, 203;

Adı: ARAKLI

(lit. Artswapert, Artsvaperd)

Yeri: Erciş İlçesi'nin 10 km. kuzeyinde bulunan aynı adlı kilise ile Tuzcu Ovası arasında yer alır.

Ark. Bul.: Menua steli

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: CICH no. 48, 92, lev. 25; HCHI no. 33, 66; UKN no. 58, 104; Öğün 1970, 19; TKU Türkei no. 78;

Adı: ARGIT

(eski adı: Yukarı Pet)

Yeri: Van Gölü'nün kuzey kıyısında, Muradiye İlçesine bağlı aynı adlı köyün yaklaşık 3 km. güneydoğusunda, Muradiye İlçesi'nin 18-20 km. kadar kuzeydoğusunda, Gölçayırı Mevkii'nde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu barajı.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *VII. AST*, 1990, 311 vd., har 1, res. 1-11;

Adı: AYANİS

(bugün: Ağartı; lit. Hamkumpert; urar. *Rusahinili*)

Yeri: Van'ın 35 km. kuzeyindeki aynı adlı köyün kuzeyinde, Van Gölü'nün 300 m. doğusunda, göle hakim bir tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, sivil yerleşim, payeli salon içinde tapınak, anıtsal kale kapısı; II. Rusa kitabesi ve tapınak yazıtı; taş ve toprak kaplar, tunç

ve demirden ok ve mızrak uçları, kılıç sapı, kalkan, miğfer, sadak, kazan, adak diskleri, büyük ve küçük çiviler, altın varak ve rozetler.

Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)

Kazı: A. Çilingiroğlu (1989-)

Kaynakça: Belck, *ZfE* 47, 1895, 601; Tarhan, Sevin, *Belleten XXXIX.155*, 1975, 389 vd.; TKU Türkiye no. 136; Çilingiroğlu, *X.TTKong-I*, 1990, 282 vd.; *XII. KST-I*, 1991a, 201 vd., res. 1-8; Kuniholm, *VII. ArkeomST*, 1992, 125 vd.; Çilingiroğlu, *XIV. KST-I*, 1993a, 431 vd., res. 1-6; *Tel Aviv 21.1*, 1994, 68 vd.; 1994, 100, 107; *AIA III*, 1994, 41 vd.; Çilingiroğlu, Kozbe, *XV. KST-I*, 1994, 445 vd., res. 16, pl. 1-4; Kuniholm, *VIII. ArkeomST*, 1994, 457; Çilingiroğlu, Salvini, *SMEA XXXV*, 1995, 111 vd.; Zimansky, *BiblArch* 58:2, 1995, 97 vd.; Çilingiroğlu, *AnAr XIV*, 1996, 183 vd.; *XVII. KST-I*, 1996, 363 vd., res. 1-15; Çilingiroğlu, Sağlamtemur, *XVIII. KST-I*, 1997, 363 vd., res. 1-7, çiz. 1-6; Çilingiroğlu 1997, 46, 82, 144 vd., çiz. 35, res. 13, 14, 33, 37, 56-58, 62, 66, 69-71, 81-83, 86, 88, 92, 93, 99; Çilingiroğlu, Derin, *XIX. KST-I*, 1998, 591 vd., çiz. 1-9, res. 1-4; Çilingiroğlu, Sağlamtemur, *XX. KST-I*, 1999, 527 vd., çiz. 1-5, res. 9; Çilingiroğlu, Salvini, *AIA IV*, 1999, 55 vd., fig. 1, 2; Derin, *AIA IV*, 1999, 81 vd., fig. 1-12; Gates, *AJA* 100, 306 vd.; Çilingiroğlu, Derin, *XXI. KST-I*, 2000, 397 vd., pl. 1-3, çiz. 1, res. 1-11; Reindell, *SMEA XLII.2*, 2000, 326 vd., fig. 1-3; Salvini, *SMEA XLII.2*, 2000, 320 vd., fig. 1; Çilingiroğlu, Salvini, *Ayanis I* (baskıda);

Adı: AYGIR

Yeri: Van Gölü'nün kuzeybatısında, Süphan Dağı'nın güney eteğinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu baraj gölü ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı

Kaynakça: Belli, *IX. AST*, 1992, 485 vd., res. 20-25;

Adı: BAKRAÇLI

(eski adı: Yedikilise)

Yeri: Van'ın doğusunda, Erek Dağı'nın eteğinde aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul: Menua steli ve yazıt fragmanı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Sarkisian 1864, lev. 257, res 1-3; de Robert 1876, 118; Mordtmann, *ZDMG XXXI*, 1877, 432; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 9; *JRAS* 69-79, 1893, 4; Marr, *ZVO XXIV*, 1917a, 98 vd., lev. 1; Meşçaninov 1927; *DAN V*, 1931, 35 vd; CICH no. 75, 81, 82, 90, 91, 97, lev. 40, 63, 69; Friedrich, *MVAeG XXXVII.3*, 1933; Tseretheli, *UPMG*, 1939; HChI no. 54a, 55b, 64, 65, dn. 64; UKN no. 83, 90, 91, 102, 103, 109; TKU Türkei no. 90;

Adı: BEŞİKÜMBET

Yeri: Van Gölü'nün kuzeydoğu köşesinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 221; *AS VIII*, 1958, 178 vd., har. II, no. 221; TKU Türkei no. 23; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497;

Adı: BOSTANIÇI

(lit. Sıhke, Sigkeh)

Yeri: Van'ın kuzeydoğusunda, Zimzim Dağı'nın kuzeydoğu kesiminde yer alır.

Ark. Bul. : Urartu barajı ve Menua steli.

Tarihi: Menua Dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Schulz 1840; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, sf. 9; Müller-Simonis, Hyvernats, 1892, 269; Lehmann-Haupt, *ZDMG LVIII*, 1904, 817 vd.; *AEJ I*, 1910, 53; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; CICH no. 55, 86, 101, 102, 164 vd., lev. 57, 63; Tseretheli, 1928, 42 vd.; Meşçaninov, *DAN V*, 1929, 31 vd.; Friedrich,

Caucasia VIII, 1931, 133, 146; Meşçaninov, *AfO IV*, 1931, 210 vd.; Friedrich, *OLZ* 38, 1935, 430 vd.; Tseretheli, *RA XXXV*, 1935, 80; *UPMG*, 12, 14 vd., lev. 25; Diakonoff, *EV IV*, 1951, 115 vd.; HChI no. 75, 76A-D; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD X.2*, 1960, 21, lev. XI.26; UKN no. 96, 97, 110; Ögün 1970, 13 vd.; TKU Türkiye no. 84; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498 vd.; Belli, *X. AST*, 1993, 297 vd., har. 1, res. 1-8, çiz. 1-3; Çilingiroğlu 1997, res. 53; Belli, *AİA IV*, 1999, 25, şek. 19, 20;

Adı: ÇALDIRAN

Yeri: Muradiye İlçesi'nin kuzeydoğusunda yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 40, 48; *AS X*, 1960, 182; TKU Türkiye no. 21; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497;

Adı: ÇAVUŞTEPE

(lit. Aybaşın Kale, Haikapert; urar. *Sardurihinili*)

Yeri: Van'ın 22 km. güneydoğusunda, Gürpınar Ovası'nda, Van – Başkale yolu üzerinde ve Bol Dağı'nın iki yükseltisi üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu Yukarı ve Aşağı kaleleri, saray, yerleşim, tapınaklar (Yukarı Kale Haldi Tapınağı ile Aşağı Kale İrmuşini Tapınağı), sarnıçlar, Açık Hava Tapınağı, magazin yapıları; II. Sarduri yazıtları; toprak kaplar, tunç ve demirden ok ve mızrak uçları, kalkan, miğferler, sadak, kazan.

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları)

Kazı: A. Erzen (1961-1985)

Kaynakça: Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 61, 66 vd.; HChI no. 111b, inc. 3; Burney, *AS VII*, 1957, 43, 45 vd.; UKN no. 424, 465, 525, 528-533; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD XII.1*, 1962, 19 vd.; *TAD XII.2*, 1963, 35, res. 1, 2; *TAD XIII.2*, 1964, 98 vd.; Erzen, *Belleten* 28, 1964, 570; *TTRR* 1964, 27 vd.; *AS XIV*, 1964, 22; *Belleten* 29,

1965, 554; *TAD XIV.1-2*, 1965, 141 vd.; tab. XV.1, 1966, 55 vd.; Erzen, *Belleten* 30, 1966, 503; H. Alkim, *Anatolica I*, 1967, 21 vd.; Mellink, *AJA* 71.2, 1967, 164; *AJA* 72.2, 1968, 134; Mellink, *Anatolica 2*, 1968, 28; Erzen, *AS XVIII*, 1968, 27 vd.; Mellink, *AJA* 73.2, 1969, 212; H. Alkim, *Anatolica 3*, 1969-70, 35; Erzen, *Belleten XXXIV.135*, 1970, 502; *TAD XIX.2*, 1970, 103 vd.; *AJA* 74.2, 1970, 166; *AJA* 75.2, 1971, 170; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *Belleten* 35, 1971, 339 vd.; Burney, Lang 1971, 149; *VII.TTKong-I*, 1972, 66 vd.; Mellink, *AJA* 76.2, 1972, 176; *AJA* 77.2, 1973, 178; Erzen, *Belleten* 43, 1973, 438 vd.; *AS XXIV*, 1974, 25; *TAD XXI.1*, 1974, 21 vd.; Mellink, *AJA* 76.2, 1972, 176; *AJA* 77.2, 1973, 178; TKU Türkei no. 7; Erzen, *AS XXVI*, 1976, 33 vd.; *AnAr IV-V*, 1976-77, 1 vd., res. 1-4, 7-12, lev. I-V, VII-X; *AS XXVII*, 1977, 33 vd.; Dinçol, *Anadolu XVIII*, 1977, 105 vd.; Mellink, *AJA* 81.3, 1977, 298 vd.; *AJA* 82.3; 1978, 321; Erzen, *ArkSan* 2, 1978, 5 vd.; *AS XXVIII*, 1978, 15; *Cavuştepe I*, 1978; Mellink, *AJA* 83.3, 1979, 331 vd.; Erzen, *TAD XXV.2*, 1981, 65 vd., lev. LXI, res. 1-6; *II. KST*, 1982, 23 vd.; *IV. KST*, 1983, 155 vd., res. 1-8; *V.KST*, 1984, 147 vd., res. 1-16; *ArkSan* 34/35, 1986, 6 vd., res. 11-14; *AS XXXVI*, 1986, 185 vd.; *AS XXXVII*, 1987, 183; *VIII. KST-I*, 1987, 305 vd., res. 1-37; *AJA* 92.1, 1988, 116; Belli, *AnAr XI*, 1989, 70, res. 1, lev. V; Belli, *IX. AST*, 1992, 484 vd., res. 15-19; F.İşık 1995, 47 vd., res. 159, 160, 162, 163; Çilingiroğlu 1997, res. 31, 34, 38, 49, 100;

Adı: ÇELKİRİ
(lit. Çilgri)

Yeri: Çatak İlçesi yakınındaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yazıt parçası. (bugün kayıptır).

Kaynakça: Uyanık 1974, 50, res. 156; TKU Türkei no. 160;

Adı: ÇELEBİBAĞI

(lit. Djelabi Baghi)

Yeri: Erciş İlçesi yakınında yer alır.

Ark. Bul.: II. Argiştı steli

Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl sonu)

Kaynakça: HChI no. 125; TKU Türkei no. 74; Belli, *AnAr XI*, 1989, 71;

Adı: ÇERMİK

Yeri: Van- Gürpınar yolu üzerinde, Çavuştepe Kalesi'nin 500 m. batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yapı kompleksi.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Erzen, *TAD XIX.2*, 1970, 107; Mellink, *AJA* 76,2, 1973, 176; TKU Türkei no. 122; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499;

Adı: DAĞÖNÜ

(lit. Ererin)

Yeri: Van'ın 30 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Menua taş yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: CICH no. 88, tab. 58; HChI no. 62a; UKN no. 100; TKU Türkei no. 105; Dinçol, Kavaklı, *AnAr (ek)*, 1978, 34;

Adı: DEĞİRMENKÖY

Yeri: Van'ın 30 km. doğusunda, Keşiş Göl'ün bulunduğu vadide yer alır.

Ark. Bul.: Menua sütun yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Belck, Lehmann (-Haupt), *VBGAUE*, 1900, 144; CICH no. 166; HChI no. 55c; UKN no. 299; TKU Türkei no. 85;

Adı: DELİÇAY

(urur.: *Alninu* ?)

Yeri: Erciş İlçesi'nin 10 km. doğusunda ve Deliçay'ın Van Gölü'ne karıştığı kıyıda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kanal yapısı ve kaya işaretleri.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 48; *AS X*, 1960, 184; *AS XXII*, 1972, 179 vd.; Burney, Lang 1971, 130, 132; TKU Türkiye no. 13; Belli, *AnAr XI*, 1989, 73, res. 2, 3, lev. VI.1, 2, VII.1; 2000a, 175;

Adı: DEREBEY

(lit. Darabey)

Yeri: Van'ın kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve bronz heykel (bronz heykel bugün Erivan Müzesi'nde bulunmaktadır).

Kaynakça: Piotrovsky, *SovArch* 6, 1940, 89 vd., res. 1; van Loon 1966, 87 vd., lev. 10b; Akurgal 1968, 30, res. 7, 10; TKU Türkiye no. 129;

Adı: DEVDİRİŞ

Yeri: Çaldıran'ın batısında yer alır

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak çömlek parçaları..

Kaynakça: TKU Türkiye no. 133;

Adı: DİLKAYA

Yeri: Van'ın 24 km. güneyinde, Edremit Bucağı'na bağlı aynı adlı köyün batısında ve Van Gölü'nün kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu oda mezarları ve Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük (Kazıdan çıkan eserler bugün Van Müzesi'ndedir).

Kazı: A. Çilingiroğlu (1984-1991)

Kaynakça: TKU Türkiye no. 121; Çilingiroğlu, *II.AST*, 1984, 159 vd.; *VII.KST*, 1986, 151 vd., pl.I; *AS XXXVI*, 1986, 216 vd.; *AS XXXVII*, 1987,

217 vd.; *VIII. KST*, 1987, 81 vd.; *V. AST-II*, 1987, 120; *IX. KST*, 1988, 229 vd.; *Höyük I*, 1988, 73, res. 4, 7; Erzen, *AS XXXVIII*, 1988, 194; Mellink, *AJA 92.1*, 1988, 116; Çilingiroğlu, *X. KST-I*, 1989, 261 vd.; *XI. KST-I*, 1990, 247 vd.; *XII. KST-I*, 1991b, 273; Çilingiroğlu, Derin, *XIII. KST-I*, 1992, 403 vd., res. 8, 9; Çilingiroğlu, *XIV. KST-I*, 1993b, 469 vd.;

Adı: DÜZLÜK

Yeri: Van'ın 40 km. kuzeyinde, Van-Erciş karayolunun 600-700 m. kadar doğusunda, Tasmalı barajının batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu göleti.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 170, çiz. 9.

Adı: EDREMİT

(lit. Artamid, bugün: Sarmansuyu; urar. *Alniuni* ?)

Yeri: Van'ın 14 km. güneyinde, aynı adlı beldede yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı, Urartu kalesi, nekropolü ve kaya işaretleri.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Lehmann (-Haupt), *ZfE XXIV*, 1892, 125, 134 vd., 149 vd., no. 12 a-d; Müller-Simonis, Hyvernats, 1892, sf. 252, 270; Sayce, *JRAS 69-79*, 1893, 1 vd.; Sayce, *JRAS 80-85*, 1894; Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 105 vd.; Meşçaninov, 1927, 14; CICH no. 35, 38, 39, 43, lev. 18, 54; Friedrich, 1932, 47; Friedrich, *MVAeG XXXVII.3*, 1933; HCHI no. 29 b, e, 30 a, e; UKN no. 44, 47, 48, 52; TKU Türkei no. 88; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499; Belli, *AnAr XI*, 1989, 73, lev. VII.2, VIII.1, res. 4; F. Işık 1995, 35, res. 128, 129, 166;

Adı: ERCİŞ

Yeri: Van Gölü'nün kuzey koyu kıyısında bulunan aynı adlı ilçede yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: TKU Türkei no. 134; Salvini 1995, 127;

Adı: ERMİŞLER

(eski adı: Mirek)

Yeri: Van – Erciş yolu Tımar Mevkii’nde, Kilisetepe’nin kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya basamağı ve kaya mezarı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 130, lev. 60b;

Adı: ERNİS

(bugün: Ünseli)

Yeri: Van’ın 65 km. kuzeydoğusunda ve Muradiye İlçesi’nin 26 km. güneybatısında, aynı adlı köy ile Van Gölü arasındaki geniş alanda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu ve E.D.Ç. nekropolü

Kazı: A. Erzen – E. Bilgiç (1959-1962, 1964)

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu

Kaynakça: Dönmez, Brice, *Iraq I*, 1949, 44 vd.; Burney, *AS VIII*, 1958, 179, dn. 92; Boysal, *TTKR*, 1963, 542; Erzen, *Belleten XXVII.107*, 1963, 542; *TAD XII.1*, 1964, 20; *Belleten XXVIII.111*, 1964, 570 vd.; H. Alkım, *JEOL 6*, 1964, 92 vd; U.B. Alkım, *OrNS 33*, 1964, 510; Bilgiç, *AS XIV*, 1964, 22; Mellink, *AJA 68.2*, 1964, 158; *AJA 69.2*, 1965, 141; H. Alkım, *JEOL 18*, 1965, 359 vd.; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD XII.2*, 1965, 34 vd.; Orthmann, *Afo 21*, 1966, 167; TKU Türkei no. 120; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499; Korfmann, *IstMitt Bh. 18*, 1982, 188 vd., dn. 432; Sevin, *AIA I*, 1987, 36 vd., dn. 3, 6; *AnAr XIV*, 1996, 439 vd., res. 1-7, lev. I-IV; Belli 2000a, 175 vd;

Adı: ESKİ NORGÜH

(lit. Norkiuch, Norköh; bugün: Hasbey)

Yeri: Gevaş İlçesi'nin batısında ve Göründü Köyü'nün kuzeyinde, Van Gölü'nün güney kıyısında (Akdamar Adası karşısı) yer alır.

Ark. Bul.: Urartu konut temelleri ve Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Marr, *ZVO XXIV*, 1917a, 113 vd., lev. 1, 3; CICH no. 68, 68A; HCHI no. 50 a, b; UKN no. 76, 77; TKU Türkei no. 94; Çilingiroğlu 1997, 82;

Adı: FARUK

Yeri: Van'ın kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yazıtı.

Kaynakça: TKU Türkei no. 130;

Adı: GANİBAHŞET

Yeri: Gürpınar ilçesi, Mervane ile Tirişin arası, Mervane'nin güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu.

Kaynakça: TKU Türkei no. 163;

Adı: GELİNCİK

(lit. Hanasor)

Yeri: Van'ın 140 km. güneydoğusunda, Türkiye- İran sınırındaki Hanasor Ovası'nda, Hanasor Çayı kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşimi.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *VII. AST*, 1988, 316, res. 11-17, 20-24;

Adı: GEVAŞ

(eski adı: Vastiana)

Yeri: Van Gölü'nün güneyindeki aynı adlı ilçede yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kaya nişi ve heykeli.

Kaynakça: Sevin 1993, 565 vd., lev. 101; F. Işık 1995, 16 vd., 37, res. 62-64;
Çilingiroğlu 1997, çiz. 30;

Adı: GİYİMLİ

(lit. Hırkanis, Sarbertepe, Serbest Tepe)

Yeri: Van'ın 68 km. güneydoğusunda, aynı adlı köyün 250 km. kadar güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi, kutsal alan ve mezarı ile bronz adak levhaları (2000 kadar broz levha bugün Adana, Anadolu Medeniyetleri ve Van Müzeleri ile bazı yabancı özel koleksiyonlarda bulunmaktadır).

Kazı: A. Erzen (1971, 1974-1976)

Tarihi: M.Ö. 8. / 7. yüzyıl sonları - 6. yüzyılın ilk yarısı.

Kaynakça: Erzen, *AS XXIII*, 1973, 37 vd.; Erzen, *TAD XIX.1*, 1974, 13 vd.; Kellner, *Situla 14/15*, 1974, 45 vd.; Erzen, *Belleten* 38, 1974, 191 vd.; Mellink, *AJA* 79.3, 1975, 208; Taşyürek, 1975; *Iraq XXXVII*, 1975, 154, lev. 36a; Mellink, *AJA* 80.3, 1976, 271; TKU Türkei no. 124; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77b, 349 vd., res. 1, 2, lev. I.1; Taşyürek, *Expedition XIX.4*, 1977, 12 vd., res. 1-17; Taşyürek, *Belleten* 42, 1978, 221 vd., res. 1-48; *SMEA XXII*, 1980, 201 vd.; *ZA* 69, 1980, 244 vd.; Kellner, *IX. TTKong-I*, 1986, şek. 1, 2, 4-6; Salvini 1995, 191; Çilingiroğlu 1997, 84 vd, çiz. 8, 37, res. 97, 98; Belli 2000e, 228 vd.;

Adı: GÖRÜNDÜ

(lit. Muhrapert)

Yeri: Gevaş İlçesi'nin batısı, Van Gölü'nün güney kıyısındaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: İşpuini - Menua steli (Stel daha sonraları Akdamar Adası'na taşınmıştır).

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu).

Kaynakça: Belck, *VBGAUE*, 1901a, 223 vd; Marr, *ZVO XXIV*, 1917a, 112 vd., lev. 2; CICH no. 17, 39, res. 5; HChI no. 11; UKN no. 26; TKU Türkei no. 93;

Adı: GÖVELEK
(lit. Ermanis)

Yeri: Van'ın 26 km. kuzeydoğusunda, aynı adlı köyün doğusundaki kayalık üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu konutu, yerleşimi, ve barajı.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Tarhan-Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77b, 349 vd., res. 3, lev. I.2; Belli, *IX. AST*, 1994, 341 vd., çiz. 5-7, res. 9-15;

Adı: GÜMÜŞTEPE

Yeri: Muradiye İlçesi, Çaldıran yakınında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 220; TKU Türkei no. 22;

Adı: GÜRSU
(lit. Guganis, Hayaths-Zor, Hayats-Dzor)

Yeri: Gürpınar Ovası'ndaki Engil ile Meşgeldek Köyleri arasında bugün terk edilmiş aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı; III. – I. binyıl buluntuları veren höyük.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Lehmann (-Haupt), *ZfE XXIV*, 1892, 125, no. 19; HChI no. 30; Hulin, *AS VIII*, 1958, 242; TKU Türkei no. 92; Dinçol, *AnAr IX*, 1989, 387 vd.;

Adı: HACİHATUN

Yeri: Muradiye İlçesi yakınında, Sint'in kuzeyinde ve Türkiye – İran sınırı yakınında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, 53, no. 229; TKU Türkiye no. 30;

Adı: HADAVAN

Yeri: Erciş İlçesi'nin 12 km. güneydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve yerleşimi.

Kaynakça: TKU Türkiye no. 135;

Adı: HARABE

Yeri: Van'ın 9 km. güneydoğusunda ve Bakraçlı Köyü'nün 1 km. güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu barajı ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl başı

Kaynakça: Belli, *XIV. AST-II*, 1997b, 147 vd., çiz. 8, 9, res. 11, 12; *AİA IV*, 1999, 11 vd., şek. 1-4;

Adı: HAZİNE PİRİ KAPISI

Yeri: Van'ın 12 km. güneyindeki Zivistan köyü'nün 500 m. kadar güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çivi yazıtlı kaya nişi

Tarihi: İşpuini-Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu)

Kaynakça: HChI no. 2-4 ; Burney , Lawson, *AS X*, 1960, 177 vd.; UKN II no. 386; Sevin, Belli , *AnAr IV-V*, 1976-77, 371 vd.; Tarhan, Sevin, *Bellesten 39*, 1977, 394 vd.; Belli , *AnAr VIII*, 1982, 115 vd.; Belli, 1999; Belli, 2000h, 387 vd., fig. 1,2;

Adı: HIRSIZ DERESİ BARAJI
 Yeri: Van'ın 39 km. güneydoğusunda, Van- Gürpınar- Kırkgeçit- Irak karayolunun hemen güneyinde, Gürpınar Ovası'ndan güneydoğu yönüne uzanan dar bir vadide yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu barajı.
 Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları)
 Kaynakça: Belli, *XII. AST*, 1995, 354 vd., çiz. 1, 2, res. 1-4;

Adı: HİŞET
 Yeri: Gevaş İlçesi yakınında, Van Gölü'nün güney kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi.
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 208; TKU Türkei no. 10; Tarhan, Sevin, Aşan, *VII. AST*, 1989, 19, dn. 1; *XI. KST-II*, 1990, 19 vd.; *XII. KST-II*, 1991, 411 vd.;

Adı: HOŞAP
 (bugün: Güzelsu)
 Ark. Bul. : Urartu (?) sur yatağı
 Yeri: Van – Hakkari karayolunun 60. km.sinde yer alır.
 Kaynakça: Sevgen 1950, 80 vd.; Burrel, *ILN 6802*, 13.12, 1969, 26; TKU Türkei no. 178; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 500;

Adı: İREMİR I
 Yeri: Gürpınar İlçesi, Çavuştepe kalesi yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Höyük üzerinde Urartu kalesi.
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 204; *AS VIII*, 1958, 178 vd., har. II, no. 204; TKU Türkei no. 8; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497;

Adı: İREMİR II
 Yeri: Gürpınar İlçesi, Cavuştepe kalesi ve İremir I yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 205;

Adı: KADEMBASTI
 (lit. Katepanths)
 Yeri: Van'ın güneyinde, Edremit yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Menua kaya yazıtı.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
 Kaynakça: Lehmann (-Haupt), *ZfE XXIV*, 1892, 123 134, 139, 150, no. 13; CICH no. 37, 40, 41, lev. 52; Friedrich, *MVAeG XXXVII.3*, 1933; HCHI no. 29 d, 30 b, c; UKN no. 46, 49, 50; Öğün 1970, lev. VI.15; TKU Türki no. 106; Çilingiroğlu, *IV.AST*, 1986, 311 vd.; Çilingiroğlu, 1997, 89, res. 44, çiz. 14;

Adı: KADİM
 Yeri: Van'ın 8 km. doğusunda, Kevenli Kalesi'nin 2 km. güneyinde, Erek Dağı'nın güneybatı eteğinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu barajı.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö 810-786).
 Kaynakça: Dinçol, Kavaklı, *AnAr (ek)*, 1978; Belli, *II. AST*, 1984, 164 vd.; *XIV. AST-II*, 1997, 146 vd.; *AIA IV*, 1999, 17 vd.;

Adı: KALECİK
 (lit. Avalesk)
 Yeri: Van'ın 5 km. kuzeyinde, Van Gölü'nün doğu kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen basamaklı kaya tüneli, mezarlık alanı, çanak çömlek parçaları; İşpuini ile I. Argiştı yazıtları.
 Tarihi: İşpuini – I. Argiştı (M.Ö. 9. yüzyıl sonu- M.Ö. 8. yüzyıl ilk çeyreği)

Kaynakça: Schulz, 1840, 257 vd.; Mordtmann, *ZDMG XXVI*, 1872, 465 vd.; Sayce *JRAS* 58-68, 1888, 6; *JRAS* 69-79, 1893, 14, 23 vd.; Belck, *ZfE* 47, 1895, 601; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; Lehmann- Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 186; CICH no. 10, lev. 42; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 623; Lake, Lake, *Asia* 39, 1939, 78; K. Lake, *TTAED IV*, 1940, 188 vd.; Pfeiffer, *BASOR* 78, 1940, 32; Otto, *Afo XIV*, 1941-44, 94; HChI no. 5a, 94; Burney, *AS VII*, 1957, 45; UKN no. 17; Mellink, *AJA* 78.2, 1974, 115; Ögün, 1974, 446; TKU Türkei no. 5; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1977, 497; Korfmann, *Berytus* 25, 1977, 173 vd.; Taşyürek, *TAD XXIV.1*, 1977, 181 vd.; Korfmann, *İstMitt Bh.* 26, 1982, 185 vd.;

Adı: KARAGÜNDÜZ

(eski adı: Charakonis)

Yeri: Van'ın 35 km. kuzeydoğusunda, Erçek Bucağı'na bağlı aynı adlı köyün kuzeyi ile Erçek Gölü'nün kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: İşpuini – Menua steli, Urartu tabakası veren höyük (tabaka: 4a-c) ve E.D.Ç. nekropol alanı.

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu).

Kazı: V. Sevin – E. Kavaklı (1992-)

Kaynakça: CICH no. 15, lev. 43, 44; HChI no. 7, 139; Hulin, *AS VIII*, 1958, 237; Burney, *AS VIII*, 1958, 178 vd., har.II, no. 203; UKN no. 24, ek. 5; Burney, Lang, 1971, 133; UKN II no. 383; TKU Türkei no. 56; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498; Salvini 1984, 57 vd.; Sevin, Kavaklı, *XVI.KST-I*, 1995, 331 vd.; *XVII.KST-I*, 1996, 337 vd.; 1996; *Belleten LX.227*, 1996, 1 vd.; Sevin, Kavaklı, Özfirat, *XIX.KST-I*, 1998, 571 vd.; *XXI.KST-I*, 2000, 409 vd., çiz. 1, 2; Sevin, Özfirat 2000a, 169 vd.;

Adı: KARAHAN
(urar. *Suini* ?)

Yeri: Muradiye İlçesi'nin güneybatısında, Van Gölü'nün kıyısındaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Belck, *VBGAUE XXXIII*, 1901, 285; CICH no. 95, 103, 108, lev. 58, 64; Adontz 1946, 225; HChI no. 15, 65b, 69, 70, inc. 4a-f; Burney, *AS VII*, 1957, 39, 43, 52, no. 222; UKN no. 107, 120, 124; TKU Türkiye no. 24; Dinçol, Kavaklı, *AnAr (ek)*, 1978, 17 vd.; *AnAr VI*, 1979, 17 vd.; Salvini, *SMEA XXII*, 1980, 169 vd.; 1995, 169;

Adı: KARATAŞ

Yeri: Erciş İlçesi'nin kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: II. Sarduri yazıtı

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları)

Kaynakça: HChI no. 109, 110; TKU Türkiye no. 77;

Adı: KARATAŞ
(eski adı: Vostan)

Yeri: Gevaş İlçesi'nin batısı, Van Gölü'nün güney kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: HChI no. 77b; TKU Türkiye no. 110;

Adı: KARATAVUK
(lit. Gusak, Guşak, Köşk)

Yeri: Bendimahi Çayı Ovası'nda, Van Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Menua steli.

Tarihi: Menuma dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Belck, Lemhann(-Haupt), *VBGAUE*, 1900, 430 vd., 619 vd.; CICH no. 23, 56, 70, lev. 22, 62; HChI no. 19a, b, 41, 58, inc. 6; TKU Türkei no. 80; Salvini 1995, 170; Sevin 1979, 135;

Adı: KASIM OĞLU

(lit. Güşnets)

Yeri: Van'ın 30 km. kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: İşpuini-Menuma steli.

Tarihi: İşpuini – Menuma dönemi (M.Ö. 9 yüzyıl sonu).

Kaynakça: CICH no. 14, 35, res. 4; Meşcaninov, *DAN V*, 1930, 32 vd.; Friedrich, *MVAeG XXXVII.3*, 1933, 51 vd.; HChI no. 6b; UKN no.21; TKU Türkei no. 81;

Adı: KARATAŞ

(eski adı: Kasrik)

Yeri: Van'ın 65 km. güneyinde, Kırgeçit Bucağı'nın 10 km. doğusunda, aynı adlı köyün 2,5- 3 km. kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu barajı ve yerleşimi (?).

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *İstMitt* 43, 1993, 255 vd.; *XIV. AST-II*, 1993;

Adı: KAVUNCU

(eski adı: Çoravanis)

Yeri: Van'ın 7-8 km. kadar kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul: Urartu kalesi ve mezar (?) odası, çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *II. AST*, 1984, 166 vd., 175 vd., res. 13-19;

Adı: YUKARI KAYMAZ
(lit. Mzkert, Meshinkert)
Yeri: Van'ın güneydoğusunda, Guganis yakınındaki aynı adlı köyde yer alır.
Ark. Bul.: Menua yazıtı.
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
Kaynakça: Lehmann (-Haupt), *ZfE XXIV*, 1892, 125; CICH no. 36; HChI no. 29c; UKN no. 45; Lang 1970, 94, 97; TKU Türkiye no. 91;

Adı: KEÇANIS
Yeri: Erçek Gölü'nün doğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi
Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 38, 43, no. 225; TKU Türkiye no. 26;

Adı: KEÇİKIRAN
Yeri: Van Gölü'nün kuzey kıyısında, Ernis'in 1,5 km. kadar doğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim ve mezar.
Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 39, 49; TKU Türkiye no.25; Belli 2000a, 175;

Adı: KEKLİK BULAĞI
Yeri: Van'ın 6 km. kadar kuzeydoğusunda, Van-Özalp karayolunun 1 km. kuzeybatısı ve Toprakkale'nin 4 - 4,5 km. kadar kuzeydoğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve çanak çömlek parçaları.
Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
Kaynakça: Belli, *II. AST*, 1984, 168 vd., 177 vd., res. 1, 20-22;

Adı: KEPİR
 Yeri: Özalp İlçe merkezinin güneydoğusunda, Türkiye – İran sınırı
 yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu oda mezarı.
 Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 184;

Adı: KEŞİŞ GÖL
 (lit. Rusa Barajı)
 Yeri: Van'ın 23 km. doğusunda, Erek Dağı'nın hemen doğusunda yer alır.
 Ark. Bul.: II. Rusa steli, Urartu baraj gölü ve çanak çömlek parçaları
 Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)
 Kaynakça: Belck, *ZDMG* 58, 1904, 192; Lehmann-Haupt 1907, 83 vd.; *AEJ*
II.1, 1926, 41 vd.; HChI no. 121; Tseretheli, *RA* 53, 1959, 173 vd.;
 van Loon 1966, 128; Ögün 1970, 24 vd., res. 1, lev. 15/34; TKU
 Türkei no. 83; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498; Belli,
VI.AST, 1988, 314 vd., res. 1-4, 7; Salvini 1995, 128; Belli, *AIA IV*,
 1999, 22, fig. 14, 15; 2000d, 223 vd., fig. 4,5; 2000h, 400 vd., fig.
 10,11;

Adı: KEVENLİ
 (lit. Şuşanth, Şuşanis)
 Yeri: Van'ın 6 km. doğusunda, Erek Dağı'nın batı eteğindeki aynı adlı
 köyde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, barajı, yazıt parçaları, iri pitoslar ile çanak
 çömlek parçaları.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
 Kaynakça: Schulz, 1840, 257 vd.; Sayce, *JRAS* 1-57, 1882, 505; *JRAS* 58-68,
 1888, 9; *JRAS* 69-79, 1893, 24; Sarkisian, 1864, 257, res. 4; Belck,
 Lehmann (-Haupt), *VBGAUE*, 1900, 95 vd.; Lehmann-Haupt,
SBBerlin, 1900, 626. no. 179; 1907, 112, dn. 1; CICH no. 69, 104-
 107, lev. 63; Tseretheli, *UPMG*, 23; Lehmann-Haupt, *WZKM LXV*,

1938, 168; Friedrich, *AfO XII*, 4/5, 1940, 238 vd.; Diakonoff, *EV IV*, 1951, 102 vd.; Melikişvili, *VDİ 43/1*, 1953, 306; İsrailian, *IAN ArmSSR*, 1955, 81; HChI no. 49b-d, 57, 76A-E, inc. 2, 5, 21, 23, 35; Hulin, *AS VIII*, 1958, 26; UKN no. 74, 78, 96-98, 121-123, 341; Güterbock, *JNES XXII*, 1963, 269; Klein, *AS XIV*, 1974, 79, dn.11; TKU Türkei no. 87; Dinçol, Kavaklı, *AnAr (ek)*, 1978, 24 vd.; Salvini 1979, 575 vd.; Belli, *II. AST*, 1984, 164 vd., 171 vd., dn. 2-4, res. 2-8; Diakonov, *AMİ N.F. XXII*, 1989, 95 vd.; Belli, *XV. AST-II*, 1998, 167 vd., çiz. 5, 6; Belli, *AİA IV*, 1999, 20, şek. 13;

Adı: KIRATLI
(lit. Lamizgert)
Yeri: Van'ın 6-7 km. kuzeydoğusundaki aynı adlı köyün kuzeybatısındaki tepe üzerinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşimi.
Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonları.
Kaynakça: Belli, *II. AST*, 1984, 165 vd., 173 vd., res. 9-12;

Adı: KİLİSE GÖLÜ
Yeri: Van'ın 5 km. doğusunda, Kevenli Köyü'nün 1,5- 2 km. kuzeybatısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu barajı.
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)
Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 166 vd., çiz. 4; *AİA IV*, 1999, 19 vd., şek. 12;

Adı: KOYUNYATAĞI
Yeri: Gürpınar İlçesi'nin 2 km. doğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve kanal yapısı.
Kaynakça: Erzen, *Belleten* 36, 1972, 430; TKU Türkei no. 125.

Adı: KÖRZÜT
 (lit. Uluşar, Kortsod, Arab-ı Zengi, Zengi-bar)
 Yeri: Muradiye İlçesi'nin 8 km. güneyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, tapınak, yerleşim, konut temelleri, kanal yapısı;
 Menua yazıtı ve yazıt parçaları.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı)
 Kaynakça: CICH no. 58, lev. 56; HCHI no. 42; Burney, *AS VII*, 1957, 39 vd., 47 vd., res. 6; UKN no. 65, 67; Burney, *AS XXII*, 1972, 179 vd.; TKU Türkiye no. 19; Dinçol, *İstMitt* 26, 1976, 19 vd., lev. 3-5, şek. 1, res. 1, 2; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77a, 277, lev. II-X; Mellink, *AJA* 82.3, 1978, 321; Çilingiroğlu, *AnAr II*, 1983, 32, res. 7, 8; Başgelen, *ArkSan* 28-31, 1985, 17, res. 6; F. Işık 1995, 16, fig. 10, res. 60, 61; Salvini 1995, 134 vd.; Belli, *XIV. AST-II*, 1997, 118 vd., res. 15, 16; Çilingiroğlu 1997, 54, 81, res. 20; Burney 1998, 144 vd., şek. 14.1-2;

Adı: KÖŞEBAŞI
 Yeri: Van'ın 8 km. ve Kavuncu Kalesi'nin 1,5 km. doğusunda yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu barajı.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı.
 Kaynakça: Belli, *XIV. AST-II*, 1997a, 111 vd., res. 1-8, çiz. 1, 4; *AIA IV*, 1999, 24, şek. 17, 18;

Adı: KUBİT HARABELERİ
 Yeri: Muradiye İlçe merkezinin doğusunda yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi.
 Kaynakça: TKU Türkiye nd. 157; Balkan, *Anadolu*, 1986, 104, dn. 17;

Adı: KURUBAŞ
 Yeri: Van'ın 7 km. güneydoğusundaki aynı adlı köyde yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu göleti

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *XXII. AST-I*, 2001, 205 vd., çiz. 1, 2;

Adı: KÜÇÜK TEPE

Yeri: Özalp İlçesi yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 227; TKU Türkiye no. 28;

Adı: MAĞARA KAYA YAZITI

(lit. Kaissaran, Kayseran Ekece)

Yeri: Keşiş Göl'ün doğusunda, Erek Dağı'nın üzerindeki mağaranın dış cephesinde yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786.)

Kaynakça: HChI no. 79; TKU Türkiye no. 86;

Adı: MEHER KAPI

(lit. Çoban Kapi, Taşkapı)

Yeri: Van kent merkezinin kuzeyinde, Zimzim Dağı'nın güneybatıya bakan kaya bedeninde yer alır.

Ark. Bul.: İşpuini - Menua kaya yazıtı ve kaya nişi (79 tanrı ve tanrıçaya kesilen kurban sayıları yansıtılmış, iki kez tekrarlanan çivi yazısı 94 satırdır).

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu)

Kaynakça: Schulz 1840, 300 vd.; Mordtmann, *ZDMG XXVI*, 1876, 465 vd.; *ZDMG XXXI*, 1877, 406 vd.; Sayce, *JRAS 58-68*, 1888; *JRAS 69-79*, 1893; Sandalgian, 1900, 42; CICH no. 18, lev. 7-10; König, *AfV* 8, 1953, 142 vd.; Melikişvili, *VDI 43/I*, 1953, 318 vd.; *SANG XIV.3*, 1953, 175 vd.; Tseretheli, *RA XLVIII*, 1954, 64 vd.; HChI no. 10; UKN no. 27; Piotrovsky 1966, 318 vd., res. 67; Tarhan, Sevin, *Belleten* 39, 1975, 389 vd., res. 11; TKU Türkiye no. 82; Başaran,

Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498; Sevin, Belli, *AnAr IV-V*, 1976-77;
F. Işık 1995, 12 vd; Salvini 1995, 44 vd., 145 vd., 184 vd., res. 6;
Çilingiroğlu 1997, 29, res. 11; Belli 2000g, 391, 9, 10;

Adı: MEMEDİK

Yeri: Van'ın 45, Erçek Gölü'nün 10 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu göleti.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu.

Kaynakça: Belli 2000h, 398 vd.;

Adı: MENUA KANALI

(lit. Şamran, Semiramis; urar. *Mimua Pili*)

Yeri: Van'ın Gürpınar İlçesi'nin 6 km. güneybatısındaki Yukarı Kaymaz Köyü'nün 1,5 km. güneyinden, Artos Dağı'ndan doğup, 51 km.lik bir alanı sulayarak Hoşap Su yoluyla Van Gölü'ne ulaşır.

Ark. Bul.: Urartu kanalı ve Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynaça: Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 96 vd.; HChI no. 29a-d; Riemschneider 1966, 25 vd.; van Loon 1966, 12; Öğün 1970, 16 vd., res. 2, lev. I-V, XII; Salvini 1995, 126 vd., res. 3; Çilingiroğlu 1997, res. 55; Belli, *AIA IV*, 1999, 15 vd., fig. 6-8; 2000h, 399 vd., fig. 8, 9;

Adı: MEYDAN BOĞAZI

Yeri: Erciş İlçesi'nin 36 km. kuzeybatısında ve Meydan Köyü'nün 1 km. kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, baraj, oda mezarları ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *XII. AST*, 1995, 358 vd., çiz. 4, 5, 7, 8, res. 5-11, 14;

Adı: ÖREN
(lit. Methsopywank)
Yeri: Van Gölü'nün kuzeyinde yer alır.
Ark. Bul.: Menua steli
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
Kaynakça: HChI no. 68; TKU Türkei no. 76;

Adı: AŞAĞI MOLLAHASAN
Yeri: Özalp İlçesi ile Erçek Gölü arasında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşim höyüğü.
Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497; Burney, *AS VII*, 1957, 43; *AS VIII*, 1958, 178 vd., har. II, no. 226; TKU Türkei no. 27;

Adı: MURADIYE
(lit. Berkri, Bergri)
Yeri: Van Gölü'nün kuzeydoğu köşesindeki aynı adlı ilçede yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim; Menua steli ve yazıtı.
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)
Kaynakça: Belck, Lehmann(-Haupt), *VBGAUE*, 1900; Sayce, *JRAS*, 1908; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 408 vd.; CICH no. 29, 47, lev. 16, 54; HchI no. 18b, 32, 74; Burney, *AS VII*, 1957, 39, 48; *AS X*, 1960, 183; UKN no. 37, 57, 99; Lang 1970, 97; Burney, Lang 1971, 139; TKU Türkei no. 18; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 275; Dinçol, Kavaklı, *AnAr (ek)*, 1978, 30 vd; Salvini, *SMEA XXII*, 1980, 169 vd.;

Adı: AŞAĞI ÖMER
Yeri: Yukarı Ömer barajı ile aynı vadide yer alır.
Ark. Bul.: Urartu barajı.
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 165 vd., çiz. 3; *AlA IV*, 1999, 19, şek. 11;

Adı: YUKARI ÖMER

Yeri: Van'ın 6,5 km, kuzeydoğusunda, Kilise Gölü Barajı'nın 1. km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu barajı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 164 vd., çiz. 1, 2; *AlA IV*, 1999, 18, şek. 9, 10;

Adı: ÖZALP

Yeri: Erçek Gölü'nün doğusundaki aynı adlı ilçede yer alır.

Ark. Bul.: Urartu oda mezarı

Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 186;

Adı: SAKALTUTAN

Yeri: Tımar Köyü yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim ve kaya basamakları.

Kaynakça: TKU Türkei no. 132.

Adı: SARAY

Yeri: Türkiye – İran sınırı yakınında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 228; TKU Türkei no. 29;

Adı: SARMAÇ

(lit. Kobanis, Kohbantz)

Yeri: Van'ın 19 km. doğusunda, Erek Dağı'nın eteğindeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Menua taş yazıtları.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Schulz 1840, 257 vd.; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 9 vd.; *JRAS* 69-79, 1893, 4; Meşçaninov 1927, 9; CICH no. 66, 67, 80, lev. 20, 60; Friedrich 1932, 46; *MVAeG XXXVII.3*, 1933; HChI no. 48, 49a, 56; Hulin, *AS VIII*, 1958, 235; Bilgiç, *TAD IX.1*, 1959, 47, lev. 43/3; UKN no. 73, 75, 89; Güterbock, *JNES XXII*, 1963, 269; UKN II no. 377; TKU Türkiye no. 57;

Adı: SATMANİS

Yeri: İran sınırı yakınında ve Özalp İlçesi ile Kotur arasında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 225; TKU Türkiye no. 30;

Adı: SİNT I

Yeri: Muradiye İlçesi'nin kuzeydoğusunda yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 216; TKU Türkiye no. 15;

Adı: SİNT II

Yeri: Muradiye İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Sint I'in batısında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 216; TKU Türkiye no. 16;

Adı: AŞAĞI SÜPHAN

Yeri: Van'ın 105 km. kuzeydoğusunda, Süphan Dağı'nın güneydoğu eteğinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu barajı.

Kaynakça: Belli, *VII. AST*, 1990, 111 vd.; *IX. AST*, 1992, 479 vd., res. 1-15;

Adı: SÜS
 Yeri: Van'ın 90 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Muradiye Ovası'nın güneydoğu ucunda yer alır.
 Ark. Bul: Urartu barajı.
 Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu.
 Kaynakça: Belli, *XIV. AST-II*, 1997, 115 vd., çiz. 5, res. 9-14;

Adı: ŞEREFHANE
 Yeri: Muradiye İlçesi'nin kuzeydoğusunda yer alır
 Ark. Bul.: Urartu kalesi.
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, 53, no. 218; TKU Türkiye no. 20;

Adı: TASMALI
 Yeri: Van'ın 40 km. kuzeyinde, Van- Erciş karayolunun batısında, Tasmalı Deresi kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu barajı.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 169 vd., çiz. 7, 8;

Adı: TAŞRUMİ
 Yeri: Özalp İlçesi'nin kuzeyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşimi.
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 230; TKU Türkiye no. 31;

Adı: TILKİTEPE
 Yeri: Van'ın 4 km. kadar güneyinde, bugünkü Van Havaalanı içinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük (tabaka: 0)
 Kazı: W. Belck (1899), E.B. Reilly (1937-1938), K. Lake (1939)
 Kaynakça: Belck, *ZfE 34*, 1902, 125 vd.; Reilly 1937, 82; Lake, Lake, *Asia* 39, 1939, 74 vd.; Reilly, *TTAED IV*, 1940, 156 vd.; Korfmann,

İstMitt Bh. 26, 1982, 29, 142 vd., 179 vd., res. 13.10, 12, 12.4;
Çilingiroğlu, *V.AST*, 1987, 120;

Adı: TOPRAK HÂKİ
(lit. Hagi)

Yeri: Erciş İlçesi yakınında yer alır.

Ark. Bul.: II. Argiştı steli

Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl sonu-M.Ö. 7. yüzyıl başı)

Kaynakça: Tseretheli, *RA LII*, 1958, 29 vd., 63 vd.; HChI no. 75; TKU Türkei no. 75;

Adı: TOPRAKKALE
(urar. *Rusahinili*)

Yeri: Van il merkezinin hemen doğusunda, Zimzim Dağı kayalıklarının güney uzantısı üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, saray, tapınak, sarnıçlar, kaya hücreleri, suya inen kaya basamakları, magazin yapıları; II. Rusa yazıtı; ahşap, tunç ve fildişi mobilya aksamaları, ok ve mızrak uçları, sadak, miğferler, kazanlar, adak diskleri, kalkanlar, taş yontular, çiviler, freskler, toprak kaplar ve çanak çömlek parçaları (Çıkan esrelerin büyük bir kısmı bugün British Museum'dadır).

Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)

Kazı: C.E. Clayton – Dr. Reynolds (1879), H. Rassam (1880), C.F. Lehmann-Haupt – W. Belck (1898-1899), N. Marr – I.A. Orbeli (1911-1912, 1916), A. Erzen – E. Bilgiç (1959-1961), A. Erzen (1976-1977).

Kaynakça: Rassam 1897, 377 vd.; Belck, Lehmann-Haupt, *ZfE* 30, 1898, 127, 522, 568; 578 vd.; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 59; Lehmann-Haupt, 1907, 65 vd.; Orbeli, *IAN* 1912, 922; Jenny, *PZ* 19, 1928, 280 vd., res. 1-3, 6, 7, lev. 33A, 4, 6, 8; Schachermeyer 1929, 492 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ* II.2, 1931, 453 vd.; Reilly, *TTAED* IV,

1940, 164, res. 17.6; Barnett, *Iraq XII.2*, 1950, 1 vd., fig. 1-22, lev. I-XXII; von der Osten, *OrNS 21*, 1952, 307 vd.; Barnett, *Iraq XVI.1*, 1954, 3 vd., fig. 1-19, lev. I-III; Meyer, *Das Altertum 1*, 1955, 205 vd.; HChI no. 130-134, inc. 7, 11-22; Burney, *AS VII*, 1957, 44, Lev. IIIb; Bilgiç, *TAD IX.1*, 1959, 44 vd.; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TTKR* 1959, 28 vd.; Erzen, *Belleten* 96, 1960, 716 vd.; Hoffmann, *ILN Nov.* 1960, 896; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TTKR* 1960, 230 vd.; Erzen, *Belleten* 99, 1961, 526 vd.; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD X.2*, 1961, 2 vd.; Hoffmann, Fridrich, *ZDMG III*, 1961, 285 vd.; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TTKR* 1961, 28 vd.; Ögün, *ZDMG III*, 1961, 254 vd.; Erzen, *Belleten* 103, 1962, 623 vd.; Erzen, *ArchAnz* 1962, 383 vd.; Erzen, *AfO* 20, 1963, 236; Erzen, *Belleten* 107, 1963, 541 vd.; Meyer, 1965, res. 130-138; Erzen, *AfO* 21, 1966, 166; Boysal, *VI. TTKong-I*, 1967, 72 vd.; Erzen, *VI. TTKong-I*, 1967, 53 vd.; Meyer, *FUB* 8, 1967, 7 vd.; Lang 1970, 87 vd., 97 vd.; Burney, Lang 1971, 162; Barnett, *AS XXII*, 1972, 163 vd.; TKU Türkei no. 2; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497; Erzen, *AnAr IV-V*, 1976-77, 1 vd., res. 15-25, lev. XI-XVII; Erzen, *AS XXVII*, 1977, 58 vd.; Erzen, *AS XXVIII*, 1978, 37; Mellink, *AJA* 82.3, 1978, 321; Erzen, *TAD XXV.2*, 1981, 69 vd., lev. LXIV, res. 1; Mitchell, *AS XXXIII*, 1983, 157 vd.; F. Işık 1995, 21 vd., fig. 11, res. 78-80; Çilingiroğlu 1997, 146, res. 35, 36, çiz. 3, 5; Belli 2000d, 223 vd., fig. 1-3, 6-8;

Adı: TUTMAÇ

(lit. Bohanis, Alınak)

Yeri: Van'ın 70 km. güneydoğusundaki aynı adlı köyde, Hoşap'ın batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve mezarları.

Kaynakça: TKU Türkei no. 123; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, lev. XVI; Sevin, *AIA I*, 1987, 42 vd., res. 8-10;

- Adı: VAN KALESİ
(urur. *Tuṣpa*; ass. *Turuṣpa*)
- Yeri: Krali kent. Van'ın hemen batısında, Van Gölü'ne hakim kayalık bir tepe üzerinde yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu kalesi, saray, yedi adet kaya mezarı, kaya basamakları, kült alanları, kaya işaretleri, I. Sarduri, İşpuini – Menua, I. Argiṣti, II. Sarduri ve II. Argiṣti kaya yazıtları; assurca yazılmış ilk Urartu krallık yazıtlarının altı kez tekrarlandığı Sardurburç (Madırburç); Analıkız açık hava tapınağı, Van Kalesi Höyük (IIb tabakası).
- Tarih: I. Sarduri – II. Argiṣti ve sonrası (M.Ö. 9. yüzyılın ikinci yarısı – 700'ler)
- Kazı: I.A. Orbeli (1916), K. Lake (1938-1940), A. Erzen – E. Bilgiç (1960), A. Erzen (1972-1975), M.T. Tarhan – V. Sevin (1988-1991).
- Kaynakça: Schulz, *JA III.9*, 1840, 260 vd.; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 6; Jensen, *ZA VIII*, 1898, 375 vd.; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 38 vd., lev. 1a; Lynch, 1901, 30, res. 120; Sayce, *JRAS* 80-85, 1904, 722; Lehmann-Haupt, 1907, 61 vd., 65 vd., res. 38, 40; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; Gaznakov, 1917, 28 vd.; Marr, Orbeli, 1922; Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 18, 120 vd.; ChCI no. 1-3, res. 2, lev. 41; Schachermeyer 1929, 487 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 622; Lake, *TTAED IV*, 1940, 179 vd.; Pfeiffer, *BASOR* 78, 1940, 31; Otto, *AfO* 14, 1941-44, 87 vd., 94; Kinal, *DTCFD XII.1-2*, 1954, 80; HChI no. 1a-c, 6a, 12, 13, 16, 51, 52, 53b, 59a-c, 60, 61, 63, 71, 78, 80-84, 102, 103; Burney, *AS VII*, 1957, 42 vd., lev. IIIa; Bilgiç, *TAD IX.1*, 1959, 44vd, lev. XLII, XLIII; UKN no. 319-325, 425, 443, 454, 458a; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD XII.2*, 1963, 34 vd.; Piotrovskii 1966, 301 vd., res. 58-65; Naumann, *İstMitt* 18, 1968, 53 vd.; Burney, *AS XXII*, 1972, 182; Mellink, *AJA* 76.2, 1972, 177; Salvini, *Bulleten* 37, 1973,

279 vd.; Mellink, *AjA* 77.2, 1973, 178; Erzen, *AS XXIV*, 1974, 57; Erzen, *Belleten* 38, 1974, 549; Mellink, *AjA* 78.2, 1974, 115; Erzen, *MTRE Bül.* 4, 1975, 43; Mellink, *AjA* 79.3, 1975, 208; Tarhan, Sevin, *Tar.Enst. Der.* 6, 1975, 408 vd.; Erzen, *AS XXVI*, 1976b, 65; Mellink, *AjA* 80.3, 1976, 270 vd.; TKU Türki no. 1, 1b; Korfmann, Schiele, *Berytus* 25, 1977, 173 vd.; Mellink, *AjA* 81.3, 1977, 299; Mellink, *AjA* 83.3, 1979, 336; Sevin, *AnAr VIII*, 1980, 151 vd.; Barnett, *CAH III.1*, 1982, 365; Belli, *AnAr VIII*, 1982, 115 vd.; Göynüç 1982, 197 vd.; Tarhan, *II. KST*, 1982, 179 vd., res. 1-23; van den Osten, de Meyer 1982, 57 vd; Erzen, 1984, 24 vd.; Forbes 1985, 27, 84 vd., fig. 17,43; Tarhan, *III. AST*, 1985, 297 vd., res. 1-56; Wilhelm, *Xenia XVII*, 1986, 101 vd.; F. Işık, *AS XXXVII*, 1987, 175 vd.; Sevin, *AIA I*, 1987, 44 vd., res. 11-15, 17; F. Işık, *Belleten LI.200*, 1987, 500 vd; Tarhan, Sevin, *Höyük I*, 1988, 65 vd.; Belli, *AnAr XI*, 1989, 76 vd., lev. IX.1, 2; Tarhan, *X. KST-I*, 1989, 369 vd.; F. Işık, 1995, 35, 43 vd., res. 1, 3, 41-44, 66-68, 74, 127, 145-148, 161; Sevin, *AIA III*, 1994, 221 vd.; Salvini, 1995, 133, 139 vd., 144 vd., 152, res. 7; F. Işık, *AMİ* 28, 1995-96, 229 vd., res. 6; Tarhan, *AnAr XI*, 1987, 297 vd., dn. 16; Tarhan, Sevin, *XI. KST-I*, 1990, 355 vd., res. 1-17; Tarhan, Sevin, *XII. KST-I*, 1991, 429 vd., res. 1-25; Tarhan, Sevin, *XIV. KST-I*, 1993, 409 vd.; Wartke 1993, 144 vd., res. 73, lev. 44-46; Tarhan, *Tel Aviv 21.1*, 1994, 37 vd.; Tarhan, Sevin, *Belleten LVII.201*, 1994, 846 vd.; Ussishkin, *AIA III*, 1994, 253 vd.; Güzelöğlu 1996, 24, şek. 9, 10, lev. 4-8; Çilingiroğlu 1997, 22, res. 6-10, 12, 43, 47, 48; Çevik 2000, 111 vd.; Salvini, *SMEA XLII.2*, 2000, 324 vd., fig. 3; Tarhan, 2000, 191 vd.; Salvini, *AIA V* (baskıda);

Adı: VARŞAKTEPE

Yeri: Erciş ile Muradiye İlçeleri arasında, Van Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı.

Kaynakça: TKU Türkei no. 127;

Adı: YAKUP

Yeri: Van'ın 11 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Uraratu göleti

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *XXII. AST-II*, 2001, 206 vd., 3-4;

Adı: YALINDÜZ

(eski adı: Tarr)

Yeri: Van Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Menua yazıtı

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: HChI no. 20, inc. 9; UKN no. 77; TKU Türkei no. 108;

Adı: YAYLA

(lit. Varandis)

Yeri: Gevaş İlçesi yakınında, Van Gölü'nün güney kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 208; TKU Türkei no. 11;

Adı: YENİKÖY

(lit. Vosgepag)

Yeri: Van'ın kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul. : İşpuini- Menua yazıtı.

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu).

Kaynakça: UKN no. 13; HChI no. 53 a; TKU Türkei no. 109; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499;

Adı: YEŞİLALİÇ

(lit. Aşotakert, Pagan, Salhane, Taş Kapı, Ashrut-Darga, Derg-i Aşot)

Yeri: Van'ın 60 km. doğusunda, Özalp İlçesi'ne bağlı aynı adlı köyün 1 km. kadar güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yazıtlı kaya nişi (Meher Kapı benzeri), kaya depoları, kutsal alan kaya terası, kaya basamakları, stel yuvaları, çanak çömlek parçaları.

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyılın sonu)

Kaynakça: Blau 1863, 166; Sayce, *Museon V*, 1886, 374 vd.; Oppert, *ZA* 2, 1887, 105 vd., 223 vd.; D.H. Müller, *DWAW XXXVI.2*, 1888, 1 vd., res. 1, 2; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 1 vd.; Belck, *ZfE* 27, 1895, 601; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 38, 307 vd.; ChCI no. 16, lev. 6; Wright, *JNES II*, 1943, not. 64; Adontz 1946, 147 vd.; HChI no. 4, 8-10, 57, not. 4; Burney, *AS VII*, 1957, 43; Piotrovskii 1959, 221 vd.; UKN no. 19, 25-27; Balkan 1963, res.2; van Loon 1966, 11; Burney, Lang 1971, 149; Tarhan, Sevin, *Belleten* 39, 1975, 389 vd., res. 12; TKU Türkei no. 55, 137; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498, 499; Sevin, Belli, *AnAr IV-V*, 1976-77, 367 vd., 380 vd., res. 1, 2, lev. I-V, VII, VIII; Tarhan, Sevin, *III.AST*, 1985, 290 vd., res. 4, 5; Salvini 1995, 124 vd.; Çilingiroğlu 1997, res. 50, 51; Belli 2000g, 387 vd., fig. 1, 2;

Adı: YEŞİLSU

(lit. Amik)

Yeri: Van'ın 35 km. kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya nişi.

Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 185; Çilingiroğlu 1997, 52, res 18, 19;

Adı: YOLAŞAN
(lit. Norgüh, Nurkük)
Yeri: Van'ın 30 km. kadar güneydoğusu ve Gürpınar İlçesi'nin 10 km. kuzeydoğusunda, Boldağ eteğinin 1 km. kadar kuzeyinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşimi ve Urartu ile E.Tr. çanak çömlek parçaları veren höyük.
Tarihi: M.Ö. 8.- 7. yüzyıllar.
Kaynakça: Tarhan, Sevin, *Belleten* 39, 1975; TKU Türkei no. 126; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 287 vd., lev. XI-XIX, res. 2;

Adı: YONCATEPE
Yeri: Van'ın 9 km. güneydoğusundaki tepelikte yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim; E.D.Ç. nekropolü.
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)
Kazı: O. Belli – E. Kavaklı (1998-)
Kaynaklar: Belli, *XIV. AST-II*, 1997b, 147 vd.; Belli, Kavaklı, *XXI.KST-I*, 2000, 435 vd., çiz. 1-4, res. 1-11; Belli, Konyar 2000a, 181 vd., fig. 1-9; Belli, *XXII. KST-I*, 2001, 369 vd., çiz. 1-6, res. 1-8;

Adı: ZERNAKİ TEPE
(urur.: *Taktumnia* / *Titunia* ?)
Yeri: Erciş İlçesi yakınında, Van Gölü'nün kuzey kıyısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu ızgara planlı yerleşimi ve II. Sarduri yazıtı.
Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları)- M.Ö. 7. yüzyıl.
Kaynakça: HChI no. 109, 110, 125; Burney, *AS VII*, 1957, 49; *AS X*, 1960, 185; Nylander, *OrSuc XIV-XV*, 1965-66, 141 vd.; Lampl 1968, 113; Mellink, *AJA* 72.2, 1968, 135; Lang 1970, 91; TKU Türkei no. 13; Kleiss 1976, 28 vd.; Tarhan, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77a; 1976-77b; Belli, 1982, 171; Kleiss 1983, 283 vd; Oganesiain, *PHB*, 1983-84, 138 vd.; Belli, *XII. AST*, 1995, 363; Çilingiroğlu, *V. AST-II*, 1987,

120; 1997, 82 vd., res. 41; Sevin, *Anatolica XXIII*, 1997, 173 vd.,
şek. 1-8; Burney 1998, 152, şek. 14.9;

Adı: ZİVİSTAN

(bugün: Elmalık)

Yeri: Van'ın 7 km. güneyindeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: İşpuini steli, Urartu kalesi ve kanal yapısı

Tarihi: İşpuini dönemi (M.Ö. 830-820).

Kaynakça: Sayce, *JRAS* 69-79, 1893, 4; D.H. Müller, 1886, 158; Belck, Lehmann (-Haupt), *SPAW*, 1900, 619 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 58; Meşçaninov, *DAN V*, 1931, 29 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 1046; HChI no. 2, 3A-D, 4a-f; Burney, *AS VII*, 1957, 40, 43, 45, şek. 3; Hulin, *AS VIII*, 1958, 237; Burney, Lawson, *AS X*, 1960, 177 vd.; UKN II no.385; Öğün, 1970, 19, lev. XII.26; TKU Türkei no. 6; Belli, Dinçol, *AnAr VIII*, 1980, 167 vd.; Sevin, *III. AST*, 1985, 287 vd, 294, res 1; F. Işık 1995, 13 vd., res. 45-47; Salvini 1995, 133 vd.;

3.1.2. Hakkari Bölgesi

(Harita: VI)

Adı: KADİRLİ

(lit. Nahalahuni)

Yeri: Beytüşşebab İlçesi, Beytüşşebab ile Kuyulu (Soburpaşn) arasındaki yol üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu.

Kaynakça: TKU Türkei no. 119

Adı: KALE
 Yeri: Yüksekova İlçesi'ne bağlı, Yüksekova ile Dağlıca Köyü yakınındaki Oramar arasında yer alır.
 Ark. Bul.: Yazıtlı Urartu yapısı; yazıtın devamı kaya bedenine işlenmiştir (bugün Van Müzesi'nde bulunur).
 Kaynakça: TKU Türkei no. 161

Adı: KANDIRA
 (lit. Hındrınıs)
 Yeri: Beytüşşebab İlçesi'nin 24 km. kuzeydoğusundaki Faraşın Deresi kıyısında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu yol istasyonu
 Kaynakça: TKU Türkei no. 164

Adı: KUYULU
 (lit. Soburpaşn)
 Yeri: Beytüşşebab İlçesi'nin 20 km. kuzeydoğusundaki Mememusa Dağı'nın eteğinde, aynı adlı derenin kıyısında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu yol istasyonu
 Kaynakça: TKU Türkei no. 165

3.1.3. Siirt Bölgesi

(Harita: VI)

Adı: ÇEMİKARİ
 Yeri: Pervari İlçesi, Pervari ile Herakol Dağı'nın kuzey yamacında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu yol istasyonu
 Kaynakça: TKU Türkei no. 158

3.1.4. Diyarbakır Bölgesi

(Harita: II)

- Adı: DİCLE TÜNELİ
(lit. Dicle Mağarası)
- Yeri: Lice İlçesi yakınında, Dicle Nehri üzerindeki Beykalan yatağında yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel; Assur kralları I. Tiglat-Pileser ve III. Salmanassar kaya yazıtları ve kabartmaları.
- Kaynaklar: Taylor, *PRGS* 9, 1863, 36 vd.; Schrader 1886; Streck, *ZA* 13, 1898; Lehmann-Haupt, *ZfE* 30, 1898, 489; *ZfE* 31, 1899, 281 vd., 488, 602 vd.; *ZA* 14, 1899, 370 vd.; *ZfE* 32, Belck, *ZfE* 31, 1899, 248 vd.; *ZfE* 32, 1900, 443 vd.; Lehmann-Haupt, 1900, 37, 431, 612 vd.; 1900, 48; *WZKM* 14, 1900, 35 vd.; *SBBerlin* 29, 1900, 626 vd., 747; *ZfE* 33, 1901, 226 vd; 1907, 16 vd., 31 vd., no.7, 20-23; 1910, 26 vd.; *AEJI*, 1910, 430 vd.; Maissner, *AO* 15, 1915, 97; Markwart 1930, 237 vd.; Beysanoğlu 1936, 73 vd.; TKU Türkiye no. 149; Wafler, *ArchAnz* 1976, 290, res. 6, 7;
- Adı: EĞİL
- Yeri: Aynı adlı bucağın yakınında yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel; Assur kaya kabartması.
- Kaynaklar: Ritter, *Erdkunde* 10, 1843, 98, 701; Taylor, Rawlinson 1863, 228 vd; Taylor, *JRGS* 35, 1865, 36; *JRGS* 38, 295; Ainthworth 1888, 359, 460; Wilson 1895, 248; Hübschmann 1904, 241; 399; King 1913, 68, dn. 5; Markwart 1930, 17; Unger, *RLA* 2, 1938, 278; Beysanoğlu 1963, 74; von Gall, *ArchAnz* 1967/ H. 4, 1968, no.44; Hauptmann, *Keban* 1970, 113; Wafler, *ArchAnz* 1976, 290 vd;

3.1.5. Bitlis Bölgesi

(Harita: II)

Adı: ADİLCEVAZ

Yeri: Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısında ve aynı adlı ilçenin yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, taş kabartmalar; Menua ve III. Sarduri yazıtları.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu – 7. yüzyıl ortaları.

Kazı: E. Bilgiç – B. Ögün (1964-1972)

Kaynaklar: Belck, *ZfE* 30, 1898, 573; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 743 vd.; Melikişvili, *SANG 11/10*, 1950, 683 vd.; *SANG 12/2*, 1952, 123 vd.; HChI no. 128, inc. 1; Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 232; *AS VIII*, 1958, 211 vd.; Hulin, *AS VIII*, 1958, 235 vd.; *AS IX*, 1959, 189 vd.; Bilgiç, Ögün, *Anadolu VIII*, 1964, 56 vd.; Ögün, *ArchAnz 1967, H. 4*, 1968, 481 vd.; Lang 1970, 91; Seidl, *AMĠ N.F.* 7, 1974, 115 vd.; TKU Türkiye no. 33; Salvini 1995, 164 vd., res. 10, 11; Çilingiroğlu 1997, 140, çiz. 31, 32, res. 89, 90; Burney 1998, 147, fig. 14.4; Çevik 2000, 76 vd.; lev. 84b-c;

Adı: AHLAT

Yeri: Aynı adlı ilçenin kuzeydoğu kesiminde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi.

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 39; TKU Türkiye no. 159;

Adı: ARINÇKUŞ

(bugün: Kıracalı)

Yeri: Adilcevaz'ın doğusundaki aynı adlı köyde ve Van Gölü'nün kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve yerleşim.

Kaynaklar: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 235, fig. 1; TKU Türkiye no. 35; Russel 1980, no. 235; Bilgiç 1984, 40 vd.; Özfiat, *XVI.AST-II*, 1999, 1 vd.;

Adı: BURUN HARABESİ

Yeri: Tatvan İlçesi'nin kuzeydoğusunda, Van Gölü'nün batı kıyısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu yerleşimi

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 39, 43, 53, no. 237; TKU Türkiye no. 37;

Adı: DURUBKUR

Yeri: Adilcevaz yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu nekropolü

Kaynakça: Bilgiç, Ögün, *TAD XXI.1*, 1974, 32, res. 4-6; Klein, *AS XXIV*, 1974, 87, dn. 36; Mellink, *AJA* 78.2, 1974, 115; TKU Türkiye no. 33a;

Adı: ESKİ TATVAN

(urart. *Uaiatš* ?)

Yeri: Adli ilçenin kuzeydoğusunda, Van Gölü'nün batı kıyısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 40, 43, 53, no. 238; Erzen, Bilgiç, Boysal, Ögün, *TAD X.2*, 1961, 20; Burney, Lang, 1971, 139; TKU Türkiye no. 38; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497;

Adı: HARMANTEPE

Yeri: Adilcevaz'ın 10 km. kuzeydoğusundaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu nekropolü

Kaynakça: Mellink, *AJA* 69.2, 1965, 142; H. Alkım, *Anatolica I*, 1967, 408; TKU Türkiye no. 118;

Adı: KEFİR
 Yeri: Adilcevaz'ın kuzeyinde, Süphan Dağı'nın eteğinde yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu sur yatağı
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 235; TKU Türkiye no. 34;

Adı: KEF KALESİ
 (urur. *Haldini Ziuquni* ?)
 Yeri: Adilcevaz'ın 6 km. kuzeyinde ve Van Gölü'nün kuzeybatı kıyısına bakan kayalıklar üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, saray, yerleşim, nekropol, magazin odaları; II. Rusa yazıtı; bezemeli taş bloklar, kil heykelcikler ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)
 Kazı: C. Burney (1957), E. Bilgiç, B. Ögün (1961, 1964)
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 38, 50; *AS VIII*, 1958, 216, res. 3, lev. 34a; *AS X*, 1960, 188; Bilgiç, Ögün, *Anadolu VIII*, 1964, 94 vd.; *TAD XIII.2*, 1964, 102 vd.; *TAD XIV.1-2*, 1965, 119; Mellink, *AS XVI*, 1966, 28; *AS XVIII*, 1968, 25 vd.; *AjA 72.2*, 1968, 134; *AjA 73.2*, 1969, 212 vd.; Bilgiç, Ögün, *TAD XVI.1*, 1967, 45 vd.; H. Alkım, *Anatolica 1*, 1967,19; *Anatolica 2*, 1968, 31; Ögün, *ArchAnz 1967, H.4*, 1968, 481 vd., res. 1-27; Mellink, *AfO 22*, 1968-69, 138; *Anatolica 3*, 1969,70, 37 vd.; Mellink, *AjA 74.2*, 1970, 166; Burney, Lang 1971, 163; Mellink, *AjA 76.2*, 1972, 176 vd.; *AjA 77.2*, 1973, 178; *AjA 78.2*, 1974, 115; Ögün, Bilgiç, *TAD XXI.1*, 1974, 31 vd.; TKU Türkiye no. 32; Mellink, *AjA 79.3*, 1975, 208; *AjA 80.3*, 1976, 271; Burney, 1998, 148 vd., fig. 14.5-6;

Adı: KIRCAGÖL
 Yeri: Adilcevaz – Kef Kalesi'nin 2 km. kuzeybatısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu barajı.
 Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı)

Kaynakça: Ögün 1970, 41, 42, res. 3, lev. XVI.37; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 181;

Adı: KÜÇÜK ÖREN

Yeri: Adilcevaz'ın batısında, Van Gölü'nün kıyısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı

Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 39, 43, no. 236; Bilgiç, Ögün, *Anadolu VIII*, 1964, 120; TKU Türkiye no. 36;

3.1.6. Muş Bölgesi

(Harita: II)

Adı: ADA KÖY

(lit. Adalak)

Yeri: Malazgirt İlçesi'nin 30 km. güneybatısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu su kanalı yapısı ve Menua kaya yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: CICH no. 49, lev. 54; HCHI no. 34; UKN no.59; Ögün 1970, 19, dn. 3, 4; TKU Türkiye no. 104;

Adı: ALAZLI

(lit. Tremerd, Tirit)

Yeri: Muş'un 18 km. doğusunda, Muş Ovası'ndaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Menua stel parçaları.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786.)

Kaynakça: Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 13; CICH no. 32, lev. 51, 54; HCHI no. 27, 28; UKN no. 40, res. 11-14; TKU Türkiye no. 70; Rothman, *X. AST*, 1993, 278, 287, lev. 17; *XII. AST*, 1995, 294, şek. 17;

Adı: BİNGÖL DAĞ
 Yeri: Aynı adlı dağın batı yamacında yer alır.
 Ark. Bul.: II. Sarduri steli; Urartu karayolu, köprü (?) ve yol istasyonu.
 Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları)
 Kaynakça: Lynch 1901, 73, 373, dn. 1; Lehmann-Haupt, *ZfE* 33, 1901, 422 vd.; Melikişvili, *VDİ* 43/1, 1953, 157; HChI no. 107; TKU Türkei no. 68; Sevin, *IV. AST*, 1986, 283 vd., res. 7-10; *V. AST-II*, 1987, 6 vd., res. 15-17; *AnAr XI*, 1989, 47 vd., lev. II-IV; Çilingiroğlu 1997, 10, res. 2;

Adı: BOSTANKAYA
 Yeri: Malazgirt İlçesi'nin kuzeydoğusundaki aynı adlı tepede yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, kült alanı ve Menua yazıtı.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
 Kaynakça: CICH no. 71, lev. 61; HChI no. 39; Burney, *AS VII*, 1957, 39, 51; *AS.X*, 1960, 194; Balkan, *Anadolu V*, 1960, dn. 17; UKN no. 79; Burney, Laňg, 1971, 139, 142; TKU Türkei no. 42; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497; F. Işık 1995, 33, 37, 46, res. 71-73, 121-125, 135-139, 156, 157; Rothman, *XII. AST*, 1995, 294, şek. 45; Burney 1998, 146, 151, şek. 14.3, 14.8;

Adı: BULANIK
 Yeri: Van Gölü'nün kuzeybatısındaki ilçe merkezinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu su kanalı yapısı.
 Kaynakça: Burney, *AS XXII*, 1972, 179; TKU Türkei no. 103;

Adı: HIRSIZ KALE
 Yeri: Varto İlçesi'nde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı

Kaynakça: Burney, Lang 1971, 131, pl. 4; TKU Türki no. 51;

Adı: HOTANLU

(lit. Kotanlı, Chotanlu)

Yeri: Malazgirt İlçesi'nin 30 km. güneybatısındaki Ada Köy yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Menua steli

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: CICH no. 50, res. 13, lev. 77; HCHI no. 35; UKN no. 60; Ögün 1970, 19; TKU Türki no. 71;

Adı: KARAHASAN

Yeri: Malazgirt İlçesi'ne 10 km. uzaklıkta, Karahasan Köyü'nden Adilcevaz'a giden yolun güneybatısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı

Kaynaakça: Taşyürek, *Anadolu XVII*, 1973, 197 vd.; TKU Türki no. 61;

Adı: KAYALIDERE

Yeri: Varto İlçesi'nin güneydoğusundaki aynı adlı köyün yakınında, Bingöl Çayı'nın Murat Nehri'ne birleştiği yerdeki kayalık yükselti üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, tapınak, kaya mezarı, depo binası ve çanak çömlek parçaları ile bronz döküm aslan heykelciği.

Kazı: C. Burney - S. Lloyd (1965-1966).

Kaynaklar: Lloyd, Burney, *AS XV*, 1965, 10; *TAD XIV.2*, 1965, 217 vd.; Mellink, *AJA 70.2*, 1966, 151 vd.; Lloyd, *AS XVI*, 1966, 11vd.; Burney, *AS XVI*, 1966, 55 vd.; Mellink, *AJA 71.2*, 1967, 165; Burney, *Anatolica 2*, 1968, 29 vd.; *AfO 22*, 1968-69, 138; Lang 1970, 93; Burney, Lang 1971, 145, 150 vd.; TKU Türki no. 50; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498; Ögün 1978, 645; Rothmann, *X. AST*, 1993, 278, 287, lev. 031; *XII. AST*, 1995, 294,

fig. 31; F. Işık 1995, 66; Burney 1998, 153 vd., fig. 14.10-13; Çevik 2000, 73 vd., 115 vd., lev. 20, 82a;

Adı: KEPENEK
 Yeri: Muş'un 3,5 km. güneydoğusunda, Soğucak ile Kepenek Köyler arasında kalan tepelikte yer alır.
 Ark. Bul.: I. Argiştı taş yazıtı.
 Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).
 Kaynakça: Koçhan, Salvini, *SMEA XLII.2*, 2000, 303 vd., fig. 1-3;

Adı: KOÇAKLAR
 (lit. Kochaklar, Marmos, Marmüs)
 Yeri: Malazgirt İlçesi'nin 10 km. kuzeydoğusunda, Patnos yolu üzerinde ve Kızılkaya Çay'ın yakınında yer alır.
 Ark.Bul.: Menua steli parçaları.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
 Kaynakça: CICH no. 51, lev. 54; HChI no. 37, 38; UKN no. 61; TKU Türkei no. 72;

Adı: MALAZGİRT
 Yeri: Süphan Dağı'nın kuzeybatısındaki aynı adlı ilçede yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kanal yapısı; Menua steli.
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)
 Kaynaklar: Sayce, *JRAS* 87-90, 1906, 633 vd.; Nikolskii 1910, 182 vd.; CICH no. 64, 65, 109, lev. 55, 59; Friedrich 1932, 47; *MVAeG XXXVII.3*, 1933; HChI no. 36, 47; Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 263; UKN no. 72, 125; Burney, Lang 1971, 172; Burney, *AS XXII*, 1972, 179 vd.; TKU Türkei no. 41; Scheil, *RT XVIII*, 1986, 75 vd.; Rothman, *XII. AST*, 1995, 294, fig. 44;

Adı: MUŞ
 (urur. *Urme / Urmeuhi* ?)
 Yeri: Muş İl merkezi.
 Ark.Bul.: Menua stel parçaları
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
 Kaynakça: Meşçaninov, *DAN V*, 1930, 206 vd.; Tseretheli, UPMG, 9; HChI no. 26; UKN no. 41; Piotrovsky, 1966, 89; TKU Türkei no. 69; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 489;

Adı: MOLLAKENT
 Yeri: Bulanık İlçesi'nin güneybatısı ve Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu yerleşimi
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 39, 43, 53, no. 266; TKU Türkei no. 43;

Adı: NURETTİN HÖYÜĞÜ
 (lit. Kale Tepe)
 Yeri: Malazgirt İlçesi'nin 19 km. kuzeybatısında, Murat Irmağı'nın kollarından Alagöz Deresi'nin sağ kıyısındaki aynı adlı köyün kuzeyinde yer alır.
 Ark.Bul.: E.Tr., E.D.Ç. ve Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Kaynakça: Özfirat, *AST XI*, 1993, 363, çiz. 5, res. 10-13; 1997, 84 vd.;

Adı: PULUR
 Yeri: Bulanık İlçesi'nin doğusunda, Milbar yakınında ve Van Gölü'nün kuzeybatısında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu sur yatağı
 Kaynakça: Burney, *AS VII*, 1957, 43, no. 260; Klein, *AS XXIV*, 1974, 78, dn. 8; TKU Türkei no. 40;

Adı: TIKIZLI
(eski adı: Fişvan)
Yeri: Malazgirt İlçesine yaklaşık 50 km. lik bir yolla bağlanan aynı adlı köyün 1 km. kuzeybatısında yer alır.
Ark.Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları.
Tarihi: İşpuini- Menua dönemi (M.Ö. 9. yy. sonu).
Kaynakça: Koçhan 1990, 87 vd., sek. 1, 2.

Adı: YAĞCILAR
(eski adı: Evran)
Yeri: Muş'un 24 km. kuzeybatısında, Muş - Elazığ karayolunun 2. km.sinde bulunan aynı adlı beldede yer alır.
Ark.Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak- çömlek parçaları.
Kaynakça: Koçhan, *ArkSan* 86, 1998, 26 vd., çiz. 1, 4, 15, 16, 22-24, res. 8, 15, 16, 22-24.

Adı: YENİKÖY
Yeri: Malazgirt İlçesi'nin 22 km. kuzeyindeki aynı adlı köyün sırtında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kaya olukları, çanak çömlek parçaları.
Kaynaklar: Burney, Lang 1971, fig. 54; F. Işık *AS XXXVII*, 1987, 172, lev. XXVIII; *TAD XXVIII*, 1989, 18 vd., res. 1, lev. XVIII; Çevik 2000, 124 vd., lev. 45, 46;

3.1.7. Bingöl Bölgesi

(Harita: II)

Adı: CANKURTARAN TEPE
Yeri: Solhan İlçesi'nde yer alır.
Ark. Bul.: O.D.Ç. (Urartu ?) mimarlık kalıntıları ve Urartu çanak- çömlek parçaları.

Kaynakça: Sevin, *V. AST-II*, 1987, 5, res. 8-13;

Adı: KALEÖNÜ

Yeri: Bingöl İl merkezinin 1 km. kadar kuzeydoğusu (Karakoçan yönü) ve Zulümtepe'nin 25 km. batısında, aynı adlı mahallenin gerisindeki bir tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Demir Çağ yerleşimi, Urartu (?) yol istasyonu ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyılın başı

Kaynakça: Sevin, *V. AST-II*, 1987, 6 vd., res. 18-20; *VI. AST*, 1988, 451 vd., res. 26; *AnAr XI*, 1989, 51;

Adı: SAMANTEPE

Yeri: Bingöl'ün 8 km. güneyinde, Bingöl - Genç karayolu üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.

Kaynakça: Sevin, *VI. AST*, 1988, 458 vd., res. 13, 22.4, 23.8, 25.9;

Adı: SUÇATI

(eski adı: Gerran)

Yeri: Çat ile Karlıova İlçeleri arasında, Perisu kenarında bulunan aynı adlı köyün yaklaşık 2 km. kuzeyindeki Gülavi Tepesi'ndeki nekropol.

Ark.Bul.: Urartu taş ve pitos mezarlarından kaçak kazılarla ele geçen bronz kemer parçaları, fibulalar, gümüş bilezik, bronz tabak, yakınında Urartu ve E.Tr. çanak çömlek parçaları veren höyük (Kemer bugün Erzurum Arkeoloji Müzesindedir).

Kaynakça: Karaosmanoğlu, *Belleten LV.214*, 1991, 595 vd., çiz. 1, res. 1-11.

- Adı: ZULÜMTEPE
 Yeri: Bingöl'ün 26 km. doğusunda, Bingöl – Muş yolunun hemen güneyinde yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu yolu ve yol istasyonu (veya yerleşim).
 Kaynakça: Sevin, *IV. AST*, 1986, 284 vd., res. 11-14; *AnAr XI*, 1989, 51, lev. IV.2, V.1-2; Çilingiroğlu 1997, 52, res. 17;

3.1.8. Elazığ Bölgesi

(Harita: II ve III)

- Adı: AYBAĞ
 Yeri: Mollakendi İlçesi, Mastar Dağı'nın kuzey eteğinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu (?) yerleşimi.
 Kaynakça: Hauptmann, *Keban* 1974; TKU Türkei no. 148;
- Adı: BAHÇECİK I
 Yeri: Karakoçan İlçesi'ne bağlı aynı adlı köyde, Bingöl'ün 35 km. güneybatısındaki kayalık bir tepe üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu, kaya işaretleri ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.
 Kaynakça: Sevin, *VI. AST*, 1988, 459 vd., res. 44; *AnAr XI*, 1989, 51, lev. VI.1-2, VII.1;
- Adı: BAHÇECİK II
 Yeri: Bahçecik I'nın yaklaşık 500 m. güneybatısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve kaya işaretleri.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Sevin, *VI. AST*, 1988, 459 vd., res. 34-37;

Adı: BALCALI

(eski adı: Çalakos)

Yeri: Karakoçan İlçesi'ne bağlı aynı adlı köyün güneydoğusundaki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 131, lev. 60c;

Adı: DELİKTAŞ

Yeri: İlemil'in batısı ve Murat Nehri kıyısında yer alır (bugün Keban Baraj Gölü altında).

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu ve suya inen kaya basamakları.

Kaynakça: Huntington, *ZfE* 33, 1901, 186 vd.; 1902, 182; Hauptmann, *Keban* 1970, 113, lev. 70; TKU Türkei no. 101;

Adı: DİLEKTEPE

Yeri: Elazığ'ın 13 km. güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?), E.T.Ç., E.D.Ç. ve O.D.Ç. çanak çömlek parçaları veren höyük.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.

Kaynakça: Sevin, *VI. AST*, 1988, 453 vd.;

Adı: GENEFİK

Yeri: İçme İlçesi, Mastar Dağı'nın kuzeybatı eteğinde ve Elazığ – Bingöl karayolunun 10. km.sinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim, kaya terası, sarnıç ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Huntington, *ZfE* 32, 1900, 146, 151; Hauptmann, *Keban* 1970, 113; TKU Türkei no. 98; Sevin, *V. AST-II*, 1987, 9 vd., res. 23-25;

Adı: HACISELİ

(bugün: Erbildi)

Yeri: Harput'un 10 km. kadar kuzeydoğusundaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu karayolu, yol istasyonu ve kaya mezarı.

Kaynakça: Sevin, *IV. AST*, 1986, 279 vd., 286 vd., res. 15-19; *V. AST-II*, 1987, 4 vd., res. 14-17; *VI. AST*, 1988, 457; Çevik 2000, 127, lev. 51, 52;

Adı: HAROĞLU

(lit. kale; bugün: Sarıgül)

Yeri: Baskil İlçesi'nin 12 km. kuzeydoğusu ve Baskil – Elazığ karayolu üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, suya inen kaya basamakları, sarnıç, kaya mezarı ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Huntington, *ZfE* 32, 1900, 142; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 613; Huntington, *ZfE* 33, 1901, 182; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 613; Sevin, *V. AST-II*, 1987, 4, 11, res. 7, 37, 38, 41, 42; *VI. AST*, 1988, 452; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 613; Aşan, *VI. AST*, 1988, 533;

Adı: HARPUT

Yeri: Elazığ'ın 5 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel, kaya işaretleri, kaya nişi, kaya odaları ve kurban kanı akıtma kanalı.

Kaynakça: Belck, *ZfE* 32, 1900, 293; Lehmann-Haupt, *ZfE* 32, 1900, 40; Huntington, *ZfE* 33, 1901, 476 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 476 vd.; Hauptmann, *Keban* 1969, 89, dn. 41; *Keban* 1970, 113 vd.; TKU Türkei no. 96; F. Işık, *Belleten LI.200*, 1987, 508, res. 15; Belli, *AnAr XI*, 1989, 75 vd.; F. Işık 1995, 14, 25 vd., 34, 46, res. 51-55, 65, 95-100, 126, 144; Sevin, *VI. AST*, 1988, 461; *AnAr XI*, 1989, 52;

- Adı: İZOLİ
(lit. İzolu, Habibuşağı; bugün: Yazılıkaya Tepesi)
- Yeri: Baskil İlçesi, Malatya – Elazığ karayolunun 50. km.sindeki Kömürhan Köprüsü'nün (köprü bugün Karakaya Baraj Gölü altındadır) 2 km. kadar güneybatısında, Fırat Nehri'nin sol kıyısındaki sarp kayalıklar üzerinde yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel, yerleşim, çanak çömlek parçaları; II. Sarduri yazıtı; E.D.Ç. nekropolü.
- Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları)
- Kaynakça: Mühlbach 1840, 70 vd.; Ritter 1840, 70 vd., lev. 1, res. 1.2; *Erdkunde* 10, 1843, 827, 858, 867 vd.; Lehmann-Haupt, *ZfE* 31, 1899, 549; Belck, *ZfE* 33, 1901, 304; Lehmann-Haupt, *AEJI*, 1910, 470, 483, 487; 1910, 14; Huntington, *ZfE* 33, 1931, 193 vd.; Bossert, *OrNS* 23, 1954, 179, lev. 31, res. 3.4; U.B. Alkım, *OrNS* 25, 1956, 82; Kalaç, *Belleten* XX, 79, 1956, 349 vd.; HChI no. 104; Beran, *İstMitt* 7, 1957, 133 vd.; Melikişvili 1960, 306 vd.; UKN no. 158; Hauptmann, *Keban* 1970, 113; Burney, Lang 1971, 135; van Loon, *AS XXIV*, 1974, 187 vd.; TKU Türkei no. 53; Ögün, *V. KST*, 1984, 237 vd.; Salvini, *Xenia* 17, 1986, 39 vd.; C. Işık, *Belleten* LI.200, 1987, 549 vd., 565 vd., res. 1-29, çiz. 1-14; F. Işık 1995, res. 140, 141;

- Adı: KALEKÖY
- Yeri: Baskil İlçesi'ne bağlı, Fırat Nehri kenarındaki Kale (Kalah) Köyü yakınında yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tüneli, açık hava tapınağı, çanak çömlek parçaları; II. Rusa yazıtı.
- Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı).
- Kaynakça: Belck, *ZfE* 31, 1899, 610; Lehmann-Haupt, *ZfE* 31, 1899, 580, 610; Wünc, *SBBerlin*, 1899, 748; Lehmann-Haupt 1900, 97; Belck, *ZfE* 32, 1900, 527; *ZfE* 33, Huntington, *ZfE* 32, 1900, 143, dn. 1, 2; *ZfE*

33, 1901, 180, 192 vd., dn.1; Belck 1901; Lehmann-Haupt 1902, 131; 1907, 70 vd.; *AEJ I*, 1910, 467 vd., 487 vd.; HChI no. 127; Hauptmann, *IstMitt 19/20*, 1969-70, 24; *Keban* 1970, 113; TKU Türkei no. 141; Bakır, *IV. KST*, 1983, 167 vd.; Bakır, Çilingiroğlu, *II. KST*, 1981, 66; Çilingiroğlu, *AS XXX*, 1980, 219 vd.; F. Işık, *TAD XXVIII*, 1989, 18 vd., res. 20, 25, 28; 1995, 6 vd., 34, fig. 4, res. 10,16, 126;

Adı: KOÇKALE

Yeri: İçme İlçesi yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı.

Kaynakça: Huntington, *ZfE 32*, 1900, 144 vd.; Hauptmann, *Keban* 1970, 113; TKU Türkei no. 97;

Adı: KUMTEPE

Yeri: Paflu İlçesi, Kovancılar Köyü'nün kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Kökten, *Keban* 1969, 20, lev. 11, no. 26; TKU Türkei no. 174;

Adı: MERGAMENDİ

Yeri: Karakoçan İlçesi'nin 8 km. batısındaki aynı adlı köyün güneyindeki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 130, lev. 60d;

Adı: NORŞUNTEPE

Yeri: Mollakendi İlçesi, Alişam ile Yukarı Ağınısı Köyleri arasında yer alır (bugün Keban Baraj Gölü altındadır).

Ark. Bul.: Urartu tabakası veren höyük ile yol istasyonu ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıllar

Kazı: H. Hauptmann (1968-1974)

Kaynaklar: Hauptmann, *Keban* 1968, 118, 123; *Keban* 1969, 82, 86 vd., 77, lev. 61.1; *TAD XVIII.2*, 1969, 113 vd.; *İstMitt 19/20*, 1969-70, 34, 54 vd., 56, res. 20; *Keban* 1970, 104 vd., 111 vd.; *Keban* 1971, 88, 93; *Keban* 1971, 42, 49 vd., 72 vd., 80 vd.; Mellink, *AJA* 76.2, 1972, 177; *AJA* 77.2, 1973, 178; *AJA* 78.2, 1974, 115; Hauptmann, *TAD XXI.1*, 1974, 60, 62; Mellink, *AJA* 79.3, 1975, 209; *AJA* 80.3, 1976, 271; Hauptmann, *TAD XXIII.1*, 1976, 65 vd.; TKU Türkei no. 95; Sevin, *AnAr XI*, 1989, 52, lev. VII.2;

Adı: PALU

Yeri: Palu İlçe merkezinin 1 km. doğusundaki kayalıklar üzerinde, Murat Vadisi'nin sağ yamacında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel, kaya mezarı, kaya nişleri, kaya basamakları, teras alanı, çanak çömlek parçaları ve Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Layard 1851, lev. 74; Mordtmann, *ZDMG* 31, 1877, 406 vd.; Mordtmann, *ZDMG* 31, 1877, 406 vd.; Tozer 1881, 251; Sayce, *JRAS* 1-57, 1882, 558; *JRAS* 58-68, 1888, 11; Müller, *DWAU XXXVI.2*, 1888, 14 vd.; Müller, *DWAU XXXVI.2*, 1888, 14 vd.; Ritter, *Erdkunde* 10, 1893, 708 vd., 713 vd.; Lehmann-Haupt, *ZfE* 31, 1889, 610; Mordtmann, *ZDMG* 31, 1877, 406 vd.; Müller, *DWAU XXXVI.2*, 1888, 14 vd.; Ritter, *Erdkunde* 10, 1893, 708 vd., 713 vd.; Sayce, *JRAS* 69-79, 1893, 26 vd.; Lehmann-Hauptmann 1900, 96; Sandalgian 1900, 26; Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 465 vd.; *AEJ II.2*, 1931, 853; Lynch 1901, 391 vd.; CICH no. 31, lev. 45, 46; Friedrich, *OLZ* 38, 1935, 428; Goetze, *JAOS* 55, 1935, 295; HChI no. 24, 25; Burney, *AS VII*, 1957, 53; UKN no. 39; Anderson 1964, 92; Burney, *AS XVI*, 1966, 60; Salvini, *SMEA V*, 1968, 115; von Gall, *ArchAnz* 1967, H.4, 1968, no. 48; van Loon, *AS XX*, 1970,

11; Salvini 1972, 101; TKU Türkei no, 47; Charlesworth, *AMİ N.F.* 13, 1980, 91 vd.; Başgelen, *ArkSan* 34/35, 1986, 25; F. Işık, *Belleten LI.200*, 1987, 508, res 14; 1995, 27, 45, res. 104-106, 154, 155; Köroğlu, Dinçol, *AnAr XI*, 1989, 123 vd., res. 1-3, lev. I.1-2, II.3-4, III.5; Sevin, *Tel Aviv 21.1*, 1994, 1 vd.; Salvini 1995, 50; Çevik 2000, 117 vd., lev. 26, 27;

Adı: ŞEMSİYETEPE

Yeri: Baskil İlçesi'ne bağlı Bilaluşağı Köyü'nün 500 m. Güneyindeki Kumlu Mevkii'nde yer alır (bugün Keban Baraj Gölü altındadır).

Ark. Bul.: Urartu tabakası veren höyük (III. tabaka); sarnıç (?) ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kazı: M. Darga (1978-1989)

Kaynaklar: Darga, *II. KST*, 1981, 27 vd.; *IV. AST*, 1987, 55 vd.; *Keban* 1987, 293; 2000, 142;

Adı: ŞİMŞAT

(lit. Arsamosata, Arşamşat)

Yeri: Elazığ'ın 50 km. doğusu, Murat Nehri'nin güney kıyısındaki Haraba (Üzek) Köyü yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı.

Kaynakça: Tomschek 1893, 138; Huntington, *ZfE* 32, 1900, 149; *ZfE* 33, 1901, 187; Hübschmann 1904, 406 vd.; Markwart 1930, 240; Ögün, *Keban* 1969, 43 vd.; *Keban* 1970, lev. 52/7; H. Alkım, *Anatolica* 4, 1971-71, 49 vd.; TKU Türkei no. 146; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 500;

Adı: TAARUZTEPE

Yeri: Hacıseli'nin doğusunda kalan Küdemlik Köyü yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu (yerleşimi ?) ve kaya odaları.

Kaynakça: Sevin, *V. AST-II*, 1987, 10 vd.;

Adı: VİRANŞEHİR

Yeri: Ağın İlçesi'ne bağlı öğrendik Köyü yakınında yer alır (bugün Keban Baraj Göleti altında).

Ark. Bul.: Urartu (?) ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kaynakça: Kökten, *Keban* 1971, 10, lev. 26; TKU Türkei no. 143;

Adı: YILDIZTEPE

Yeri: Elazığ'ın yaklaşık 22 km. güneydoğusunda, Yenikapı (Könk) Köyü yakınlarında ve Mastar Dağı eteğinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Sevin, *VI. AST*, 1988, 460 vd.;

3.1.9. Malatya Bölgesi

(Harita: III)

Adı: DEĞİRMEN TEPE

Yeri: İmamlı ile Adageren Köyleri arasında, Fırat Nehri'nin 50 m. kadar güneyinde yer alır (bugün Keban Baraj Gölü altında).

Ark.Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kazı: U. Esin (1979-1987)

Kaynakça: Esin, *IV. KST*, 1983, 40, res. 2, 4; Esin Arsebük, *V. KST*, 1984, 74 vd., res. 6/7-8, 5/1-4, 7;

Adı: KÖŞKERBABA

(Göçkerbaba)

Yeri: Malatya – Meydancık Köy yolunun 32. km.sinde ve Fırat Nehri'nin batı kıyısında yer alır (bugün Keban Baraj Gölü altındadır).

Ar. Bul.: Urartu tabakası veren höyük (IV. tabaka): Urartu yapısı, depo odaları ve toprak kaplar.

- Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl ortaları – 7. yüzyıl.
- Kazı: Ö. Bilgi (1978-1984)
- Kaynaklar: Bilgi, *II. KST*, 1981, 117 vd., lev. XXX, res. 3; *AS XXXII*, 1982, 16 vd.; *III. KST*, 1982, 83 vd.; *IV. KST*, 1983, 89 vd.; *V. KST*, 1984, 114; *VI. KST*, 1985, 51; *VII. KST*, 1986, 145; *IX. TTKong-I*, 1986, 317 vd., lev. 123-125, res. 1-7; *Ala I*, 1987, 1 vd.; *Ala II*, 1991, 11vd.; 2000, 135 vd., fig. 4, 5, 8;

3.1.10. Tunceli Bölgesi

(Harita: II)

- Adı: BAĞIN
(lit. Balin, urar. *Titia* ?)
- Yeri: Palu'nun 29 km. kuzeybatısı ile Mazgirt/Kaleköy'ün 30 km. doğusunda, Peri Su kıyısındaki kayalıkta yer alır.
- Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tüneller, kaya odaları, kaya basamakları, kayaya oyulmuş sarnıç, çanak çömlek parçaları ve Menua stel parçaları (bugün stel parçalarından biri yerinde, diğeri ise Elazığ Müzesi'nde bulunmaktadır.)
- Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
- Kaynakça: Huntington, *ZfE* 33, 1901, 174 vd.; şek. 2, 3, 5; Hüschmann, 1904, 293, 305, 463; Lehmann-Haupt, *ZfE Verh.* 32, 1900, 572 vd.; *AEJ I*, 1910, 467 vd.; *AEJ II.2*, 838; Merkwart 1930, 40, 45, 246; HChI no. 73; Burney, *AS VII*, 1957, 41, 52, şek. 15; UKN no. 42; Piotrovsky 1966, 89, 123; Hauptmann, *İstMitt* 19 / 20, 1969-70, 24; *Keban* 1970, 113; Burney, Lang 1971, 135, 139; Schafer, *İstMitt* 23 / 24, 1973-74, 33 vd.; TKU Türkei no. 46; F. Işık, *Belleten* LX.200, 1987, 515, res. 25; 1995, res. 75, 76, 142, 143; Çevik 2000, 126, lev. 49, 50;

Adı: ÇALIÖZÜ

(eski adı: Vavgirt)

Yeri: Pertek İlçesi Pınarlar (Paşavenk) Bucak merkezine bağlı olan aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kaya mezarları

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl ortaları- M.Ö. 6. yüzyıl başı.

Kaynakça: Kökten, *Keban* 1974, 5; Sinclair, 1989, 86 vd.; Danık, *İdol* 9, 2001, 12 vd., fig. 1-8.

Adı: ESKİ PERTEK

Yeri: Pertek İlçesi'nde yer alır

Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı, Urartu kaya basamakları, kaya nişi, suya inen kaya basamaklı tünel, kaya terası ve kaya kabartması.

Kaynaklar: Bossert 1942, 1212; Hauptmann, *Keban* 1969, 89; *İstMitt* 19/20, 1969-70, 25, dn. 24; Huntigton, *ZfE* 31, 1901, 173, 180, 188; Hübschmann 1904, 413 vd.; F. Işık, *Belleiten LI.200*, 1987, 524, res. 42; 1995, 15, 23, 31, 36, fig. 17, res. 56, 69, 90-92, 101-103, 111-116, 133, 134; Lehmann-Haupt, *ZfE* 31, 1899, 610; 1907, 60, res. 36; *AEJ I*, 1910, 473, 475; Ritter, *Erdkunde* 10, 1843, 721, 793; Sommer 1948, 100; TKU Türkei no. 52; Tükel, Bakırer, *Keban* 1968, 190;

Adı: KALEKÖY / MAZGİRT

Yeri: Mazgirt İlçesi'nin 11 km. güneyindeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kaya odaları, kaya basamakları, teras alanı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 119 vd., lev. 31-33; Hauptmann, *İstMit* 19/20, 1969-70, 24; *Keban* 1970, 113; Huntigton, *ZfE* 33, 1901, 180; F.Işık, *TAD XXVIII*, 1989, 18, res. 20, 25, 28; 1995, 5, 35 vd., fig. 3, res. 4-9, 130-132, 158, 165; Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 472; *AEJ II.2*, 1931, 629; Ögün 1978, 641 vd., çiz. 2, lev. 1.2; Salvini 1995, 155;

Schafer, *SMEA XVIII*, 1977, 249 vd.; Taylor, *JRGS* 38, 1862, 342;
TKU Türkei no. 100;

Adı: TANRIVERDİ
(lit. Tanrıvermiş)

Yeri: Elazığ - Pertek karayolunun 15. km.sindeki Aydıncık Köyü'nün
yaklaşık 500 m. kuzeyindeki mevkiide yer alır (bugün Keban Baraj
Göleti altında).

Ark.Bul.: Urartu tahkimatı, sarnıçlar, yol istasyonu ve Urartu kaya mezarı

Kaynakça: Aşan, *VI AST*, 1988, 536; Sevin, *VI. AST*, 1988, 456 vd., res. 17-21;
Çevik 2000, 129 vd., lev. 58, 59;

Adı: HÖYÜK
(lit. Til)

Yeri: Perisu'nun doğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu ve M.Ö. IV.-I. binyıl höyüğü.

Kaynaklar: Hübschmann 1904, 286, 326, 430; Kökten, *Keban* 1969, 20;
Hauptmann, *Keban* 1970, 83; TKU Türkei no. 79;

3.1.11. Sivas Bölgesi

(Harita: III)

Adı: DİVRİĞİ

Yeri: Divriği İlçesi'nin yaslandığı Çaltı Çayı kenarındaki kayalık bir tepe'de
yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarları, kaya çanakları, suya inen kaya basamaklı
tünel, çanak çömlek parçaları yanı sıra, bunun karşısındaki Kesdoğan
Tepe'de Urartu açık hava tapınağı ile kaya çanakları bulunur.

Schafer, *SMEA XVIII*, 1977, 249 vd.; Taylor, *JRGS* 38, 1862, 342;
TKU Türkei no. 100;

Adı: TANRIVERDİ
(lit. Tanrıvermiş)

Yeri: Elazığ - Pertek karayolunun 15. km.sindeki Aydıncık Köyü'nün
yaklaşık 500 m. kuzeyindeki mevkiide yer alır (bugün Keban Baraj
Göleti altında).

Ark.Bul.: Urartu tahkimatı, sarnıçlar, yol istasyonu ve Urartu kaya mezarı

Kaynakça: Aşan, *VI AST*, 1988, 536; Sevin, *VI. AST*, 1988, 456 vd., res. 17-21;
Çevik 2000, 129 vd., lev. 58, 59;

Adı: HÖYÜK
(lit. Til)

Yeri: Perisu'nun doğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu ve M.Ö. IV.-I. binyıl höyüğü.

Kaynaklar: Hübschmann 1904, 286, 326, 430; Kökten, *Keban* 1969, 20;
Hauptmann, *Keban* 1970, 83; TKU Türkei no. 79;

3.1.11. Sivas Bölgesi

(Harita: III)

Adı: DİVRİĞİ

Yeri: Divriği İlçesi'nin yaslandığı Çaltı Çayı kenarındaki kayalık bir tepe'de
yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarları, kaya çanakları, suya inen kaya basamaklı
tünel, çanak çömlek parçaları yanı sıra, bunun karşısındaki Kesdoğan
Tepe'de Urartu açık hava tapınağı ile kaya çanakları bulunur.

Adı: YUKARI AĞINDIR

Yeri: Erzincan'ın 30 km. doğusunda, Erzincan - Erzurum yolunun 8 km. kuzeyinde ve Karakaya (Cimri) Beldesi'nin 500 m. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu Barajı

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *XXII. AST-II*, 2001, 209, çiz. 7, 8, res. 3;

Adı: ALTINTEPE

Yeri: Erzincan'ın 15 km. doğusunda, Erzincan – Erzurum karayolunun doğusundaki doğal tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, tapınak- saray, 3 adet yeraltı taş örme oda mezar, dört stelli açık hava tapınağı, depo binası, apadana, duvar resimleri; II. Arğişti yazıtı; tunç, gümüş ve altın bezeme elemanları ve süs eşyaları, at koşumları, mobilya aksamaları, ok ve mızrak uçları, kazan, kalkan, sadak, miğferler.

Tarihi: II. Arğişti dönemi (M.Ö. 8. yüzyılının sonu- 7. yüzyılın başı)

Kazı: T. Özgüç (1959-1966)

Kaynakça: von der Osten 1940, 225 vd.; Barnett, *AS III*, 1953, 121 vd.; Steinherr, *Anadolu III*, 1958, 79 vd.; Özgüç, *TAD IX.1*, 1959, 34; Mellink, *AJA 64.1*, 1960, 64; Özgüç, *Belleten XXV.99*, 1961, 79 vd., res. 1-12; *Belleten 103*, 1962, 620; Mellink, *AJA 65.1*, 1962, 43 vd.; *AJA 66.2*, 1963, 79 vd.; Özgüç, *Anadolu VII*, 1963, 43 vd.; *AS XIII*, 1963, 22 vd.; *Belleten 111*, 1964, 562; Mellink, *AJA 68.2*, 1964, 158; *AJA 69.2*, 1965, 141; Çiner, *Belleten 29*, 1965, 225 vd.; Özgüç, *AS XV*, 1965, 25 vd.; *TAD XII.1*, 1964, 43 vd.; *Belleten 115*, 1965, 552 vd.; *Belleten 119*, 1966, 502 vd.; *AS XVII*, 1966, 26 vd.; *TAD XIII.2*, 1966, 93; *Altintepe I*, 1966; Mellink, *AJA 70.3*, 1966, 149; *AJA 71.2*, 1967, 164; Özgüç 1967, 38 vd.; *AS XVII*, 1967, 26 vd.; *Belleten 127*, 1967, 458; *Belleten 127*, 1968, 407; Mellink, *AJA*

Adı: YUKARI AĞINDIR
 Yeri: Erzincan'ın 30 km. doğusunda, Erzincan - Erzurum yolunun 8 km. kuzeyinde ve Karakaya (Cimri) Beldesi'nin 500 m. kuzeydoğusunda yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu Barajı
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Belli, *XXII. AST-II*, 2001, 209, çiz. 7, 8, res. 3;

Adı: ALTINTEPE
 Yeri: Erzincan'ın 15 km. doğusunda, Erzincan – Erzurum karayolunun doğusundaki doğal tepe üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, tapınak- saray, 3 adet yeraltı taş örme oda mezar, dört stelli açık hava tapınağı, depo binası, apadana, duvar resimleri; II. Argiştı yazıtı; tunç, gümüş ve altın bezeme elemanları ve süs eşyaları, at koşumları, mobilya aksamaları, ok ve mızrak uçları, kazan, kalkan, sadak, miğferler.
 Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılının sonu- 7. yüzyılın başı)
 Kazı: T. Özgüç (1959-1966)
 Kaynakça: von der Osten 1940, 225 vd.; Barnett, *AS III*, 1953, 121 vd.; Steinherr, *Anadolu III*, 1958, 79 vd.; Özgüç, *TAD IX.1*, 1959, 34; Mellink, *AJA 64.1*, 1960, 64; Özgüç, *Belleten XXV.99*, 1961, 79 vd., res. 1-12; *Belleten 103*, 1962, 620; Mellink, *AJA 65.1*, 1962, 43 vd.; *AJA 66.2*, 1963, 79 vd.; Özgüç, *Anadolu VII*, 1963, 43 vd.; *AS XIII*, 1963, 22 vd.; *Belleten 111*, 1964, 562; Mellink, *AJA 68.2*, 1964, 158; *AJA 69.2*, 1965, 141; Çiner, *Belleten 29*, 1965, 225 vd.; Özgüç, *AS XV*, 1965, 25 vd.; *TAD XII.1*, 1964, 43 vd.; *Belleten 115*, 1965, 552 vd.; *Belleten 119*, 1966, 502 vd.; *AS XVII*, 1966, 26 vd.; *TAD XIII.2*, 1966, 93; *Altın-tepe I*, 1966; Mellink, *AJA 70.3*, 1966, 149; *AJA 71.2*, 1967, 164; Özgüç 1967, 38 vd.; *AS XVII*, 1967, 26 vd.; *Belleten 127*, 1967, 458; *Belleten 127*, 1968, 407; Mellink, *AJA*

Adı: KEMAH KALESİ

(lit. Kamah)

Yeri: Aynı adlı ilçenin yakınında, Karasu kıyısındaki kayalık tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul. Urartu (?) sur yatağı, Urartu basamaklı kaya tüneli, kaya nişi.

Kaynaklar: Lehmann-Haupt, *AEJI*, 1910, 496 vd.; Leonhard 1915, 238, no. 29; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 639 vd., 697; von Gall, *ArchAnz 1967, H. 4*, 1968, no. 47; TKU Türki no. 179; F. Işık 1995, 15 vd., fig. 9, res. 57-59;

Adı: OZANLI

(eski adı: Hayrani)

Yeri: Tercan İlçesine bağlı aynı adlı köyün 11 km. güneybatısında, Kale Deresi'nin batısı ve Soğukpınar Dağları'nın güney uzantısındaki Çekirdeklik sırtlarında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel ve kaya odaları.

Kaynakça: Mustafa Kemal Şahin'den öğrenilmiştir.

Adı: PEKERİÇ

(bugün: Çadirkaya)

Yeri: Altintepe'nin 25 km. doğusunda ve Mercan İlçesi yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, kaya mezarları, sarnıç, suya inen basamaklı kaya tüneli kaya basamakları ve kaya işaretleri.

Kaynaklar: Taylor, *JRGS* 38, 1868, 282; Leonhard 1915, 238; Dörner, Goell, *İstForch* 23, 1963, 141; von Gall, *ArchAnz 1967, H.4*, 1968, no.49, res. 14, 15; Belli, *AnAr XI*, 1989, 76, lev. VIII.2; F. Işık 1995, 44, res.149;

Adı: ŞİRİNLİKALE

Yeri: Tercan İlçesi'nin yaklaşık 50 km. güneydoğusunda, Erzurum/Çat yolu üzerindeki Konarlı Köyü yakınında ve Şihderesi kıyısındaki yüksek kayalık üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, iki kaya mezarı, kaya çanakları, suya inen basamaklı kaya tüneli, depolama çukurları, çanak çömlek parçaları.

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl ortaları)

Kaynaklar: F. Işık, *AS XXVIII*, 1978, 172, res. XXXIb; *Belleten LX.200*, 1987, 497 vd., res. 1-11, 16, 17, 26, 27; Çevik 2000, 120 vd., lev. 36-38;

Adı: ÜZÜMLÜ

Yeri: Aynı adlı ilçenin 500 m. doğusundaki Şeyhkarpuz Mevkii'ndeki kayalıklarda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) kalesi, kaya mezarı ve teras alanı.

Kaynakça: Ceylan, *XXII. KST-I*, 72, res. 1

3.1.14. Erzurum Bölgesi

(Harita: II ve IV)

Adı: ALİÇEYREK

(lit. Darboğaz)

Yeri: Horasan İlçesi'nin doğusunda, Aras Vadisi'ndeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, kaya ve taş mezarları, anıtsal kaya nişleri, kaya işaretleri ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Özkaya, *XI. AST*, 1994, 379 vd., res. 1-13., Çevik 2000, 26 vd., lev. 72b;

Adı: AYDINSU

(eski adı: Kapi)

Yeri: Karayazı İlçesi Elmalidere Bucağı'nın 27 km. güneyindeki aynı adlı köyün 5 km. güneyindeki Hicrik Mevkii'nde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 128, lev. 56;

Adı: ÇAĞDARIŞ

Yeri: Aşkale İlçesi yakınında ve Küçükçağdarış Köyü bitişiğinde, Karasu kıyısındaki kayalık bir yükselti üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatakları, kaya depoları, suya inen kaya basamaklı tünel ve kaya nişi

Kaynaklar: F. Işık, *Belleten LI.200*, 1987, 508, res. 15a; 1995, 14, res. 48-50;

Adı: ÇAMRAK

Yeri: Dumlu Beldesi'ne bağlı Alkdağ Köyü sırtındaki kayalıkta yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) sur yatağı.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 38/39, 1987, 17, res. 3, 4.

Adı: ÇELİKLİ

(eski adı: Memitan)

Yeri: Karayazı İlçesi'ne bağlı, Elmadere Bucuğı ile aynı adlı köy arasındaki yolun doğusunda bulunun kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı

Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 32/33, 1985b, 25 vd.; *ArkSan* 34/35, 1986, 21 vd., res. 1, çiz. 1; 1989, 585 vd., res. 219; Çevik 2000, 25 vd., lev. 72a;

Adı: DELİBABA

Yeri: Pasinler ile Eleşkirt İlçeleri arasındaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Menua taş yazıtı

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Sembatiants 1910, 192; Marr, ZVO XXIV, 1917, 125 vd., lev. 5; CICH no. 59, lev. 58; HCHI no. 9, 43, 77; UKN no. 68; TKU Türkiye no. 65;

Adı: GÜNGÖRMEZ

Yeri: Dumlu Beldesi'nin aynı adlı köyünde, Dumlu Çayı'nın kaynağı yakınındaki Kargam Tepe üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 38/39, 1987, 16 vd. res. 1, 2.

Adı: GÜZELHİSAR

(lit. Avnik)

Yeri: Pasinler İlçesi'nin güneyindeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kaya odası ve II. Sarduri yazıtı

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları).

Kaynakça: Konyalı 1960, 488 vd.; Orthmann, *AfO* XXII, 1968-69, 77; TKU Türkiye no. 116; Aydın, *Belleten* 213, 1991, 323 vd.; F. Işık 1995, 10, 37 vd., res. 28-31, 77;

Adı: HAMAMKÖY

Yeri: Hamamköy, Erzurum'un 10 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kaya mezarı ve I. Argiştı steli.

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: TKU Türkiye no. 175.

Adı: HARAMİ

Yeri: Pasinler İlçesi'ne bağlı Güzelhisar Köyü ile Karayazı İlçesi'nin Çatalören Köyü arasındaki kayalık tepe üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) kalesi, kaya tünelleri ve sarnıçlar.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 28-31, 1985, 17, res. 7-9.

Adı: HASANOVA

Yeri: Karayazı İlçesi, Elmalidere Bucağı'nın 6 km. güneydoğusunda, aynı adlı köyün 500 m. batısındaki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarları

Kaynaklar: Başgelen, *ArkSan* 32/33, 1985, 26 vd.; Çevik 2000, 122 vd., lev. 40, 41;

Adı: KİREÇLİ

Yeri: Erzurum - Tortum yolunun 24. km.sinde, Dumlu'ya bağlı.Karagöbek ile Yenidere Köyleri arasında ve Dumlu Çayı kıyısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) kaya nişi

Kaynakça: Gündoğdu 1995, 28 vd.;

Adı: MARİFET

Yeri: Pasinler İlçesi'nin 44 km. güneyindeki aynı adlı köyün 2 km. batısındaki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kaya işaretleri, kaya mezarı.

Kaynaklar: Başgelen, *ArkSan* 32/33, 1985, 26; Çevik 2000, 123, lev. 42;

Adı: PASİNLER

(lit. Hasankale)

Yeri: Erzurum'un 37 km. doğusunda aynı adlı ilçe merkezinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, suya inen kaya basamaklı tünel, kaya mezarları, çanak çömlek parçaları ve Menua taş yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: de Saulcy, 1853, tab. 2; Alişan 1890, 26; Belck, *VBGAU XXXIII*, 1901, 452 vd., res. 4; Lehmann-Haupt 1907, no. 3; CICH no. 60, 61, lev. 23; Lehmann-Haupt, *AEL II.2*, 1931, 730, 733; HChI no. 44, 72; UKN no. 69; von Gall, *ArchAnz 1967, H.4*, 1968; TKU Türki no. 64; Başgelen, *ArkSan 38/39*, 1987, 19, res. 12, 13; Çevik 2000, 124, lev. 44;

Adı: SARİVELİ

Yeri: Erzurum'un 100 km. güneydoğusunda bulunan Karaçoban İlçesi'nin bir mahallesinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) yerleşimi ile O.T.Ç., E.D.Ç. ve O.D.Ç çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kaynakça: TKU Türki no. 176. Karpuz, *TAD XXVI.2*, 1983, 79, res. 1-3; Özfirat 1997, 82 vd.;

Adı: SÜRBAHAN

Yeri: Pasinler İlçesi'nin 15 km. kuzeyinde, aynı adlı köyün 3 km. batısındaki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı.

Kaynaklar: Çevik 2000, 123 vd., lev. 43b-c;

Adı: TEPEKÖY

Yeri: Erzurum'un 7 km. güneybatısında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi

Kaynakça: Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 187.

Adı: TOPRAKKALE / HİNİS

Yeri: Hınıs İlçesi'nin kuzeydoğusunda, aynı adlı köyün güneyinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi, Urartu ve E.Tr. çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kaynaklar: Başgelen, Özfirat, *AnAr XIV*, 1996, 143 vd., lev. I-IX;

Adı: UMUDUM

(eski adı: Kalor Tepe)

Yeri: Erzurum merkez ilçeye bağlı aynı adlı köyün batısında yer alır

Ark. Bul.: Urartu kalesi, sur duvarı, hendek, kaya mezarı, kaya terası, kaya çanakları ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Çilingiroğlu *AnAr VIII*, 1980, 191 vd; Başgelen, *ArkSan* 38/39, 1987, 18, res. 7; Sevin, *AIA I*, 1987, 46; F. Işık 1995, 8 vd., fig. 5, 6, 14, res. 17-27, 107, 120; Çilingiroğlu 1997, res. 42; Çevik 2000, 28 vd., 121 vd., lev. 39, 40;

Adı: VAKIF

Yeri: Pasinler İlçesi'nin kuzeybatısında ve Büyük Dere (eski Malikom Dere) kıyısında yer alır.

Ark.Bul: Urartu barajı ve gölet.

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *XXII. AST-I*, 2001, 207 vd., çiz. 5, 6, res. res. 2, 3;

Adı: YAZILITAŞ

(lit. Eşek İlyas)

Yeri: Pasinler İlçesi ile Delibaba arasında bulunan aynı adlı köyün yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Menua kaya yazıtı

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Schulz 1840, 257 vd.; de Robert, 1876, 121 vd.; Mordtmann, *ZDMG XXXI*, 1877, 406 vd; Alişan 1881, 539; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 10; *JRAS* 69-79, 1893, 25 vd.; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; CICH no. 27; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 738 vd.; HChI no. 23, 61, 62; UKN no. 36; TKU Türkei no. 66;

- Adı: YILAN KARA KALE
(Kara Kale Tepesi)
Yeri: Erzurum'u Pasinler İlçesi'ne bağlayan adlı köyde yer alır.
Ark.Bul.: Urartu sur yatağı
Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 38/39, 1987, 19, res. 11; Çilingiroğlu 1997, 50;

3.1.15. Kars Bölgesi (Harita: IV ve V)

- Adı : ANİ
Yeri: Arpaçay Bölgesi'nde, Türkiye- Ermenistan sınırı yakınında yer alır.
Ark.Bul.: Urartu (?) yerleşimi ve Urartu nekropolü ile S.T.Ç. ve E.D.Ç. buluntuları veren höyük.
Kaynakça: Kökten, *DTCFD III.5*, 1945, 473, 475; Mellink, *AJA* 69.2, 1965, 142 vd.; H. Alkım, *Anatolica* 1, 1967, 21; Balkan, Sumer, *TAD XIV.1-2*, 1967, 103 vd., res. 3; Mellinl, *AJA* 71.2, 1967, 165; H. Alkım, *Anatolica* 2, 1968, 35; Mellink, *AJA* 72.2, 1968, 134: TKU Türkei no. 131;
- Adı: AZATKÖY
(lit. Dündartepe)
Yeri: Kars İl merkezi yakınında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları; M.Ö. III. – I. binyıl höyüğü.
Kaynaklar: Kökten, *Belleten* 8, 1944, 667 vd.; *DTCFD* 11, 1953, 150; TKU Türkei no. 138;

Adı: KAZANA
(lit. Gazandzi)
Yeri : Türkiye-Ermenistan sınırı yakınında, Armavir'in güneybatısında ve Aras Nehri'nin kıyısında yer alır.
Ark.Bul. : I.Argiştı yazıtı
Tarihi : I. Argiştı (M.Ö. 8. yüzyılın başı).
Kaynakça : HChI no. 92; TKU Türkiye no. 60

Adı: SÜNGÜTAŞ
(lit. Zivin; urar. *Zua* ?)
Yeri: Erzurum - Kars arasındaki yol üzerinde, Sarıkamış'ın 35 km. güneybatısındaki aynı adlı köyde yer alır.
Ark.Bul.: Menua yazıtı parçası
Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).
Kaynakça : Meşçaninov, *DAN V*, 1931, 69 vd.; *IAN VII*, 1933, 407 vd.; Tseretheli, *UPMG*, 10 vd.; UKN no. 37; HChI no. 24; TKU Türkiye no. 24; Diakonov, *Kashkai* 1981, 105 ;

Adı: SARIKAMIŞ
Yeri: Kars'ın 53 km. güneybatısındaki aynı adlı ilçede yer alır.
Ark. Bul.: I. Argiştı steli
Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı)
Kaynaklar: HChI no. 89; TKU Türkiye no. 62;

Adı: ZAKİM
(lit. Zarkim)
Yeri: Sarıkamış İlçesi yakınında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı ve bronz kemer parçası.
Kaynaklar: Piotrovsky 1959, 249, res. 85; 1962, lev. 32; Barnett, *İrAnt* 2, 1962, 82, 87, res. 2, 4; Piotrovsky 1966, res. 85; van Loon 1966, 123, 158, res. 15; Akurgal 1968, res. 9; Azarpay 1968, 50, res. 13; Amandry,

IrAnt 6, 1970, 117, res. 3c; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499; Lorenz, *ArchAnz 1984, H. 1*, 1984, 1 vd., 3, res.10; van Loon 1975, 465, res. 148; TKU Türkei no. 112;

3.1.16. Ardahan Bölgesi

(Harita: IV)

Adı: ARDAHAN

Yeri: Ardahan il merkezinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kazı: K. Balkan (1967)

Kaynaklar: Alkım, *Anatolica* 3, 1969-70, 39; Mellink, *AJA* 72.2, 1968, 134 vd.; TKU Türkei no. 162;

Adı: KÖROĞLU

(lit. Oğlu)

Yeri: Göle İlçesi'nin güneyinde, Şenkaya sınır bölgesinde, Allahuekber Dağları'nın kuzey yamaçlarında, kuzey- güney doğrultusunda uzayan aynı adlı kayalık bir tepe üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) kalesi

Kaynakça: Edwards 1988, 122 vd.; Salvini 1995, 71, 77; Köroğlu, *XVI. AST-I*, 1999, 148, res. 13-15, çiz. 2;

Adı: ORTAKENT

(lit. Hanak)

Yeri: Ardahan'ın kuzeyindeki Hanak'ın 6 km. doğusunda, Ortakent'in 2-3 km. kuzeyindeki Marev mevkiinde, Hanak Deresi'nin sağ kıyısındaki kayalıklarda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) yerleşimi ve I. Argiştı kaya yazıtı.

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: Dinçol, Dinçol, 1992, 109 vd.; Köroğlu, *XV. AST-I*, 1998, 137 vd.;

Adı: TAŞKÖPRÜ

Yeri: Çıldır Gölü'nün güneybatı ucunda, il merkezinden 22 km. uzaklıktaki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: II. Sarduri kaya yazıtı ve yerel Demir Çağ sur yatağı

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları).

Kaynakça: Çambel, *OrNS 15*, 1946, 350; Kökten, *DTCFD XI*, 1953, 191; HChI no. 108; Köroğlu, *XVI. AST-I*, 1999, 146 vd.; res. 6-8; TKU Türkiye no. 48;

3.1.17. Ağrı Bölgesi

(Harita: I)

Adı: ATABİNDİ

Yeri: Tutak İlçesi'nin 17 km. güneybatısında, aynı adlı köyün 5 km. kuzeydoğusundaki kayalık tepede yer alır.

Ark. Bul.: Urartu açık hava tapınağı, kaya nişi, kaya mezarları, kaya işaretleri ve çanak çömlek parçaları.

Kaynaklar: Başgelen, *ArkSan 36/37*, 1987, 8 vd.; F. Işık, *Belleten LI.200*, 1987, 509 vd., res. 12; Belli, *AnAr XI*, 1989, 68 vd., lev. II-IV; F. Işık 1995, 65 vd., fig. 19, res. 38-40, 151-153; Çevik 2000, 116 vd., lev. 21-24;

Adı: AZNAVURTEPE

(lit. Anzavur, Patnos, Pathnoths)

Yeri: Ağrı – Patnos karayolu üzerinde ve Patnos İlçesi'nin 2 km. kadar kuzeyinde, Süphan Dağı'nın kuzey yaylasında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, en erken Urartu tapınağı, yerleşim, sarnıç; tunç heykelcik, çanak çömlek parçaları; İşpuini, Menua, I. Argiştı ve II. Sarduri taş yazıtları.

Tarihi: M.Ö. 9.yüzyıl sonu – 8. yüzyıl ortaları.

Kazı: K. Balkan (1960-1961).

Kaynaklar: Walpoe 1850, 51; 1851, 152; König, *WZKM* 52, 1953-55, 288 vd.; Werner, *JCS* 8, 1954, 96 vd., res. 3; HChI no. 5b, 53c,d, 111a, 135, 136; Hulin, *AS VIII*, 1958, 242; Balkan, *Anadolu V*, 1960, 133 vd.; Burney, Lawson, *AS X*, 1960, 192; Boysal, *Belleten* 25, 1961, 199 vd., pl. 1, 2, res. 1-3; *AfO* 20, 1963, 237; Güterbock, *JNES XXII*, 1963, 268 vd.; Balkan, 1964, 235 vd.; Mellink, *AJA* 69.2, 1965, 142; Boysal, *AfO* 21, 1966, 168; Lang 1970, 91; Burney, Lang 1971, 140; UKN II no. 372-374, 376, 402, 403, 423; Mellink, *AJA* 79.3, 1975, 208; TKU Türkei no. 45, 107; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 497, 499; Tanabe, Hori, Hayasi, Miyashita, Ishida 1982, 8 vd.;

Adı: BOZTEPE
(Seyrankale)

Yeri: Diyardin İlçesi, Murat Suyu'nun kolu kıyısında, Budak Köyü'nün 1 km. kadar güneydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi

Tarihi: İşpuini- Menua dönemi (?) (M.Ö. 9. yüzyıl sonu)

Kaynakça: Koçhan, Başaran 1986, 241 vd., çiz. 1, res. 10, 11;

Adı: ÇIRPILI
(Hakim Tepe)

Yeri: Tutak İlçesi'ne bağlı aynı adlı köyün yakınındaki tepe üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) kalesi ve kaya dehlizi.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 28-31, 1985, 18, res. 10.

Adı: DAYIPINARI

Yeri: Tutak İlçesi'ne 53 km. uzaklıkta aynı adlı köyün 1 km. batısındaki tek kayaya oyulmuştur.

Ark. Bul.: Urartu bir odalı kaya mezarı ve çanak çömlek parçaları.

Kaynaklar: F. Işık, *AS XXXVII*, 1987, 171, lev. XXIXa; Çevik 2000, 128, lev. 55;

Adı: DEDELI

Yeri: Patnos İlçesi'nin 20 km. güneydoğusunda, Erciş yolu'nun 2 km. kuzeyindeki aynı adlı köyün 1 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi ve kaya mezarları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Bilgiç, Ögün, *TAD XXI.1*, 1974, 33; Ögün, *AS XXIV*, 1974, 45; Mellink, *AJA* 79.3, 1975, 208; Taşyürek, 1975, dn.15; TKU Türkiye no. 155; Sevin, *AnAr VIII*, 1980, lev. I.2; *AIA I*, 1987, 46, res. 18; Çevik 2000, 77;

Adı: DEĞİRMENDÜZÜ

(lit. Gamuschwan, Kamışvan)

Yeri: Patnos İlçesi'nin 8 km. doğusunda, Erciş yolu üzerindeki aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Menua steli

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Werner, *JCS VIII*, 1954, 96 vd., res. 1.2; HChI no. 140; UKN no. 6; Güterbock, *JNES XXII*, 1963, 271; UKN II no.384; TKU Türkiye no. 114;

Adı: ESKİ DOĞUBEYAZIT

Yeri: Türkiye - İran sınırı yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, cephesi kabartmalı kaya mezarı ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Texier, 1842, 152, lev. 34; Jvanovskij, 1897-98, res 46; Belck, *ZfE* 31, 1899, 241 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ II.2*, 1931, 753; Zakharov, *RHA I/5*, 1931, 164 vd., tab. 13, 14, res. 38-40; Huff, *İstMitt* 18, 1968, 58 vd.; Mellink, *AJA* 81.3, 1973, 299; TKU Türkiye no. 115; Herzfeld 1976, 290, fig. 386; Forbes 1983, 103 vd., res. 56; F. Işık, *AS XXXVII*, 1987, 172, lev. XXVIIc; *TAD XXVIII*, 1989, 17, res. 16; Salvini 1995, 161, 163, res. 8; F. Işık, *AMİ* 28, 1995-96, 232, lev. 14.4; Çilingiroğlu 1997, res. 52; Çevik 2000, 120, lev. 34, 35;

Adı: DÖNERTAŞ

Yeri: Tutak İlçesi'ne bağlı aynı adlı köy yakınındaki kayalıkta yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı.

Kaynaklar: Başgelen, *ArkSan* 32/33, 1985, 28; Çevik 2000, 124, lev. 43a;

Adı: GİRİKTEPE

(lit. Değirmentepe, urar. *Aluduri* ?)

Yeri: Patnos İlçesi'nin 4 km. güneyindeki bir höyük üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi, saray, kuyu ve heykel kaideleri

Kaynakça: Balkan, *Anadolu V*, 1960, 145, 148 vd., dn. 37, res. 7; Mellink, *AJA* 67.2, 1963. 183; Balkan, *Atatürk Konferansları-I*, 1964, 239 vd., res. 2-4; Özgüç, *Altın-tepe I*, 1966, dn. 24; Burney, Lang 1971, 124, 141, dn. 35; Tarhan, Sevin, 1975, 408; TKU Türkiye no. 117; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499; Çilingiroğlu 1997, 74;

Adı: YUKARI GÖÇMEZ

Yeri: Patnos İlçesi'nin 8 km. doğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi ve nekropolü

Katnakça: Bilgiç, Ögün, *TAD XXI.1*, 1974, 33; Ögün, 1974, 443 vd.; Mellink, *AJA* 79.3, 1975, 115; TKU Türkei no. 128; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 499;

Adı: GÜNBULDU

(lit. Maya, Mağara Tepe)

Yeri: Diyadin İlçesi'nin 9 km. güneybatısı, adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı, kaya odaları, ocaklar, kaya işaretleri ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Koçhan, Başaran 1986, 235 vd., çiz. 1, res. 1-7; F. Işık, *AS XXXVII*, 1987, 171 vd., res. XXXa; Belli, *AnAr XI*, 1989, 76, lev. VIII.2; Çevik 2000, 127 vd., lev. 54;

Adı: KANCIKLI

Yeri: Patnos İlçesi yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi, yerleşimi, çanak çömlek parçaları ve Menua yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: HChI no. 140; Burney, *AS X*, 1960, 189; Burney, Lang 1971, 139; TKU Türkei no. 44; Sevin 1979, 125; Burney 1988, 150, şek. 14.7;

Adı: KEÇİKALESİ

Yeri: Patnos İlçesi'nin 5 km. güneyinde, Patnos - Erciş karayolu üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kalesi ve nekropolü

Kaynakça: Ögün 1974, 444 vd.; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, no. 180;

Adı: KIZILKAYA

Yeri: Patnos İlçesi'nin 6 km. güneyinde yer alır.

Ark.Bul.: Menua steli

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Lehmann-Haupt, *SBBerlin*, 1900, 623, no. 92; 1907, 75; CICH no. 93, lev. 21; HCHI no. 67; UKN no. 105; TKU Türkiye no. 73;

Adı: AŞAĞI KOM

Yeri: Diyadin İlçesi'nin 18 km. güneyinde ve Sünnet Nebi Barajı'nın da 3,5-4 km. batısında, Tendürek Dağı'nın kuzey eteklerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu barajı

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *XIV. AST-II*, 1997b, 140 vd., çiz. 1, 2, res. 1, 2;

Adı: YUKARI KOM

Yeri: Aşağı Kom Barajı'nın yaklaşık 1,5 km. kuzeyinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu barajı ve yerleşim

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Belli, *XIV. AST-II*, 1997b, 141 vd., çiz. 1, 3, 5, res. 3- 6;

Adı: LİÇ

Yeri: Patnos İlçesi'nin 15 km. güneydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu nekropolü

Kaynakça: Özgüç, *AS XXIV*, 1974, 45; Mellink, 1975, *AJA* 79.3, 208; TKU Türkiye no. 154; Salvini 1995, 156;

Adı: PİRABAD

Yeri: Eleşkirt İlçesi'ne bağlı aynı adlı köyde yer alır.

Ark.Bul.: Menua yazıtları ve sütun altlığı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 25-31, 1985, 16, res. 1-5; Dinçol, *AnAr XI*, 1989, 137 vd.; lev. I.1, II.2,3;

Adı: REŞAN
 Yeri: Diyadin İlçesi'nin 12 km. kuzeydoğusunda, Aladağ ve Tendürek Dağı'nın kuzey eteğinde yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu barajı
 Tarih: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: Belli, *XI. AST*, 1994, 337 vd., çiz. 1, 2, res. 1-4;

Adı: SÜNNET NEBİ
 Yeri: Diyadin İlçesi'nin 14 km. güneyinde, Reşan Barajı'nın 4,5 km. güneybatısı ve Hacı Köy yakınında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu barajı
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Belli, *XI. AST*, 1994, 339 vd., çiz. 3, 4, res. 5-8;

Adı: TAHİR GEÇİDİ
 Yeri: Horasan ile Eleşkirt ilçeleri arasında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu kalesi
 Kaynakça: Burney, *AS XVI*, 1966, 62; TKU Türkiye no. 156;

Adı: TANIKTEPE
 Yeri: Doğubeyazıt İlçesi, Doğubeyazıt - Ağrı karayolunun yaklaşık 10. km.sindeki Balıklıgöl Suyu'nun kıyısında yer alır.
 Ark.Bul.: Urartu taş örme oda mezarı ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: İşpuini (?) dönemi (M.Ö. 830-820).
 Kaynakça: Karaosmanoğlu 1996, 178 vd., res. 1-5, çiz. 1-5.

Adı: TOKLUCAK
 Yeri: Diyadin İlçesi, Taşlıçay- Diyadin arasındaki aynı adlı köyün 12 km. kuzeybatısında, köye ve çevreye hakim bir tepe üzerinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu (?) sur yatağı, suya inen basamaklı kaya tüneli ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Başgelen, *ArkSan* 28-31, 1985, 18, res. 11; Koçhan, Başaran 1986, 244 vd., çiz. 2-6, res. 12-23;

Adı: TOPRAKKALE / ELEŞKİRT
(lit. Aleşkirt; urar. *Anaşe / Anaşie* ?)

Yeri: Eleşkirt İlçesi yakınında, Arsanias'tan Delibaba Geçidi'ne giden yol üzerinde bulunan Toprakkale Köyü'nde yer alır.

Ark.Bul.: İşpuini- Menua kaya yazıtı.

Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu).

Kaynakça: Marr, *IRAIMK I*, 1921, 51 vd.; CICH no. 28; HChI no. 6b; UKN no. 23; Burney, *AS XVI*, 1966, 61; Burney, Lang 1971, 133; Sevin 1979, 43, dn. 101; TKU Türkiye no. 67;

Adı: TÜTEK

Yeri: Doğubeyazıt İlçesi yakınında yer alır.

Ark.Bul.: Urartu oda mezarları

Kazı: C. Bozkurtlar (1975)

Kaynakça: TKU Türkiye no. 177;

3.1.18. Iğdır Bölgesi

(Harita: I ve V)

Adı: AŞIK HÜSEYİN

Yeri: Tuzluca İlçesi'nin 32 km. güneyindeki aynı adlı köyün 2 km. kadar güneydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu kaleleri, yerleşimleri, sulama göleti ve anıtsal kaya işaretleri ile E.D.Ç. nekropolü.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 176 vd., çiz. 17-19.

Adı: BAŞBULAK

(lit. Quellhaupt, Parakata, urar. *Menuahinili*)

Yeri: Ağrı Dağı'nın yakınında ve Aras Nehri'nin kolu olan Karaçay'ın kaynağı yakınındaki Taşburun'a 5 km. uzaklıktaki aynı adlı köyün 12 km. doğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Menua taş yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Kaestner, *BAIS VII*, 1864, 279 vd.; Sembatiens, 1870, 175 vd; Mordtmann, *ZDMG XXXI*, 1877, 434, lev. II; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 11 vd.; Alişan, 1890, 488; Nikolskii, 1893, 417 vd., tab. 1; Sayce, *Museon II*, 1893, 358 vd; *JRAS* 80-85, 1894, 708 vd.; CICH no. 21, lev. 13; HCHI no. 45; UKN no. 30; TKU Türkei no. 59; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498;

Adı: BENDMURAT

Yeri: Iğdır İl merkezinin 23 km güneyinde yer alır.

Ark.Bul.: Urartu Barajı

Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyıl ilk yarısı).

Kaynakça: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 175 vd., çiz. 14-16.

Adı: AŞAĞI ESENPINAR

(eski adı: Noravanis)

Yeri: Aynı adlı köyün 2 km. doğusunda ve Aşağı Adır Barajı'nın 1,5 km. güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu baraj gölü.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynaklar: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 174 vd;

Adı: FERHAT I
 Yeri: Doğubeyazıt Ovası'nda yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu baraj gölü, kanal yapısı ve kaya işaretleri.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynaklar: Belli, *XV. AST-II*, 1998, 178 vd., çiz. 20, 21;

Adı: IĞDIR
 Yeri: Iğdır İl merkezinin güneydoğusunda, Ağrı Dağı'nın kuzey kesimindeki Kültepe (Malaklı) Köyü'nde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu tabakası veren höyük.
 Kazı: P.E. Petrov (1914), K. Balkan (1966)
 Kaynaklar: Kuftin, *VGMG 13*, 1944, 1 vd.; Barnett, *AS XIII*, 1963, 153 vd.; Mellink, *AJA 71.2*, 1967, 153 vd.; Alkım, *Anatolica 2*, 1969, 36; Lang 1970, 107; TKU Türkiye no. 49;

Adı: KARAKOYUNLU
 Yeri: Iğdır'ın 15 km. kuzeydoğusundaki aynı adlı köyün 1 km. güneyindeki kayalıkta yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kaya mezarı ve çanak çömlek parçaları.
 Kaynaklar: Çevik 2000, 127, lev. 53;

Adı: KERTENKELE KAYALIĞI
 (eski adı: Gumgumok)
 Yeri: Doğubeyazıt İlçesi ile Gökçekaynak Köyü arasında, Sarısu yakınında ve Tendürek Dağı'nın eteğinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu nekropolü.
 Kazı: C. Bozkurtlar (1974-1975)
 Kaynaklar: Bozkurtlar, *AS XXVI*, 1976, 45 vd.;

Adı: ŞORİK

Yeri: Doğubeyazıt'ın 11 km. kuzeybatısında, Sağlıksuyu (eski Arzep) Köyü'nün 500 m. kadar batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu nekropolü; E.D.Ç. kalesi ve E.D.Ç. ile E.T.Ç çanak çömlek parçaları.

Kaynaklar: Belli 2000a, 177 vd.;

Adı: TAŞBURUN

(lit. Çölegert, Solagert, Tsolakert)

Yeri: Iğdır'ın kuzeyinde, Ağrı Dağı'nın kuzey yamacında ve Aras Nehri'nin sağ kıyısındaki aynı adlı köyün 8 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark.Bul.: Urartu sur yatağı ile Menua kaya ve taş yazıtları.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Sembatians, 1886, 491 vd.; D.H. Müller, *WZKM I.2*, 1887, 216 vd.; Sayce, *JRAS* 58-68, 1888, 41 vd.; Nikolskii 1893. 422 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 169 vd.; CICH no. 22, lev. 5; Friedrich 1932, sf. 46; *MVAeG XXXVII.3*, 1933, 9; HChI no. 21, 22; UKN no. 30, 31; Martirosyan 1964, 232 vd.; Piotrovsky, 1966, 90; TKU Türkei no. 58; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 498; Salvini 1995, 130;

3.2. GÜNEY KAFKASLAR

3.2.1. Ermenistan Cumhuriyeti

(Harita: I ve V)

Adı: ANİ PEMZA

Yeri: Leninakan'ın yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kemer parçası.

Kaynakça: Piotrovskii 1966, 360, res. 86; van Loon 1966, 123; Akurgal 1968, 35, 65, 120, res. 8; Amendry, *IrAnt* 6, 1970, 117, res. 3b; TKU SovUn no. 16;

Adı: ARAGAC

Yeri: Erivan'ın kuzeybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Oganеsjan, *IANA* 4, 1958, 72 vd.; TKU SovUn no. 24;

Adı: ARİNBERD

(lit. Kanlıtepe Erebuni; urar. *Irpuni*)

Yeri: Erivan'ın güneydoğu kenarında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, saray, tapınak; mühür ve bulleler, miğfer, kemer, kazan, ok ve mızrak uçları, toprak kaplar, ziraat aletleri; I. Argişti yazıtları.

Tarihi: I. Argişti dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı).

Kazı: A.A. Martirosjan, K.L. Oganеsjan (1950+15)

Kaynakça: HchI no. 91A, 96, 111c; Meyer, *WissAnn* VI/12, 1957, 834 vd.; Loşeva, *SovArch* 2, 1958, 179 vd.; Oganеsjan, *SovArch* 3, 1960, 289 vd.; UKN no. 138, 139, 164; *Arinberd I*, 1961; Piotrovskii, Oganеsjan 1962, 291vd.; Barnett, *AS XIII*, 1963, 194; Martirosjan 1964, 233 vd.; Piotrovskii 1967; Chodzaş, *SoGMII* 4, 1968, 134 vd.; Demskaja, *SoGMII* 4, 1968, 176 vd.; Salvini, *SMEA IX*, 1969, 7 vd.; Lang 1970, 90, 101, 110; Biscione, *SMEA XIV*, 1971, 61 vd.; İsrailian 1971; Oganеsjan, *SMEA XIV*, 1971, 65 vd.; Salvini, *ZA* 1971, 242 vd.; Trutchtavova, *SMEA XIV*, 1971, 57 vd.; UKN II no. 387-394, 396-401, 419-422, 458, 502a-x; Arutjunian, *DrVos*, 1973, 78 vd.; Hovhannisjan, *Ereboone*, 1973; *Rospisi Erebuni*, 1973; Biscione, *ActAnt* 22, 1974, 389 vd.; TKU SovUn no. 9; Biscione,

SMEA XXXIV, 1994, 116vd., fig. 5-7; Salvini 1995, 132 vd.;

Çilingiroğlu 1997, 74, çiz. 6; Çevik 2000, 76, lev. 83b;

Adı: ARMAVİR

(urar. *Argiştihinili*)

Yeri: Armavir İl merkezinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, mezar alanı, kanal yapıları; I. Argiştı, II. Sarduri ve III. Rusa yazıtları.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyılın başı – M.Ö. 7. yüzyılın ortaları.

Kazı: A.A. Martirosjan (1951-1964)

Kaynakça: HChI no. 91, 93, 97, 98, 113-115, 116a-c, 132; UKN no. 142, 143, 165, 171, 172, 288; Barnett, *AS XIII*, 1963, 163, 166 vd., res. 19, 20; Arutjunjan, *VDI* 97/3, 1966, 91 vd.; Kafadarjan, *SovArch* 4, 1967, 237 vd.; Martirosjan, *SovArch* 4, 1967, 228 vd.; Lang 1970, 95; Arakeljan, *SMEA XIV*, 1971, 41 Burney, *AS XXII*, 1972, 179; *SovArch* 3, 1972, 38 vd.; *IFZ I*, 1973, 133 vd.; *Argiştihinili*, 1974; TKU SovUn no. 5; Salvini 1995, 129 vd.;

Adı: ARTAŞAT

(lit. Artaxata, Chor-Wirab)

Yeri: Erivan'ın güneyi, Aras Nehri kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve yerleşimi.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı

Kaynakça: Arakeljan 1975; TKU SovUn no. 19;

Adı: ATAMHAN

(lit. Tulihu)

Yeri: Sevan Gölü'nün güneybatı kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: II. Sarduri yazıtı

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları).

Kaynakça: UKN no. 160; Piotrovskii 1966, 110; TKU SovUn no. 11;

Adı: BAMBAKAŞAT
 (lit. Molla Bayazet)
 Yeri: Armavir'in kuzeybatısında yer alır.
 Ark. Bul.: II. Sarduri taş yazıtı
 Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortası)
 Kaynakça: HChI no. 98a, 116 a, c; UKN no 166; TKU SovUn no. 24;

Adı: CHATŞAKAP
 (lit. Guştşi)
 Yeri: Sevan Gölü'nün güneyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu taş yazıt parçası.
 Kaynakça: Avetijejan 1934; TKU SovUn no. 27;

Adı: DAVTİ-BLUR
 (lit. Artagers, Şachriar)
 Yeri: Armavir'in hemen batısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve I. Argişti yazıtı
 Tarihi: I. Argişti dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).
 Kaynakça: UKN no. 141; TKU SovUn no. 29; Salvini 1995, 130;

Adı: DJANFİDA
 Yeri: Armavir'in güneybatısı, Aras Nehri kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: II. Sarduri taş yazıtı.
 Tarihi: II. Saduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları).
 Kaynakça: HchI no. 115; UKN no. 170; TKU SovUn no. 14;

Adı: DOVRİ
 Yeri: Erivan'ın kuzeyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı.
 Kaynakça: Toramanian 1942; TKU SovUn no. 25;

Adı: DŞRAHOVİT

(lit. Djrahovit)

Yeri: Erivan'ın güneydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve yerleşim.

Kaynakça: TKU SovUn no. 18;

Adı: EÇMİADZİN

(lit. Eschmiatzin, Etsmiadzin)

Yeri: Erivan'ın batısında ve Ararat Ovası'ndaki aynı adlı yerleşimin güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu steli (yazıtsız) ve O.T.Ç. nekropolü

Kazı: A.A. Martirosjan (1962).

Kaynakça: Martirosjan 1964, 56 vd.; Sahinian 1966; TKU SovUn no. 21; Salvini 1995, 169;

Adı: ELAR

(lit. Abowian)

Yeri: Erivan'ın 16 km. doğusunda, Kotayk Platosu'nda bulunan aynı adlı köyün yakınındaki kayalık alan üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: I. Argiştî kaya yazıtı ve E.Tr, O.T.Ç. (?), S.T.Ç. ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları veren höyük.

Tarihi: I. Argiştî dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: HChI no. 87; UKN no. 131; TKU SovUn no. 7; Khanzadian 1979, 162 vd.; Özfirat 1997, 38 vd.;

Adı: GANLİDZA

(lit. Marmaşen)

Yeri: Leninakan'ın 8 km. kuzeybatısında yer alır.

Ark. Bul.: I. Argiştî kaya yazıtı

Tarihi: I. Argiştî dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: HChI no. 88; UKN no. 133; TKU SovUn no. 1;

Adı: GARNİ

Yeri: Erivan'ın doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: I. Argiştı taş yazıtı

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: Arakeljan, Arutjunijan, *IFZ* 2, 1966, 190 vd.; Arutjunijan 1966;
TKU SovUn no. 17;

Adı: GULİDZAN

Yeri: Leninkan'ın 21 km. güneydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: I. Argiştı kaya yazıtı

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: HChI no. 86; UKN no. 132; TKU SovUn no. 2;

Adı: ISOWAK

(lit. Zachalu)

Yeri: Sevan Gölü'nün güneydoğu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: II. Sarduri yazıtı

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları)

Kaynakça: HChI no. 105; UKN no. 161; TKU SovUn no. 13;

Adı: ISOWİNAR

(lit. Tsovinar, Kelogran, Odzaberd; urar. *Teişeba*)

Yeri: Sevan Gölü'nün güney kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi ve I. Rusa kaya yazıtı.

Tarihi: I. Rusa dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın sonu).

Kaynakça: HChI no. 118; UKN no. 266; Martirosjan 1967; TKU SovUn no.
12; Salvini 1995, 86;

Adı: KARAKALA
 Yeri: Armavir'in batısında, Aras Nehri'nin sol kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kanalı ve I. Argiştı yazıtı.
 Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).
 Kaynakça: UKN no. 136; TKU SovUn no. 28;

Adı: KARMİR BLUR
 (urar. *Teişebaini*)
 Yeri: Erivan'ın hemen kuzeybatı kenarında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kült alanı, depo binası; mühür ve bulleler, miğfer, kemer, kazan, ok ve mızrak uçları, toprak kaplar; II. Rusa kitabesi ve yazıtı.
 Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı).
 Kazı: B.B. Piotrovskii (1939-1974)
 Kaynakça: Piotrovskii, *Karmir Blur I*, 1950; *Karmir Blur II*, 1952; Meyer, *WissAnn I/7*, 1952, 407 vd.; Oganjesjan, *Karmir Blur IV*, 1955; HchI no. 40A-C, 99a-b, A-E, 100A-D, 101a-d, 112, 112a-d, A-E, 123A, 128A, 130A-C, inc. 30-34, 36-39; Piotrovskii, *Karmir Blur III*, 1955; Sorokin, *SovArch* 2, 1958, 149 vd.; Azarpay, *AA* 27, 1964, 61 vd.; Martirosjan 1964, 251 vd.; Arutjunijan 1966; Piotrovskii 1967; *Karmir Blur*, 1969; Lang 1970, 90, 95 vd.; UKN II no. 227a, 318, 333, 405-415, 427-442, 448-450, 455-457, 459-462, 464, 467-501; Meyer, *WissAnn VI/12*, 1975, 834 vd.; TKU SovUn no. 25; Başaran, Sevin, *AnAr IV-V*, 1976-77, 501; Çilingiroğlu 1997, 87, çiz. 7; Salvini 1995, 104 vd.;

Adı: METSAMOR
 Yeri: Erivan'ın 35 km. güneyinde, Ararat Vadisi'nin ortasında ve Metsamor Çayı'nın kaynağının yakınındaki bir kayalık üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim ve nekropolü ile Urartu tabakası (IV. tabaka) yanı sıra E.Tr, O.T.Ç., S.T.Ç. ve E.D.Ç. buluntuları veren höyük.

Kaynakça: Khazandian, Mkrtşian, Parsamyan, *Metsamor*, 1973; TKU SovUn no. 22; Khazandian, Piotrovskii, *SAA* 30/4, 1993, 67; Khazandian, *Metsamor* 2, 1995, 5 vd.; *Metsamor*, 1996, 41 vd.; Özfirat 1997, 43 vd.;

Adı: NOR AREŞ

Yeri: Arnberd'in yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu nekropolü

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı.

Kaynakça: Martirosjan, Mncakanjan, *İANA* 10, 1958, 63 vd.; Barnett, *AS XIII*, 1963, 194 vd., res. 41-47; Azarpay 1968, 43, 47, 49, 69, res. 11;

Adı: NOR BAYAZET
(lit. Kamo)

Yeri: Sevan Gölü'nün batı kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve I. Rusa yazıtı

Tarihi: I. Rusa dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın sonu)

Kaynakça: HChI no. 119; UKN no. 265; TKU SovUn no. 10; Salvini 1995, 81;

Adı: OŞAKAN

Yeri: Erivan'ın kuzeybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim ve mezarları.

Kaynakça: TKU SovUn no. 23;

Adı: ÖRDEKLİ
(lit. Ordaklu, Ltçaşen; urar. *Qehuni* ?)

Yeri: Sevan Gölü'nün kuzeybatı kıyısında bulunan açık yaylalar üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kanalı ve I. Argiştı kaya yazıtı ve E.Tr – O.T.Ç buluntusu veren höyük ve O.T.Ç nekropolü.

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: HChI no. 86; Mnatsakanyan, *ILN* 6663, 1967, 27; Mikajeljan 1968, 53 vd., res. 2-6; Burney, Lang 1971, 89; Burney, *AS XXII*, 1972, 179; UKN II no. 136; TKU SovUn no. 3; Salvini 1995, 60, 129; Özfirat 1997;

Adı: SARDARABAD

Yeri: Armavir'in 5 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: I. Argiştı taş yazıtı

Tarihi: I. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın başı).

Kaynakça: HChI no. 91; UKN no. 137; TKU SovUn no. 25;

Adı: SARI-TEPE

(lit. Ghassach)

Yeri: Sevan Gölü'nün kuzeybatı kıyısında, Kura Ovası'nda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimin bulunduğu höyük.

Kaynakça: Khanzadian, Kkrtşian, Parsamyan, *Metsamor*, 1973; TKU SovUn no. 26;

Adı: THANAHAT

Yeri: Erivan'ın güneyinde, Nahçıvan sınırı yakınında yer alır.

Ark. Bul.: II. Argiştı taş yazıtı

Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın sonları).

Kaynakça: Arutjunian, Oganessian, Narimanian 1975, 20; TKU SovUn no. 20;

Adı: ZWARTNOTHS

Yeri: Erivan'ın batısında ve Eçmiadzin'in yakınında yer alır.

Ark. Bul.: II. Rusa steli

Tarihi: II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı).

Kaynakça: HChI no. 126; Salvini 1995, 128; TKU SovUn no. 24; Tseretheli, *RA LIII*, 1959, 170 vd.; UKN no. 281;

3.2.2. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti

(Harita: I)

Adı: BATABAT

(lit. Ferhat Evi)

Yeri: Nahçıvan Kenti yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) kaya odaları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Bahşaliyev 1997, 43; Belli, Sevin 1999, 30 vd., çiz. 2, res. 34-37; Çevik 2000, 29;

Adı: FERHAT II

Yeri: Arpaçay ile Yaycı Boğazı arasında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kanalı.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli 2000f, 356;

Adı: KALECİK

Yeri: Arpaçay ile Arpaçay Ovası arasında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kanalı.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Belli 2000f, 356;

Adı: KAZANCI KALE I-II

Yeri: Nahçıvan Kenti'nin 36 km. doğusunda, Alince Çay ile Şebe Deresi'nin sınırladığı alanda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) kale yatağı.

Kaynakça: Belli 2000f, 335 vd., fig. 4;

Adı: OĞLAN KALE

Yeri: Nahçıvan Kenti'nin 68 km. kuzeybatısında, Karatepe Dağı'nın üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Bahşaliyev 1997, 41 vd., res. 27; Belli 2000f, 355 vd., fig. 5, 6;

Adı: YURTÇU

Yeri: Şerur İli'ne bağlı aynı adlı köyün batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) oda mezarı.

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl.

Kaynakça: Bahşaliyev 1997, 42 vd.;

3.3. KUZEY-KUZEYBATI İRAN

(Harita: I, VI ve VII)

Adı: AGRAB TEPE

Yeri: Hasanlı'nın 3 km. güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi.

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl.

Kaynakça: Dyson, *JNES XXIV*, 1965, 212, res. 12; Muscarella, *MMJ* 8, 1973, 47 vd.; TKU İran no. 51;

Adı: AHU-DARREH TEPE

Yeri: Şahpur ile Guşçi arasındaki geçitte yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 19 vd.; TKU İran no. 67;

Adı: AİN-E RUM
 Yeri: Rezaiyeh Kenti'nin 54 km. güneyi, Uşnaviyeh yolu üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Menua kaya yazıtı
 Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 149; TKU İran no. 47; von Schuler, *AMİ* 5, 1972, 117 vd.;

Adı: ALLAHVERDİ KAND
 Yeri: Bastam'ın 20 km. doğusu, Uzub Tepe'nin 3-4 km. güneybatısında ve Qara Zia Eddin Ovası'nın doğu kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kanal yapısı, sarnıç, yol istasyonu ve Urartu ile E.D.Ç çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 58 vd.; KUFİ, 110, 180; TKU İran no. 74; Kleiss, *İran XV*, 1977, 182, şek. 3; *AMİ* 10, 1977b, 57 vd., res. 6-10; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 90 vd., res. 2;

Adı: ARSLAN KALE
 (lit. Kız Kalesi)
 Yeri: Mahabad'ın 38 km. kuzeydoğusu, Miandoab'ın 32 km. batısı ve Taştepe'nin 5 km. güneyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşim.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 6, 1973, 26 vd.; KUFİ, 99; TKU İran no. 53;

Adı: BARDJİLİAN
 Yeri: Türkiye – İran sınırının geçtiği Serow'dan Şahpur'a giden yol üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 2, 1969, 15; TKU İran no. 38;

- Adı: BASTAM
(urur. *Rusa-i URU.TUR*)
- Yeri: Mako'nun 85 km. güneydoğusu ve Khoy'un 54 km. kuzeybatısında, Aq Çay Vadisi'ndeki Qara Zia Eddin Ovası'na açılan kayalık tepe üzerinde, aynı adlı köyün sırtında yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, tapınak, payeli salon, anıtsal giriş kapıları, kanal, kaya basamakları; miğferler, bronz kemer, mühür ve bulleler, toprak kaplar; II. Rusa kitabesi ve yazıtları.
- Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl - II. Rusa dönemi (M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısı).
- Kazı: W. Kleiss (1968-1979)
- Kaynakça: Sayce, *JRAS*, 1912, 107 vd.; HChI no. 129; Mashkoo, 1966, 10 vd.; Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 23 vd.; *AMİ* 3, 1970, 7 vd.; *İran VII*, 1970, 176 vd.; Kroll, *AMİ* 3, 1970, 67 vd.; von Schuler, *AMİ* 3, 1970, 93 vd.; Kleiss, *İran IX*, 1971, 165 vd.; *AMİ* 5, 1972, 7 vd.; von Schuler, *AMİ* 5, 1972, 117 vd.; Kroll, *Archaeology* 25, 1972, 69 vd.; *AMİ* 5, 1972, 69 vd.; Kleiss, *İran XI*, 1973, 185 vd., res. 1, 2; *AMİ* 6, 1973, 81 vd.; *AMİ* 7, 1974, 107 vd., res. 1-8; *İran XIII*, 1975, 174 vd., fig. 1-3; Krauss 1975; KUFI, 19, 151 vd.; TKU İran no. 12; Wijnen, 1976, *Persica VI*, 53 vd.; Kleiss 1977; *Bastam I*, 1979; *Bastam I*, 1979a-d; Kleiss, *AJA* 84, 1980, 299 vd.; *AMİ* 16, 1983; *IX.TTKong-I*, 1986, 303 vd., res. 1, 2; *AMİ* 21, 1988; *Bastam II*, 1988; Arutjunian, *DrVos* 5, 1988, 85 vd.; Kroll, *Bastam II*, 1988a-c; Salvini 1995, 135; Çilingiroğlu 1997, res. 22;

- Adı: BERDESUR
- Yeri: Rezaiyeh'in 10 km. güneybatısındaki kayalık plato boyunca uzanan ve Berdesur Çay'a bağlanan alanda yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu kanalı ve çanak çömlek parçaları.
- Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
- Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 10, 1977b, 78 vd., res. 30, lev. 17/2-3;

Adı: KALE BORDİY

(lit. Böji, Qal'eh Bordji)

Yeri: Tebriz Kenti'nin 70 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 66; KUFI, 75; TKU İran no. 26;

Adı: BARANDUZ

Yeri: Rezaiyeh'in 28 km. güneybatısı ve Mahmud Abad'ın 6 km. kuzeybatısında, Baranduz Çay Vadisi'nin kayalık bir yükseltisi üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kaya basamakları ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 36 vd., res. 19, lev. 11/3; *AMİ* 10, 1977b, 76 vd., res. 26; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 115;

Adı: BURUNNE

Yeri: Carakah-e Amir'in güney batısı ile Marand Kenti'nin hemen batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu öncesi kale ve Urartu kalesi.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 30 vd.; TKU İran no. 69;

Adı: CARAKAH-E AMİR

(lit. Caraqeeyeh Amir)

Yeri: Kale Gohar'ın güneybatısı ile Marand – Djulfa yolunun batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 58 vd.; KUFI, 68 vd., res. 26; TKU İran no. 18;

Adı: ÇARİK
(lit. Charik)
Yeri: Khoy Ovası'nda, aynı adlı köye hakim bir tepe üzerinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu (?) kalesi ve Urartu yerleşimi ile çanak çömlek parçaları.
Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.
Kaynakça: Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 314, fig. 1;

Adı: DANALU
Yeri: Mako Kenti'nin 12 km. kuzeydoğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi
Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 60 vd.; KUFI, 34 vd., res. 9; TKU İran no. 5;

Adı: DUÇGAGİ
Yeri: Mako Kenti yakınındaki Sufi'nin 47 km. güneydoğusunda kayalığın sarp yamacında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu yerleşimi
Tarihi: M.Ö. 9. – 7. yüzyıl
Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 13 vd.; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20, 22, lev. 7.3; KUFI, 45 vd., res. 15; TKU İran no. 8;

Adı: KALE GAVUR
Yeri: Djulfa'nın 45 km. doğusunda, Aras Nehri kıyısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve çanak çömlek parçaları.
Tarihi: M.Ö. 6. yüzyılın başı.
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 146 vd., res. 20, lev. 36; ; KUFI, 74 vd.; TKU İran no. 21; Kleiss, Kroll, *AMİ* 9, 1976

Adı: GAVUR / KHOY
Yeri: Khoy'un 22 km. güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 7, 1974, 98 vd.; KUFI, 100 vd., res. 43; TKU İran no. 28;

Adı: GERDESORAH

(lit. Gerdeh-Sureh)

Yeri: Naqadeh – Yaldyan – Piranşah (Khaneh) yolunun doğusunda, Yukarı Zab Vadisi'ndeki Sufiyan Ovası'nda ve Yaldyan'ın 2 km. kadar kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl

Kaynakça: KUFI, 101; TKU İran no. 62; Kleiss 1976, 32, res. 11; *AMİ* 9, 1976, 26 vd., res. 9, lev. 4/2-3;

Adı: KALE GOHAR / MALLEJİN

(lit. Kale Gauhar)

Yeri: Ariandibi Kervansarayı'nın 7 km. doğusundaki dağın önünde, Harzende Atik Köyü'nün yakınında ve Mallejin'in de hemen doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu (kale ?)

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 148 vd., res. 21, lev. 37/1-2; KUFI, 72 vd., res. 28; TKU İran no. 19;

Adı: GODJUR

(lit. Gojer)

Yeri: Maragheh Kenti'nin 48 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (veya çağdaşı) kaya terası, sarnıçlar, kaya odaları ve bezeme (veya yazıt) düzlemi.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 6, 1973, 31; TKU İran no. 60;

Adı: TEPE GUNDAVİLEH

(lit. Gundakela)

Yeri: Kalatgah'ın 3 km. batısındaki aynı adlı köyün güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) kalesi

Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu – 8. yüzyıl başı

Kaynakça: Kleiss, *AMİ 10*, 1977a, 27, res. 8;

Adı: GUŞÇİ

(lit. Gushi, Kuşçu)

Yeri: Ahu-Darreh Tepe'nin kuzeydoğusunda, Urmiye Gölü'nün batı kıyısı açıklarında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu bronz eserlerinin bulunduğu höyük.

Kaynakça: Hanfmann, *AS VI*, 1956, 205 vd.; Hamilton, *AS XV*, 1965, 41 vd.; Kyrieleis, *MWP*, 1966, 14, lev. 9; Kleiss, *İstMitt 18*, 1968, 41 vd.; Seidl, Calmeyer, *RLA III.9*, 1971, 705 vd.; TKU İran no. 39; Salvini 1995, 152;

Adı: HAYDARABAD

Yeri: Urmiye Gölü'nün güney kıyısında, aynı adlı kentin doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi ve Urartu (?) ile E.D.Ç. – O.D.Ç. çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ 10*, 1977b, 78, res. 29, lev. 17/1; Kroll, *AMİ 10*, 1977, 116;

Adı: HAYDAR HAN

Yeri: Zarineh Rud-Damm yolu üzerinde, Bukan'ın 8 km. doğusunda ve aynı adlı köyün yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) yerleşimi ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ 10*, 1977a, 28 vd., res. 9;

- Adı: HAYDARI KALESİ
(lit. Qal'eh Khezerleu)
- Yeri: Siyah Çeşme'nin 6 km. güneybatısında, aynı adlı ovanın batı kıyısında bulunan Khezerlu Köyü'nün arkasındaki tepelik alanda yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, çanak çömlek parçaları ve Urartu (?) suya inen kaya basamaklı tünel yanı sıra E.Tr ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.
- Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 20 vd., res. 2-7, lev. 2/1-2, 3/1-3, 4/1; 1976, 28 vd.; KUFL, 19 vd., res. 1, 2; TKU İran no. 64;

- Adı: HAFTAVAN TEPE
- Yeri: Şahpur'un 8 km. güneyi, Şahpur Ovası'nda yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük (III. tabaka).
- Tarihi: M.Ö. 850 / 800 – 714
- Kazı: C.A. Burney (1968-1978)
- Kaynakça: Burney, *İran VIII*, 1970a, 157 vd.; *İran VIII*, 1970b, 182 vd.; *İran X*, 1972, 127 vd.; *İran XI*, 1973, 164 vd.; Wijnen, *Persica VI*, 1972-74, 65 vd.; TKU İran no. 32; Burney, *İran XIII*, 1975, 149 vd., pl. IIIb; *IA XXIV*, 1994, 47 vd.;

- Adı: HASANLU
(urar. *Mešta* ?)
- Yeri: Naqadeh Kenti'nin kuzeybatısında yer alır.
- Ark. Bul.: Urartu kalesi ve çanak çömlek parçaları veren höyük (IIIb tabakası).
- Tarihi: M.Ö. 9. yüzyıl sonu - 7. yüzyıl.
- Kaynakça: Dyson, *Expedition I.3*, 1959, 4 vd., res. 1-13; *Archaeology XIII.2*, 1960, 118 vd.; van Loon, *Persica I*, 1963, 64, 29, şek. 3; Dyson, *JNES XXIV*, 1965, 193 vd.; Muscarella, *Archaeology XVIII.1*, 1965, 41 vd.; Young, *Iran VII*, 1967, 48 vd.; Dyson, *ArchVivante I/1*,

1968; *Archaeology XX.4*, 1974, 303 vd.; 1974; Dyson, Piggot, *İran XIII*, 1975, 185; Muscarella, *AJA* 75.3, 1971, 263 vd.; TKU İran no. 50; Dyson, *AJA* 81.4, 1977, 548 vd.; *Expedition XXXI*, 1989a; *Expedition XXXI*, 1989b; Dyson, Muscarella, *İran XXVII*, 1989; Çilingiroğlu 1997, res. 40;

Adı: HİDİR ALİ I
Yeri: Kara Zia Eddin – Siyah Çeşmeh yolunun 4 km. batısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu ve II.-I. binyıl çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970b, 109, res. 2, lev. 49/I; TKU İran no. 10;

Adı: HİDİR ALİ II
Yeri: Hidir Ali I'in doğusunda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu (?) çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 2, 1969, 14; TKU İran no. 11;

Adı: HODAR
(lit. Hovdar)
Yeri: Şahpur'un 20 km. kadar kuzeyinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi ve kaya mezarı.
Tarihi: M.Ö. 7 yüzyıl.
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 7, 1974, 94; KUFI, 85; TKU İran no. 30;

Adı: KALE İSMAİL AĞA
(lit. İsmail Ağa; urar. *Uesi* ?)
Yeri: Rezaiyeh'in 23 km. batısında, İsmail Ağa ile Tamtamam Köyleri arasında, Rouzeh Çay kıyısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kaleleri, sütunlu salon, teras alanı (tapınak ?), kaya mezarları, kaya çanakları ve Urartu ile E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: KUFI, 98 vd., 169, res. 42; TKU İran no. 63; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 26 vd., res. 10-14, lev. 5/1-3, 6/1-2, 7/1-3, 8/1-3, 9/1; *İran XV*,

1977, 182; *AMİ 10*, 1977b, 64 vd., res. 14-18; Kroll, *AMİ 10*, 1977, 98 vd., res. 4-6; Salvini 1995, 87, 93;

Adı: KALE JAGUR

Yeri: Shisheh'den Dashtor'a uzanan kaya silsilesinin güney yamacında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu ve yerel O.D.Ç çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 317;

Adı: KAHRAMANLI

(lit. Qahramanlu)

Yeri: Rezaiyeh'in kuzeybatısındaki bir tepelik üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ 8*, 1975, 40;

Adı: KALAT

(lit. Qalat)

Yeri: Mahabad'ın 85 km. kuzeybatısı, Rezaiyeh'in 43 km. güneydoğusu ve Urmiye Gölü'nün güneybatı kıyısındaki aynı adlı köyün yakınında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyılın ilk yarısı – 7. yüzyıl sonu / 6. yüzyıl başı .

Kaynakça: Kleiss, *AMİ 10*, 1977b, 72 vd., res. 23-25, lev. 14/1-3, 15/1-3, 16/1-3; Kroll, *AMİ 10*, 1977, 110 vd., res. 7;

Adı: KALATGAH

(lit. Qalatgah)

Yeri: Usnaviyeh Kenti'nin 15 km. doğusu ve Naqadeh'in 22 km. kuzeybatısında yer alır.

- Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim, teras alanı (tapınak ?) ve çanak çömlek parçaları; İşpuini – Menua taş yazıtı.
- Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu) – M.Ö. 7. yüzyıl.
- Kaynakça: Dyson, *İran VII*, 1969, 180; Fridrich, *AMİ* 2, 1969, 12; Muscarella, *MMJ* 2, 1969, 5 vd.; *Expedition XIII*, 1971, 44 vd.; Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 63; UKN II no. 379; van Loon, *JNES XXXIV.3*, 1975, 201 vd.; KUFL, 92 vd., res. 39-41; TKU İran no. 4; Kleiss, *İran XV*, 1977, 182; *AMİ* 10, 1977b, 70 vd., res. 22, 23; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 110 vd., res. 7; Salvini 1995, 93; Çilingiroğlu 1997, res. 24;

Adı: TEPE KANİKİ SAR
(lit. Tepe Kaniki Zar)

Yeri: Uşnaviyeh'in 8 km. güneyi, Uşnaviyeh – Yaldyan yolunun 2-5 km. batısında ve Gedir (Gedar) Çay'ın güneyindeki aynı adlı köyün batı sırtındaki tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss *AMİ* 9, 1976, 33, res. 17, lev. 10/3; TKU İran no. 77;

Adı: KARA KİLİSE
(lit. St. Thaddaus)

Yeri: İmam Quli Kandi Köyü'nün 2 km, kuzeydoğusu, Kirk Bulaq Çay kıyısında ve Hıdır Ali'nin 4 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve yerleşim.

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 17, 1967, 291 vd.; *AMİ* 3, 1970b, 107 vd.; *AMİ* 9, 1976, 33 vd., res. 18;

Adı: KARA TEPE / TASUDJ

Yeri: Tasudj Tepe'nin doğusundaki tepelik alanda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 2, 1969, 16; TKU İran no. 59;

Adı: TEPE KARA ZİA EDDİN

Yeri: Bastam yakınındaki aynı adlı köyün doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.

Tarihi: M.Ö. 7 yüzyıl

Kaynakça: TKU İran no. 15;

Adı: KARNI YARIK

(lit. Garny Yaruk)

Yeri: Şahpur'un 15 km. güneybatısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve kaya mezarları.

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 36, res. 26-28; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/5; KUFİ, 85 vd.; TKU İran no. 36;

Adı: TEPE KASYAN

(lit. Chassian)

Yeri: Bastam'ın 4 km. kuzeydoğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 7; TKU İran no. 71;

Adı: KAZEMBAŞE

(lit. Gauharchin)

Yeri: Guşçi'nin 16 km. kuzeydoğusu, Urmiye Gölü'nün kuzeybatı kısmındaki yarımada ve buradaki kayalık üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve kaya basamakları

Kaynakça: Lehmann-Haupt, *AEJI*, 1910, 310, 370 vd.; Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 38 vd., dn. 33, res. 29; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/12, 22; *İran VII*, 1969, 188; KUFİ, 86; TKU İran no. 35;

Adı: KEŞMEŞ
 (lit. Kışmış)
 Yeri: Mako Kenti'nin kuzeybatısı, Mako – Bazargan yolu üzerindeki aynı adlı köyde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 59, 64; TKU İran no. 3;

Adı: KHANDİSAZH
 Yeri: Khoy Ovası'nda, Khoy – Urmiye arasında bulunan aynı adlı köyde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve çanak çömlek parçaları.
 Kaynakça: Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 313;

Adı: KHARAB AGHOL
 Yeri: İmam Quli Kandi yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 9, 1976; KUFİ, 22; TKU İran no. 66;

Adı: KİZ CHAKLU
 (lit. Kiz Chaclu)
 Yeri: Turki Tepe'nin doğusu, Kharab Aghol'un güneyi ve İmam Quli Kandi yakınında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi.
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 101 vd.; TKU İran no. 9;

Adı: KİZ KALESİ / EVOĞLU

(lit. Asaghy Qurul)

Yeri: Bastam'ın 60 km. doğusu, Tebriz'den gelirken Evoghlu yöresinde, karayolunun yakınındaki kayalık tepelikte yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, teras alanı, kaya kabartması ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 9. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Ghirschman 1969, 35 vd.; Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 112, res. 5, lev. 51/1; *AMİ* 6, 1973, 86 vd.; KUFİ, 52 vd., res 18, 19; TKU İran no. 17; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 38, res. 21;

Adı: KİZ KALESİ / KHOY

Yeri: Khoy'un 12 km. kuzeydoğusu, Khoy Ovası'nın batı kıyısındaki Dukhtar Köyü'nün güneyindeki kaya yükseltisi üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi ve kaya basamakları.

Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 113 vd., res. 6, lev. 52/1-3; *AMİ* 7, 1974, 80 vd.; KUFİ, 57 vd., res 20; TKU İran no. 72;

Adı: AŞAĞI KURUL

(lit. Asaghy Qurul)

Yeri: Bastam'ın 10 km. güneybatısında, Aq Çary kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve yol istasyonu.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 7 vd., res. 35, 36; *AMİ* 5, 1972, 76 vd.; KUFİ, 49 vd., res 17; TKU İran no. 14;

Adı: KUH-E ZAMBİL

Yeri: Rezaiyeh'in 42 km. kuzeydoğusu, Urmıye Gölü'nün batı kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 7, 1974, 100; *AMİ* 8, 1975, 52 vd.; Schnyder, *ArchAnz* 1975, 180 vd.; KUFI, 88 vd., res. 36; TKU İran no. 41;

Adı: LEİLAN

Yeri: Miandoab Kenti'nin 16 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu toprak libasyon kabı bulunan höyük.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 157; TKU İran no. 55;

Adı: LİVAR

Yeri: Marand Kenti'nin 19 km. kuzeybatısı ve Marand Ovası'nın kuzey tarafında, bir dağ sırtına yaslanmış olan aynı adlı köyün batısındaki tepe üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, Aşağı ve Yukarı şehir, teras alanı (tapınak ?), Urartu ile E.Tr, O.T.Ç. ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 56 vd.; KUFI, 59 vd., res. 21-25; TKU İran no. 22; Kleiss, *AMİ* 10, 1977b, 54 vd., res. 2-5, lev. 10/1-3, 11/1-2, 12/1-3, 13/1-3; *İran XV*, 1977, 181 vd.; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 84 vd., res. 1;

Adı: TEPE LUMBAD

Yeri: Rezaiyeh'in 31 km. güneyi, Mahabad yolu üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 6, 1973, 30; KUFI, 89 vd.; TKU İran no. 45;

Adı: MAHABAD TEPE

Yeri: Mahabad Kenti'nin güney ucunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: TKU İran no. 73; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 29 vd., res. 12; *AMİ* 10, 1977, 80 vd., res. 32; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 116 vd.;

Adı: MAHMUD ABAD
 Yeri: Rezaiyeh'in 28 km. güneyi, Kukia Köyü'nün 2 km. batısındaki tepe üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi ve I. Rusa taş yazıtı parçası.
 Tarihi: I. Rusa dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın sonu).
 Kaynakça: TKU İran no. 76; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 36 vd., res. 19, 20, lev. 11/3; Salvini, *AMİ* 10, 1977, 125 vd.;

Adı: MALLEJİN
 (lit. Maledjin, Band-e Khafir)
 Yeri: Harzende Atik Köyü'nün yakınında ve Qal'eh Gohar'ın batısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve çanak çömlek parçaları.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 148 vd.;

Adı: MARAND TEPE
 Yeri: Marand Kenti merkezinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: TKU İran no. 24;

Adı: NAALUS
 (lit. Tepe Bedr-ed Din, Tepe Baded Din)
 Yeri: Uşnaviyeh'in 10 km. güneydoğusunda, Sufiyan – Yaldyan yolu üzerindeki aynı adlı köyün batısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi (veya yol istasyonu ?) ve Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 10, 1977b, 77, res. 27; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 115;

Adı: NAŞTEBAN
 Yeri: Ardebil Kenti'nin 62 km. güneybatısı ve Sarab Kenti'nin 25 km. doğusunda, aynı adlı köyde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, kaya mezarı ve II. Argiştı kaya yazıtı.
 Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl sonu – 7. yüzyıl başı).
 Kaynakça: Mashkoor 1966, 14; Benedict, *JCS* 19, 1969, 35 vd.; UKN II no. 446; Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 144 vd., res. 17, lev. 34/1-2, 35/1; TKU İran no. 56; Andre-Salvini, Salvini, *SMEA XLI.1*, 1999, 26 vd.; Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 317 vd., fig. 4;

Adı: KALE OĞLU
 (lit. Qal'eh Oghlu)
 Yeri: Bastam'ın 30 km. kuzeydoğusu ve Zengar'ın 8 km. batısında, Ağrı Dağı'nın kuzeybatısına bakan kayalık bir tepelikte yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kaya nişleri, kaya odası, kaya basamakları ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 9. – 6. yüzyıllar
 Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 20 vd.; *İran VI*, 1968, 166; *İran VII*, 1969, 188; *AMİ* 5, 1972, 60 vd.; KUFİ, 40 vd., res 12-14; TKU İran no. 20;

Adı: TEPE PARPAR
 Yeri: Marand Kenti ile Livar arasında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: TKU İran no. 23;

Adı: PİR ÇAVUŞ
 Yeri: Şahpur'un 14 km. güneydoğusu yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve kaya odaları
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 33, res. 22, 25; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/11, 22; KUFİ, 82 vd., res. 33; TKU İran no. 33;

Adı: RAZLİK

(lit. Razliq; urar. *Argiştı-İrdu*)

Yeri: Sarab Kenti'nin 15 km. kuzeyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu öncesi kale ve II. Argiştı kaya yazıtı.

Tarihi: II. Argiştı dönemi (M.Ö. 8. yüzyıl sonu-M.Ö. 7 yüzyılın başı).

Kaynakça: Mashkoor 1966, 14; Benedict, *JCS* 19, 1969, 35 vd.; Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 4; *AMİ* 5, 1972, 142, res. 14, lev. 33/1; UKN II no. 445; TKU İran no. 57; Andre-Salvini, Salvini, *SMEA XLI.1*, 1999, 17 vd.; Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 318 vd.;

Adı: RENT

Yeri: Mako Kenti'nin 9 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 8, 1968, 13, res. 8; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 22.20, 8; KUFİ, 34, res. 8; TKU İran no. 6;

Adı: KIZ KALESİ / EVOĞLU

(lit. Asaghy Qurul)

Yeri: Bastam'ın 60 km. doğusu, Tebriz'den gelirken Evoghlu yöresinde, karayolunun yakınındaki kayalık tepelikte yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, teras alanı, kaya kabartması ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 9. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Ghirschman 1969, 35 vd.; Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 112, res. 5, lev. 51/1; *AMİ* 6, 1973, 86 vd.; KUFİ, 52 vd., res 18, 19; TKU İran no. 17; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 38, res. 21;

Adı: KİZ KALESİ / KHOY
 Yeri: Khoy'un 12 km. kuzeydoğusu, Khoy Ovası'nın batı kıyısındaki Dukhtar Köyü'nün güneyindeki kaya yükseltisi üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi ve kaya basamakları
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 3, 1970, 113 vd., res. 6, lev. 52/1-3; *AMİ* 7, 1974, 80 vd.; KUFİ, 57 vd., res 20; TKU İran no. 72;

Adı: KOTUR ÇAY
 Yeri: Tazeşar'ın 20 km. kuzeybatısı, Şahpur Ovası'nı sulayan Qotur Çay'ın doğu kıyısı ve aynı adlı köyde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *İran VII*, 1969, 188; TKU İran no. 29;

Adı: KALE SANGAR
 Yeri: Tebriz Kenti'nin 77 km. kuzeydoğusu, Çay Kandi Vadisi'nin yüksek bir platosunda yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yerleşimi ve nekropol.
 Tarihi: M.Ö. 9. ve 7. yüzyıllar
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 69; KUFİ, 71 vd., res. 27; TKU İran no. 25;

Adı: TEPE SARANDİL
 Yeri: Rezaiyeh'in 13 km. kuzeydoğusu ve Urmiye Gölü Ovası'ndaki bir tepelikte yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, kaya basamakları ve çanak çömlek parçaları.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972b, 153 vd., res. 26, 27, lev. 38/2-4; KUFİ, 90; TKU İran no. 42;

Adı: SEKİNDEL

(lit. Seqindel, Libluini)

Yeri: Ahar Kenti'nin 35 km. kuzeybatısı, Qarasu'nun batı kolu kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu öncesi kale ve Urartu kalesi ile II. Sarduri kaya yazıtı, çanak çömlek parçaları.

Tarihi: II. Sarduri dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ortaları).

Kaynakça: HChI no. 103; Melikişvili, *VDI* 50/3, 1960, 3 vd.; UKN no. 155; Mashkoor 1966, 7 vd.; Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 43, res. 32; *AMİ* 5, 1972, 145 vd., res. 18, 19, lev. 35/2-4; UKN II no. 417; KUFI, 75 vd., 156 vd.; res. 29-31; TKU İran no. 27; Salvini 1995, 71; Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 315 vd., fig. 2;

Adı: KALE SARAND

(lit. Qal'eh Sarandj, Kale Sarandi)

Yeri: İran – Türkiye – Nahçıvan sınırının kesiştiği noktanın 6 km. güneyinde, Mako Kenti'nin kuzeyinde ve Aras Nehri yakınındaki Selake Pain'de yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 58, res. 9, 10; *AMİ* 8, 1975, 54 vd.; KUFI, 27 vd.; TKU İran no. 1; Çilingiroğlu 1997, 50;

Adı: KALE SİYAH

Yeri: Aras Nehri'nin 53 km. doğusunda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur yatağı

Tarihi: M.Ö. 8. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 17 vd.; *İran VII*, 1969, 188; *AMİ* 6, 1973, 81 vd.; KUFI, 36 vd., res. 10, 11; TKU İran no. 7;

Adı: ŞEYTAN-ABAD
(lit. Saukend)
Yeri: Mahabad Kenti'nin 10 km. kadar kuzeyi, Takh-i Suleiman yolu üzerinde ve Taştepe yakınında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu (veya çağdaşı) kaya işaretleri, kaya basamakları, kaya odası, kaya kanalı ve Urartu çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: Rawlinson, *JRGS XI*, 1840, 37; Stein 1940, 410 vd.; Kleiss, *AMİ* 2, 1969, lev. 14; *AMİ* 3, 1970, 115 vd., res. 7, 8, lev. 9/3, 54/1-2, 55/1-2, 56/1-3, 57/1-3; KUFI, 100; TKU İran no. 54;

Adı: ŞİRLOİT
(lit. Shirloit)
Yeri: Khoy Ovası'nda kayalık bir tepe üzerinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu öncesi kale ve Urartu ile E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 319;

Adı: KALE ŞİŞE
(lit. Shisheh)
Yeri: Khoy Ovası'nda, aynı adlı köyün sırtındaki kayalık alanda yer alır.
Ark. Bul.: Urartu öncesi kale, II. Argişti kaya yazıtı ile Urartu, E.T.Ç. ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.
Kaynakça: Biscione, Parmegiani, *SMEA XLII.2*, 2000, 316 vd., fig. 3;

Adı: SUNAT
Yeri: Bastam – Van yolu üzeri, Aq Çay kıyısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu yerleşimi
Tarihi: M.Ö. 8. - 7. yüzyıl
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 8, 1975, 64; TKU İran no. 13;

Adı: TASUDJ TEPE

Yeri: Tasudj'un 11 km. güneydoğusu ve Urmiye Gölü'nün kuzey kıyısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları veren höyük.

Kaynakça: TKU İran no. 58;

Adı: TAŞTEPE

Yeri: Miandoab'ın 21 km. kuzeybatısı ve Urmiye Gölü'nün batı kıyısı açıklarındaki kayalıklarda yer alır.

Ark. Bul.: Urartu öncesi sur yatağı ve Menua kaya yazıtı.

Tarihi: Menua dönemi (M.Ö. 810-786)

Kaynakça: Lehmann-Haupt, *AEJ I*, 1910, 221; CICH no. 20, lev. 12, şek. A-D; HChI no. 17; Kleiss, *AMİ* 3, 1970b, 119 vd., res. 9, lev. 58/1; *AMİ* 7, 1974, 102 vd.; TKU İran no. 52; Salvini 1984, 57 vd.; 1995, 41, 51; Çilingiroğlu 1997, 31;

Adı: KALE TAZABULAK

(lit. Qal'eh Tasablach)

Yeri: Rezaiyeh Kenti'nin 54 km. güneyi, Rezaiyeh – Uşnaviyeh yolu üzerinde, Ain-e Rum'un 1 km. kuzeybatısında ve Deringala Çay'ın kıyısındaki alçak tepelikte üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, yol istasyonu, kaya nişi, kaya yazıtı (Menua ?) ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: Menua (?) dönemi (M.Ö. M.Ö. 810-786).

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 64; *AMİ* 5, 1972, 149 vd., res. 22-24, lev. 38/1; *İran XV*, 1977, 182; *AMİ* 10, 1977b, 68 vd., res. 19-21; KUFI, 91; TKU İran no. 46;

Adı: TAZEŞAR
 Yeri: Şahpur'un 12 km. kuzeyinde ve aynı adlı köyün 4 km. kuzeybatısında, Yola Çay'ın yan kolu kıyısında yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşim.
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 31; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/10, 22; KUFİ, 81 vd., res. 32; TKU İran no. 31;

Adı: TURKİ TEPE
 Yeri: Siyah Çeşme'nin 7 km. güneybatısın ve Qal'eh Haidari'nin güneydoğusunda kalan aynı adlı köyün güneyinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı, yerleşim, yol istasyonu ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl
 Kaynakça: KUFİ, 23; TKU İran no. 65; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 31 vd., res. 15, lev. 9/2-3; *İran XV*, 1977, 182, şek. 3; *AMİ* 10, 1977b, 62 vd., res. 10-13; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 93 vd., res. 3;

Adı: UZUB TEPE
 Yeri: Bastam'ın 30 km. doğusu, Qara Zia Eddin Ovası'nın doğu kıyısında ve Aq Çay'ın Aras Havzası'na açılan Marand Vadisi'nin güney ucunda yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu.
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 5, 1972, 64; KUFİ, 47 vd., res 16; TKU İran no. 16;

Adı: KALE VAZİRİ
 (lit. Waziri)
 Yeri: Şahpur'un 15 km. güneydoğusu ve Pir Çavuş'un 1 km. batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu sur (?) yatağı ve kaya odaları yanı sıra O.T.Ç. ve E.D.Ç. çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 33, res. 22-24; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/4, 22; KUFI, 84 vd., res. 34; TKU İran no. 34;

Adı: VERAARAM

(lit. Werachram, Verachram)

Yeri: Aras Nehri kıyısında, Şotlu Köyü'nün 5 km. kuzeyinde yer alır (Nacıvan'daki Alişar'ın hemen karşı kıyısı).

Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, tapınak (?) izleri, kaya nişi, köprü (?) kalıntısı, kaya odları, kaya hücreleri ve çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 60; *AMİ* 7, 1974, 82 vd.; KUFI, 28 vd., res. 5-7; TKU İran no. 2; Salvini 1995, 152, 178; Çevik 2000, 76, lev. 83a;

Adı: YEDİAR

(lit. Yad-e Gar)

Yeri: Mahabad'ın 45 km. kuzeybatısı, Hasanlu'nun kuzeydoğusunda ve Rezaiyeh yolu üzerinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu (?) sur yatağı ve Urartu çanak çömlek parçaları.

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: KUFI, 102; TKU İran no. 75; Kleiss, *AMİ* 9, 1976, 19 vd.;

Adı: KALE ZENDAN

Yeri: Rezaiyeh'in 30 km. güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yerleşimi

Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.

Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 53 vd.; KUFI, 100; TKU İran no. 70;

Adı: ZENGAR
(lit. Sangar)
Yeri: Mako Kenti'nin 10 km. kuzeybatısında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu kalesi, yerleşim, kaya basamakları, kaya odası ve çanak
çömlek parçaları.
Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl
Kaynakça: Kleiss, *İstMitt* 18, 1968, 3 vd., res. 3, 4, 6, 7; *AMİ* 2, 1969, 7 vd., 20
vd., dn. 10, res. 3; *AMİ* 3, 1970b, 112 vd., lev. 51/2; KUFI, 23 vd.,
no. 4, res. 3, 4; TKU İran no. 4;

Adı: ZİNGİR KALESİ
Yeri: Şahpur'un 17 km. güneyinde ve Tamar Köy'ü yakınında yer alır.
Ark. Bul.: Urartu teras alanı (sur yatağı ?) ve kaya mezarları.
Tarihi: M.Ö. 9. – 7. yüzyıl.
Kaynakça: Schipmann, *İrAnt* 7, 1967, 77 vd., pl. 13/1-2; Kleiss, *İstMitt* 18,
1968, 40, dn. 34-40, res. 30; *AMİ* 2, 1969, 24, res. 20/9, 22; KUFI,
86 vd., res. 35; TKU İran no. 37;

Adı: - X (1)-
Yeri: Ain-e Rum'un 6 km. kuzeyinde ve Qal'eh Tazabulagh'ın doğusunda
yer alır.
Ark. Bul.: Urartu yerleşim.
Tarihi: M.Ö. 7. yüzyıl.
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 10, 1977b, 77 vd., res. 28; Kroll, *AMİ* 10, 1977, 115;

Adı: - X (2)-
Yeri: Şahpur yolu üzerinde yer alır.
Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu
Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 67, res. 17; KUFI, 87; TKU İran no. 40;

Adı: - X (3)-
 Yeri: Rezaiyeh'in 37 km. güneyi, Uşnaviyeh yolu üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu kaya mezarları ve kaya nişi
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 65; TKU İran no. 44;

Adı: - X (4)-
 Yeri: Uşnaviyeh'in 8 km. kuzeydoğusu, Rezaiyeh – Yaldyan yolu üzerinde yer alır.
 Ark. Bul.: Urartu sur yatağı ve çanak çömlek parçaları.
 Tarihi: M.Ö. 8. – 7. yüzyıl
 Kaynakça: Kleiss, *AMİ* 4, 1971, 62 vd., res. 13; KUFI, 91 vd., res. 38; TKU İran no. 48;

3.4. İRAN-IRAK SINIRI

(Harita: VI)

Adı: KELİŞİN
 (lit. Kel-i-Chin)
 Yeri: Uşnaviyeh (İran) – Rowanduz (Irak) arasındaki geçit üzerinde, tam olarak bugünkü İran – Irak sınırında yer alır.
 Ark. Bul.: İşpuini – Menua çiftdilli (urar. ve ass.) steli.
 Tarihi: İşpuini – Menua dönemi (M.Ö. 9. yüzyıl sonu).
 Kaynakça: Sayce, *JRAS* 1-57, 1882, 663 vd.; *JRAS* 69-79, 1892, 32; de Morgan, Scheil, *RT XIV*, 1893, 153 vd.; Sayce, *JRAS* 80-85, 1894, 691 vd.; de Morgan, Scheil, 1896, 261 vd., res. XXV, XXVI; Sayce, *JRAS* 86, 1901, 653 vd.; *JRAS* 87-90, 1904, 611 vd.; Belck, Messerschmidt, *Anatole I*, 1904, 2 vd; Lehmann-Haupt 1907, 64, res. 42; *AEJ* I, 1910, 242 vd.; *Klio* XXIV, 148 vd.; Sandalgian, *Handes Amsorya XXVII*, 1913, 393 vd.; Minorskii, *ZVO* XXIV, 1917, 175 vd., lev. VI; CICH no. 12, lev. 3; Götze, *ZA* V, 1930, 99

vd.; Ebeling, *AfO VI*, 1931, 225 vd.; Friedrich 1932, 42 vd.; CICH II no. 132; Tseretheli, *RA XXX.1*, 1933, 1 vd.; *RA XLVII.3*, 1953, 131 vd.; HChI no. 9; UKN no. 19; Benedict, 1961, *JAOS 81*, 359 vd., res. 1, 2; TKU İran no. 61, Iraq no. 1; Salvini, *RLA V*, 5/6, 1980, 327; Pecorella, Salvini 1984, 63 vd.; Salvini 1995, 43; Çilingiroğlu 1997, 28;

3.5. KUZHEY IRAK

(Harita: VI)

Adı: HUWELA

Yeri: Rowanduz'un kuzeyi ve Mudjesir'in 2 km. güneyinde yer alır.

Ark. Bul.: Urartu çanak çömlek parçaları.

Kaynakça: Boehmer, Fenner, *ArchAnz 4*, 1973, 515; TKU Iraq no. 5;

Adı: TOPZAWA

Yeri: Rowanduz Kenti'nin 50 km. kuzeyi ve Kelişin'in 25 km. güneydoğusu, Sidekan yakınında yer alır.

Ark. Bul.: I. Rusa çiftdilli yazıtı.

Tarihi: I. Rusa dönemi (M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısı).

Kaynakça: Belck, *ZfE 31*, 1899, 99 vd.; Lehmann-Haupt, *AEJ II.1*, 1926, 289; HChI no. 122; Boehmer, *BaghMitt 6*, 1973, 31, lev. 15; TKU Iraq no. 2; Salvini 1995, 82 vd.;

Adı: MUDJESİR

(urar. *Ardini* ?; ass. *Muşaşir* ?)

Yeri: Rowanduz Kenti'nin kuzeyi, Sidekan'ın 5 km. batısında yer alır.

Ark. Bul.: Urartu kalesi ve yerleşim.

Tarihi: M.Ö. 9. – 7. yüzyıl

Kaynakça: Boehmer, *BaghMitt* 6, 1973, 31 vd.; Boehmer, Fenner, *ArchAnz* 4, 1973, 489 vd; TKU İraq no. 3; Salvini 1995, 161;

Adı: SKENNE

Yeri: Rowanduz'un kuzeyi, Sidekan'ın 2 km. kuzeydoğusu yer alır.

Ark. Bul.: Urartu yol istasyonu (yerleşim ?).

Kaynakça: Boehmer, *BaghMitt* 6, 1973, 33 vd.; Boehmer, Fenner, *ArchAnz* 4, 1973, 481 vd; TKU İraq no. 4;

4. SONUÇ

Urartu araştırmaları her ne kadar yüzelli yıl gibi önemli bir zaman dilimine yayılmışsa da, bu uzun dönemde ancak otuz kadar merkezde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunların yarıya yakını kale, diğeri yarısını da höyük ve nekropol kazıları oluşturmaktadır. Diğeri Urartu merkezleri yüzey araştırması yöntemiyle incelenmiş ve çok azı da ayrıntılı yayınlara konu olabilmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen buluntu merkezlerinin çoğunluğunu kaleler oluşturmaktadır. Urartu kaleleri hemen hemen krallığın bütün sathında izlenebilmekte ve ülkenin siyasi ve kültürel sınırını çizebilmektedir. Kronolojisi üç aşamada incelenen kaleler⁵⁸ Van Bölgesi'nde yoğunlaşmakta, bir yelpaze gibi açılarak batıda Fırat bükümüne, doğuda İran içlerine, kuzeyde Sevan Gölü- Kura Havzası ve güneyde Kuzey Irak'a⁵⁹ dek yayılmaktadır. Bunların çoğu günümüze kadar ayakta kalmış olmakla birlikte, geç dönem uygarlıkları tarafından tahrip edildikleri veya onararak yeniden tahkim edildikleri izlenebilmektedir.

Kalelere koşut bir yayılım izleyen Urartu yerleşimleri ile yol istasyonları, standart bir yapı göstermediğinden büyüklüklerine göre sınıflandırılmış ve küçük boyutlular daha çok yol istasyonu veya çiftlik evi şeklinde tanımlanmışlardır. Buluntuların üçte birini oluşturan bu merkezlerin dikkati çeken bir diğeri özelliği de, kimisinin kalelerden uzak noktalarda bağımsız olarak askeri, ticari ve tarımsal alanlarda yer almaktadır⁶⁰.

Urartu tapınakları ve tapınım alanları iki temel yapılanma ile karşımıza çıkmaktadır: *Šusi* tapınakları ve Açık Hava tapınım alanları. Standart planlı, kule tipli ve daima kare bir cellaya sahip olan *Šusi* tapınakları bugüne kadar sadece dokuz

⁵⁸ Kalelerin gelişimleri ve kronolojileri için bkz. Kleiss 1976, 28 vd.; VIII. *TTKong-I*, 1979, 263 vd.; 1983, 283 vd.; Çilingiroğlu, *ASTD II*, 1986, 28 vd.

⁵⁹ Kuzey Irak'ta tespit edilebilen tek Urartu kalesi Mudjesir'dir, bkz. Boehmer, Fenner, *ArchAnz* 1973/H.3, 1973, 489 vd.

⁶⁰ Kleiss, *AMI 10*, 1977b, 137 vd.; 1983, 283 vd.; *AchAnz* 1979/H.4, 1979, 145 vd.; Sevin, *AnAr XI*, 1989, 47 vd.

merkezde tespit edilmiştir⁶¹. Açık Hava tapınımlarının ise Van Kalesi başta olmak üzere kaya nişleri ile teras alanlarının olduğu yerlerde yapıldıkları genel bir kabul görmektedir⁶².

Araştırmacılar⁶³ tarafından "Hidrolik Krallığı" olarak da adlandırılan Urartular, bu yakıştırmayı hak edecek ölçüde ülkenin çok geniş bir kesiminde barajlar, göletler ve sulama kanalları inşaa etmişler, coğrafyasının olumsuz iklim şartlarını tarım açısından zengin bir kullanıma sunmayı başarmışlardır. Bu sulama yapıları Van merkez bölge başta olmak üzere, Kuzeybatı İran ve Aras Havzası'nda yoğunlaşmaktadır.

Urartular'ı önceki uygarlıklardan farklı kılan bir diğer özellik de, demir cevherini başarılı bir şekilde kullanmaları ve bu sayede özgün kaya işçilikleri sergilemiş olmalarıdır. Assur'dan aldıkları çivi yazısının bir formunu kullanarak yönetimlerinin propogandalarını kayalara işlemişler ve bunu siyasi açıdan ulaştıkları her bölgeye taşımaya gayret göstermişlerdir. Bunun gibi kayalık alanların işlenerek kullanımı tek ve çok odalı mezar yapılarında, kaya hücreleri ile özel ve dini işlevli alanlarda da izlenebilmektedir. Bunlara nazaran daha az rastlanan kaya basamakları, suya inen kaya basamaklı tünelleri (dehliz), anıtsal işaretler ve kaya çanakları da, kayalara işlenerek oluşturulmuş diğer örnekleri teşkil etmektedir⁶⁴.

Urartular, çeşitli ölü gömme yöntemleri kullanmışlardır: Kaya mezar, basit toprak mezar, taş- sandık mezar ve urne mezar⁶⁵ yanı sıra, istisnai olarak da pitos mezarlar⁶⁶. Özellikle son yıllarda kazısına başlanan Van- Altıntepe nekropolünde bu ilk üç gömü tarzının bir arada izlenebilmeye başlanması, kazıcılarına⁶⁷ Urartu kraliyet

⁶¹ Söz konusu tapınaklar Anzavurtepe, Körzüt, Yukarı Anzaf, Çavuştepe Aşağı ve Yukarı tapınakları, Kayalidere, Altıntepe, Toprakkale ve Ayanis'tir; ayr. bkz. Çilingiroğlu 1997, 67. Bunlara ek olarak Verakram, Bastam, Kale İsmail Ağa ve Livar'da da *Šusi* tapınağının olabileceği Kleiss (=İstMitt 34, 265 vd.; Bastam II, 1988) tarafından önerilmektedir.

⁶² F. Işık, 1995; Çilingiroğlu, *Çambel'e Armağan Kitabı*, 212 vd.

⁶³ Ögün 1970; Garbrecht 1988, 185 vd.; Belli 1997; *Ala IV*, 1999 vd.; *XVIII. AST-II*, 2001, har. no. 2.

⁶⁴ von Gall, *ArchAnz* 1967/H.4, 1968, 504 vd.; F. Işık, *TAD XXVIII*, 1989, 1 vd.; 1995.

⁶⁵ Urartu mezar tipleri için bkz. Ögün 1974, 446 vd.; 1978, 639 vd.; Çevik 2000.

⁶⁶ Pitos mezarlar iki merkezde ele geçmiştir: Suçatı (=Karaosmanoğlu, *Belleten LV*. 214, 1991, 595 vd.) ve Harmantepe (=H. Alkım, *Anatolica I*, 1967, 1 vd.).

⁶⁷ Sevin, Özfirat, 2000b, 191 vd.

gömüleriyle ilgili daha kapsamlı neticelere varılabileceği umudunu vermiştir. Urartu gömü tarzının Erken Demir Çağı'na dek geriye çekilebilmesi de, Urartular'ın kökeninin araştırılması açısından incelenmektedir⁶⁸. Urartu gömüleri toplu halde nekropollerde olabileceği gibi, tekli gömülerin yapıldığına da sıklıkla rastlamaktayız.

Urartu buluntu merkezlerinin tarihlenmesi ve bunların Urartu krallarıyla ilişkisi, daha çok onların arkalarında bıraktıkları yazılı eserlerden bilinmektedir. Buluntuların krallarla tarihlenmesi ve merkezlerin tanımlanması ise, ancak araştırmacılar tarafından geliştirilen bazı kriterler ve bazı tarihi bilinen eserlerle kıyaslanabilmesi ile mümkün olmaktadır. Yazılı kaynaklardan isimlerini öğrendiğimiz krallar, giriştikleri faaliyetleri kayd etme ihtiyacı duymuşlar ve ülkenin bir çok bölgesinde bu yazılı eserleri bırakmışlardır. Urartu yazılı eserleri yine Van merkez bölgede yoğunlaşmakta, bunu Kuzeybatı İran, Güney Kafkaslar ve Fırat'ın doğu kavisinde kalan alanlar izlemektedir. Kuzey Irak'ta ise, yani Doğu Toroslar'ın zor geçit verdiği ve Assur ile karşı karşıya kalınan bölgede, sadece çiftidilli yazıtların varlığı dikkati çekmektedir⁶⁹.

Urartu'nun ilk kralı olan Lutupri oğlu Sarduri'nin bilinen tek eseri, Van Kalesi kayalıklarının ucundaki Sardurburç'tur⁷⁰. Onu izleyen oğlu İşpuini'ye ait beş buluntu merkezi tespit edilmiştir. Buna karşın onbeşe yakın merkez İşpuini ile Menua'nın birlikte yönetimine tarihlenmektedir. Urartu maddi buluntu topluluklarına genel olarak bakıldığında, geniş bir alanda ve yoğun bir biçimde kral Menua'nın bariz bir üstünlüğü görülür. Buluntuların bu yoğunluğu, Urartulu kralın girişmiş olduğu askeri ve tarım alanlarındaki çabalarını yansıtmaktadır; bu durum, devletin monarşik bir yapılanma kazanmaya başlaması önerisiyle de uyusmaktadır⁷¹.

⁶⁸ bkz. F. Işık, *TAD XXVIII*, 1989, 1 vd.; Derin 1993; Çevik 2000.

⁶⁹ Söz konusu yazıtlar Kelişin ve Topzawa'dır; ayr. bkz. Benedict, *JAOS* 81, 1961, 359 vd.; Boehmer, *Bagh Mitt* 6, 1973, 31 vd.

⁷⁰ I. Sarduri'nin tek yazılı eseri Sardurburç'tur, ancak, bu yazıtta geçen *Alniuni* kentinin bugünkü Edremit olması ve bunun I. Sarduri ile çağdaşlığı ihtimali üzerinde durulmaktadır (=Belli, *AnAr VIII*, 1982, 115 vd.). Assur kroniklerinde adı "Urartulu Arame/u" olarak kayd edilen kral ile "Onun krali kenti Arzaşkun(u)" hakkında ise Urartular hiç bir yazılı bilgiyi ve arkeolojik kalıntıyı verememektedir; ayr. bkz. van Loon 1966, 7, dn. 24; Salvini 1995, 26 vd.

⁷¹ Menua dönemi siyasi faaliyetleri ve devletin monarşik yapısı için bkz. Sevin 1979.

I. Argiştı yönetiminde yazılı kayıtlar düzenli olarak takvim yılı şeklinde tutulur ve Urartu'nun resmi devlet politikası yönünde faaliyetlere girilir⁷². Kral'ın İran, Kafkaslar ve Fırat bölgelerine sık sık gerçekleştirdiği seferler, buralarda bırakmış olduğu maddi buluntulardan izlenebilmekle birlikte, bu buluntuların Van merkez bölgedeki azlığı da dikkati çekmektedir.

II. Sarduri döneminde rakip Assur'un yeniden güçlü bir yapılaşmaya giderek Fırat bölgesindeki beylikler üzerinde hakimiyet kurmaya çalışması, bunun yanında, artan demir ticaretinin oluşturduğu talebin⁷³ Kafkaslar'da yeni hareketlenmeler yaratması, Urartulu kralın politikasını bu bölgelere yönlendirmesine sebep olmuştur.

M.Ö. 8. yüzyılda izlenen bu siyasi gelişmeler, Urartu'nun bir duraklama dönemi içinde olduğu görüntüsünü vermektedir. Zira, bölge üzerine akınlar yapmaya başlayan Kimmerler'in oluşturduğu tehlike⁷⁴ ve Assur kralı II. Sargon'un Urartu'yu hedef alan ünlü 8. askeri seferi⁷⁵ söz konusudur; bu yüzden I. Rusa dönemine tarihlenen buluntuların az sayıda olması ve bunların sadece sınır bölgelerinde ele geçmesi, bu gelişmelerin sonucu olmalıdır.

II. Argiştı, geleneksel olarak devam eden fetih politikasını sürdürmekle birlikte, ülkenin daha önceki kazanımlarını korumak için daha çok çaba göstermek zorunda kalmıştır. II. Sargon'un oluşturduğu tahribat ve Assur'un Geç Hitit Beylikleri üzerinde gelişen hakimiyeti, Urartulu kralın aynı dönemde birden fazla askeri sefer yapmasına sebep olmuştur. Özellikle Kafkaslar üzerindeki varlığını pekiştirmesi ve Nahçıvan bölgesini kontrolü altına alması⁷⁶, yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Ancak kendisine atfedilen buluntu merkezlerinin hak ettiği ölçüde tespit edilemediği de bir gerçektir.

Menua'dan sonra devletin imar ve idari alandaki en kapsamlı yapılaşma süreci II. Rusa döneminde yaşanmıştır. Ülkede artışı gözlenen imar faaliyetleri ile devletin

⁷² I. Argiştı'nın yayılım politikası için bkz. Salvini 1995, 56 vd.

⁷³ Drews 1976, 18 vd.

⁷⁴ Kimmer akınları için bkz. en son: San, *Bulleten LXIV*.289, 2000, 1 vd.

⁷⁵ Türkçe toplu bilgi için bkz. Çilingiroğlu, *AnAr VIII*, 1976-77, 235 vd.; *Tarih İnc. Dergisi II*, 1984, 1 vd.

⁷⁶ Arutjunjan 1985.

yeniden idari yapılanma içine sokulması sonucu, bu dönem "Urartu Rönesansı" şeklinde tanımlanmaktadır⁷⁷. Çalışmamızın başında çerçevesini çizdiğimiz Urartu krallığının yayılım sahasının yine tümüne yakın bir bölümünde II. Rusa tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerle karşılaşmaktadır.

M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından sonra Urartu Krallığı'nda hangi kralların tahta çıktığı, metinlerde okunan hangi isimlerin yöneticilik yaptığı, bunların hangi sırayı izlediği, kronolojileri ve bütün bunların yanında, ülkenin nasıl bir siyasi durum içinde bulunduğu tartışmalı⁷⁸ olup, bu döneme ilişkin çok az buluntu merkezi tespit edilebilmektedir.

"Urartu Krallığı'nın Yerleşim Birimleri Işığında Yayılımı" başlıklı bu tez çalışmamızda kazı ve yüzey araştırmaları sonucu tespit edilmiş yaklaşık dört yüz buluntu merkezi incelenmiştir. Yukarıda değerlendirmeye aldığımız söz konusu buluntu merkezleri, Urartu Krallığı'nın yayılım alanını maddi unsurlar açısından verdiği gibi, krallığın kronolojisini de yansıtmaktadır. Ancak burada hemen belirmeliyiz ki, Urartu araştırmalarının hak ettiği ilgiyi görmemiş olması, yukarıda vardığımız sonuçları geçici değerlendirmelerden öteye taşıyamamaktadır; bu verilerin yeni kazı ve araştırmalar ile daha da geliştirilmesi, Doğu Anadolu'nun en görkemli uygarlığı için çok daha fazla katkılar sağlayacağını temenni etmekteyiz.

⁷⁷ Çilingiroğlu 1997, 45 vd.

⁷⁸ Son Urartu kralları ve krallığın kronolojisi için bkz. Kroll, *İstMitt* 34, 151 vd.; *Bastam II*, 1988, 76 vd.

5. HARİTALAR LİSTESİ*

- Harita I: Van, Ağrı, Iğdır, Nahçıvan ve Urmiye Gölü Bölgeleri.
 Harita II: Bitlis, Muş, Bingöl, Elazığ, Tunceli, Erzincan ve Erzurum Bölgeleri.
 Harita III: Elazığ, Malatya, Sivas ve Erzincan Bölgeleri.
 Harita IV: Bayburt, Erzurum, Kars ve Ardahan Bölgeleri.
 Harita V: Iğdır, Kars ve Ermenistan Bölgeleri.
 Harita VI: Van, Hakkari, Siirt, Urmiye Gölü ve Kuzey Irak Bölgeleri.
 Harita VII: Urmiye Gölü'nün doğu (İran) Bölgesi.

* Harita çizimleri W. Berg'in *Antike Karte Des Vorderasiatische Geographie* adlı eserinden uyarlanmıştır.

6. KAYNAKÇA

- Adontz, N. : *Historie D'Armie*, Paris (1946).
- Ainthworth, W. : *Travels in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldaea and Armenia*, (1842).
- _____ : *A Personal Narrative of the Euphrates Expedition – II*, (1888).
- Akurgal, E. : *Urartu Medeniyeti, Anadolu IV*, (1959), 67-121.
- _____ : *Die Kunst Anatoliens*, Berlin (1961).
- _____ : *Orient and Okzident*, Baden-Baden (1966).
- _____ : *Urartaische und Altiranische Kunstzentren*, Ankara (1968).
- Alişan, L.V.M. : *Airarat*, Venedik (1890).
- Amiet, P. : *Antiques Orientales au Laure. Les Bronzes Ourarteens, Memorial Atatürk*, Paris (1982).
- Anderson, H.D. : *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, İstanbul (1964).
- Anderson, J.G.C. : *The Road System of Eastern Asia Minor with the evidence of Byzantine Campaigns, JHS 17*, (1897).
- Andre-Salvini, B./ Salvini, M. :
Gli Annali di Argiştı I – note e Collazioni,
SMEA XXX, (1992), 9-23.
- _____ : *Ricognizioni egigrafiche Urartec, SMEA XXXVI*, (1995), 128-278.
- _____ : *The Urartian Rock Inscriptions of Razliq and Naşteban (Eastern Azerbaijan, Iran), SMEA LXI.I*, (1999), 17-32.
- Arakelyan, B.N. : *Alcuni Risultati della Ricerca Archeologica ad Armavir, SMEA XIV*, (1971), 41-55.
- _____ : *Artasat*, Erivan (1975).
- Arutjunjan, N.V. : *Novaya klinopisnaja tabletka Raskopok Karmir Blura, Festschrift Johannes Friedrich*, Heidelberg (1959), 35-51.

- _____ : K Interpretacii nadpisi na glinjanuj bullu Karmir-Blura, *IFZ* 1 / 8, (1960), 223-229.
- _____ : *Zemledeli i skotovodstvo Urartu*, Erivan (1964).
- _____ : Ctenie i interpretacija Urartskoj nadpisi iz Garni, *Patma – Banasizakan Handes*, Nr. 2, (1966).
- _____ : *Novye klinoobraznye nadpisi iz Karmir-Blura*, Erivan (1966).
- _____ : *Biajnili (Urartu)*, Erivan (1970).
- _____ : La Nouvelle Inscription Ourartéenne, *Gesellschaft und Kultur in Vorderasien. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients* 15, ed. H. Klengel, Berlin (1982), 89-93.
- _____ : *Toponomika Urartu (Churriyy i Urarty I)*, Erivan (1985).
- _____ : Novye dannye v Urartskich pis'mach iz Bastama, *DrVos* 5, (1988), 85-92.
- Arutjunijan, N.V./ Oganesjan, L.K. :
Novye Urartskie nadpisi iz Erebuni, *VDI* 1970/3, (1970), 107-112.
- Aşan, M.B. : Elazığ – Bingöl – Tunceli İlleri Orta Çağ Yüzey Araştırması, 1987, *VI. AST*, (1989), 529-554.
- Avetijean, S.T. : Pamjatniki drevnosti Karabacha i Skitsaja problema, *Izvestija nii Kavkazovedenija Zakfan SSSR* Nr. 1, Tiflis (1934).
- Azarpay, G. : Two Urartian Boot-shaped Vessels, *AA* 27, (1964-65), 61-71.
- _____ : *Urartian Art and Artifacts a Chronological Study*, Berkeley – Los Angeles (1968).
- Bachmann, W. : *Kirschen und Mochen in Armenien und Kurdistan*, Leipzig (1913).
- Bahşaliyev, V. : *Nahcivan Arkeolojisi / The Archaeology of Nakhichevan*, İstanbul (1997).

- Bakır, T. : Kaleköy 1981 Kazı Sonuçları Raporu, *IV. KST*, (1983), 165-168.
- Bakır, Y. / Çilingiroğlu, A.
Kaleköy Kazıları, *II. KST*, (1981), 65-67.
- _____ : Kaleköy Kazısı, 1978, *Keban 1978-1979*, (1987).
- _____ : Kaleköy Kazısı, 1979, *Keban 1978-1979*, (1987).
- Balkan, K. : Patnos yakınında Anzavurtepe’de bulunan Urartu Tapınağı ve Kitabeleri, *Anadolu V*, (1960), 133-158.
- _____ : Patnos’da keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı, *Atatürk Konferansları I*, (1964), 235-243.
- _____ : Urartuların Kökeni ve Dilleri, *Belleten 48*, (1984), 513-521.
- Banateanu, V. : *Beiträge zum studium der Urartischen Ortsnamen in der Armenischen Toponomie* (=Handes Amsorya), Wien (1961), 10-12, 1051-1078.
- Barnett, R.D. : The Excavations of the British Museum at Toprakkale, Near Van, *Iraq XII.1*, (1950), 1-43.
- _____ : The Excavations of the British Museum at Toprakkale, addenda, *Iraq XVI.1*, (1954), 3-22.
- _____ : The Treasury of Ziwiye, *Iraq XVIII*, (1956), 111-116.
- _____ : Further Russian Excavations in Armenia, *Iraq XXI.1*, (1959), 1-19.
- _____ : The Urartian Cementery at Igdyr, *AS XIII*, (1963), 154-198.
- _____ : An Urartian Mirror, *AnAr II*, (1965), 51-54.
- _____ : More addenda from Toprakkale, *AS XXII*, (1972), 163-178.
- _____ : The Hieroglyphic Writting of Urartu, *Festschrift für H.G. Güterbock*, İstanbul (1974), 43-55.
- _____ : Urartu, *Cambridge Ancient History III.1*, Cambridge (1982), 314-371.

- _____ : Sirens and Rephaim, *Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development, Essays in Honor of M.J. Mellink*, ed. J.V. Canby / E. Porada / B.S. Ridway / T. Stech, Madison (1986).
- Barnett, R.D. / Gökçen, N. : The Find of Urartian Bronzes at Altintepe Near Erzincan, *AS III*, (1953), 121-129.
- Barnett, R.D. / Watson, W. : Russian Excavations in Armenia, *Iraq XIV*, (1952), 132-147.
- Barseghian, L.A. : Ob Urartskoj leroglifiçeskuj pis'mennosti, *Vona 2*, (1967), 85-87.
- _____ : Armenian writting befor the time of Mashtotz, *Contributions to the Archaeology of Armenia*, (1968), 219-221.
- Bartl, K. : Die Frühe Eisenzeit in Ostanatolien und ihre verbindungen zu den Benachbarten Regionen, *BaghMitt 25*, (1994).
- _____ : Some Remarks on Early Iron Ages in Easren Anatolia, *Anatolica 26*, (1995).
- Basmadijan, K.Y. : Hnaksoskan zovartoç ekeleçioç beverajci menal i Izel-lala, *Banaşer IV*, (1899), 289-292.
- Başaran, S. : Van Bölge Müzesi'nde İki Urartu Bakracı, *AnAr VII*, (1979), 79-88.
- _____ : Çavuştepe Madencilik Atölyesi, *Festschrift für Jale İnan Armağanı, Band I*, ed. N. Başgelen / M. Lugal, İstanbul (1989), 443-448.
- Başaran, S. / Sevin, V. : Bibliyografya, *AnAr IV-V*, (1976-77), 495-502.
- Başgelen, N. : Doğu Anadolu'dan Demir Çağı'na ait bazı yeni Bulgular –I, *ArkSan 28-31*, (1985), 15-18.
- _____ : Doğu Anadolu'dan Demir Çağı'na ait Bazı Yeni Bulgular –I: Kaya Mezarları, *ArkSan 32/33*, (1986), 25-30.
- _____ : Çelikli Kaya Mezarı Üzerine 1986 Gözlemler, *ArkSan 34/35*, (1986), 21- 24.

- _____ : Erzurum ve Pasinler Çevresinden Bazı Yeni Bulgular, *ArkSan* 38/39, (1987), 16-19.
- _____ : Deux nouvelles Tombes Rupestres Anatolie Orientale, *Festschrift für Jale İnan Armağanı, Band I*, ed. N. Başgelen / M. Lugal, İstanbul (1989).
- Başgelen, N. / Özfirat, A. : Erzurum'da Bir Demir Çağ Merkezi: Toprakkale, *AnAr XIV* (A. Erzen'e Armağan özel sayısı), (1996), 143-159.
- Baysan, İ. : Habibuşağı, *EcSA* 3, (1997), 737.
- _____ : Patnos, *EcSA* 3, (1997), 1437-1438.
- Belck, W. : Archäologische Forschungen in Armenien, *VBAGUE*, (1893), 61-83.
- _____ : Bauten und Bauart der Chalder, *ZfE* 47, (1895), 602 vd.
- _____ : Aus den Berichten über die Armenische Expedition, *ZfE Verh* 31, (1899), 236 vd.
- _____ : Die Rusaş – Stele von Topzawā (Sidikan), *ZfE Verh* 31, (1899), 99-132.
- _____ : Mitteilungen über Armenische Streitfragen, *ZfE Verh* 33, (1901).
- _____ : Eine Russich – Armenien neu aufgefundene, wichtige Chaldisch İnschrift, *VBAGUE XXXIII*, (1901a), 223-226.
- _____ : Forschungsreise in Klein – Asien, *VBAGUE XXXIII*, (1901b), 452-522.
- _____ : *Beiträge zur Alten Geographie und Geschichte Vorderasiens, I – II*, Leipzig (1901).
- _____ : Die Ausgrabungen in Schamiramalti (Brief vom 25. Juni 1899), *ZfE Verh* 34, (1904), 125-127.
- Belck, W. / Lehmann(-Haupt), C.F. : Bericht über die Ergebnisse der von Dr. W. Belck und Dr. Lehmann 1898 / 99 ausgeführten Forschungsreise in Armenien, *SPAW*, Berlin (1900), 619-639; *VBAGUE*, Berlin (1900), 430-439.

Belck, W. / Messerschmidt, L. :

Die Kelischin- Stele und ihre Chaldisch – Assyrischen
Keilinschriften, *Anatole (= ZfO Heft: 1)*, Leipzig (1904).

Belgiorne, M. / Pecorella, P.E. :

Tra lo Zagros e l'Urmia: Ricerche Storiche ed
nell'Azerbaigan Iranico, *L'Eta del Ferro*, ed. P.E. Pecorella
/ M. Salvini, Roma (1994).

Belli O. :

Van Müzesi'ndeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Esreleri, *AnAr*
IV-V, (1976-77), 177-225.

_____ :

Urartular, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi I*, İstanbul
(1982).

_____ :

Alniuni Kenti'nin ve Taş Atölyesi'nin Keşfi, *AnAr VIII*,
(1982), 115-127.

_____ :

Nairi – Hubuşkia Ülkesi Araştırmaları, *I. AST*, (1983), 221-
225.

_____ :

Urartu Kralı İşpuini'ye ait Çiviyazılı ve Resimli Tunç Eserler,
AnAr IX, (1983a), 361-371.

_____ :

Van'da (Tuşpa) Bulunan Urartu Kralına ait Çiviyazılı Zırh
Göğüslükleri, *AnAr IX*, (1983b), 373-384.

_____ :

Van Ovası'nda Yeni Urartu Merkezleri, *II. AST*, (1984),
163-178.

_____ :

Urartu Kaleleri'ndeki Anıtsal Kaya İşaretleri, *AnAr XI*,
(1989), 65-88, 89-103.

_____ :

Van Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin
Araştırılması, 1988, *VII. AST*, (1990), 311-322.

_____ :

The Problem of Deposits in Anatolia and its need for Tin,
According to the written Sources, *AIA II*, (1991).

_____ :

Ore Deposits and Mining in Eastern Anatolia in the Urartian
Period: Silver, Copper and Iron. *Urartu. A Metalworking*
Center in the First Millenium B.C., ed. R. Merhav,
Jarusalem (1991).

_____ :

Van – Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *ArkSan 54/55*, (1992),
13-30.

- _____ : Van Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, 1990, *IX. AST*, (1992), 479-504.
- _____ : Aşağı ve Yukarı Anzaf Kazısı (1991-1992), *ArkSan* 58, (1993), 3-32.
- _____ : Van Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, 1991, *X. AST*, (1993), 297-309.
- _____ : Der Beschriftete Bronzehelm des Königs Menua aus der Festung Burmageçit bei Tunceli, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, ed. M.J. Mellink / E. Porada / T. Özgüç, Ankara (1993), 61-67.
- _____ : Ruinen Monumentaler Bauten Südlich des Van – Sees in Ostanatolien, *IstMitt* 43, (1993), 235-256.
- _____ : Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, 1992, *XV. KST-I*, (1994), 417-444.
- _____ : Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, 1992, *XI. AST*, (1994), 337-358.
- _____ : Urartian Dams and Artificial Lakes Recently Discovered in Eastern Anatolia, *Tel Aviv* 21.1, (1994), 77-116.
- _____ : 1993 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *XVI. KST-I*, (1995), 287-312.
- _____ : Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, *XII. AST*, (1995), 353-383.
- _____ : 1994 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *XVII. KST-I*, (1996), 379-408.
- _____ : 1995 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *XVIII. KST-I*, (1997), 379-409.
- _____ : 1994 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, *XIV. AST-II*, (1997a), 111-138.
- _____ : 1995 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, *XIV. AST-II*, (1997b), 139-169.

- _____ : *Doğu Anadolu'da Urartu Sulama Kanalları*, İstanbul (1997).
- _____ : 1996 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj ve Sulama Sistemi'nin Araştırılması, *XV. AST-I*, (1998), 163-198.
- _____ : 1996 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *XIX. KST-I*, (1998), 543-569.
- _____ : *Anzaf Kaleleri ve Urartu Tanrıları / The Anzaf Fortresses and the Gods of Urartu*, İstanbul (1998).
- _____ : 1997 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *XX. KST-I*, (1999), 507-525.
- _____ : Dams, Reservoirs and Irrigation Channels of the Van Plain in the Period of the Urartian Kingdom, *ALA IV*, (1999), 11-26.
- _____ : Van Bölgesi'nde bir Erken Demir Çağ Mezarlığı: Ernis – Evditepe, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000a), 175-180.
- _____ : Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000b), 201-209.
- _____ : Çavuştepe (Sardurihinili), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000c), 210-216.
- _____ : Urartu Krallığı'nı İkinci Başkenti Toprakkale (Rusahinili), *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000d), 223-227.
- _____ : Giyimli (Hırkanis) Kazısı, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000e), 228-231.
- _____ : İstanbul Üniversitesi ve Türkiye'nin İlk Uluslararası Arkeoloji Projesi: Nahçıvan Araştırmaları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000f), 351-358.
- _____ : Van Bölgesi'nde Urartu Krallığı'na ait Çivi Yazılı Anıtsal Kaya Kapıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000g), 386-393.

- _____ : Dünya'nın En Büyük Hidrolik Uygarlığı: Urartular, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000h), 394-402.
- _____ : 1999 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması, *XVIII. AST-II*, (2001), 205-218.
- Belli, O. / Ceylan, A. : 1998 Yılı Anzaf Kaleleri Kazı ve Onarım Çalışmaları, *XXI. KST-I*, (2000), 449-466.
- _____ : 1999 Yılı Anzaf Kaleleri Kazısı ve Onarım Çalışmaları, *XXII. KST-I*, (2001), 385-398.
- Belli, O. / Dinçol, A.M. : Hazine Piri Kapısı ve Aşağı Zivistan Taş Ocakları, *AnAr VIII*, (1980), 167-173.
- Belli, O. / Kavaklı, E. : 1998 Yılı Van – Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazısı, *XXI KST-I*, (2000), 435-448.
- _____ : 1999 Yılı Van-Yoncatepe Kalesi ve Nekropolü Kazısı, *XXII. KST-I*, (2001), 369-384.
- Belli, O. / Kellner, H.-J. : Urartäische Bronzegürtel mit Inschriften, *AnAr X*, (1986), 311-326.
- Belli, O. / Konyar, E. : Van – Yoncatepe Kalesi ve nekropolü Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000), 181-190.
- Belli, O. / Sevin, V. : *Nahcivan'da Arkeolojik Araştırmalar*, İstanbul (1999).
- Benedict, W.C.: The Urartian – Assyrian Inscription of Kelishin, *JAOS 81*, (1961), 359-385.
- _____ : Two Urartian Inscriptions from Azerbaijan, *JCS XIX*, (1965), 35-40.
- Beran, T. : Die Inschrift Sardurs III bei Izoli, *IstMitt 7*, (1957), 133-145.

- _____ : Urartu. *Kulturgeschichte des Alten Orient. Mesopotamien, Hethiterreich, Syrien – Palästina*, in Zusammenarbeit mit H. Otten, V. Maag und T. Beran, ed. H. Schöckel, Stuttgart (1961), 606-750.
- Bilgi, Ö. : Köşkerbaba (Gökçerbaba) Höyük 1979 Yılı Kazıları Sonuçları, *II. KST*, (1980), 113-119.
- _____ : Köşkerbaba Höyük Kazısı 1980 Yılı Sonuçları, *III. KST*, (1981), 83-86.
- _____ : Köşkerbaba Höyük 1980-81, *AS XXXII*, (1982), 16-17.
- _____ : Köşkerbaba Höyük 1981 Dönemi Kazıları, *IV. KST*, (1982), 89-93.
- _____ : Köşkerbaba Höyük Kazıları – 1982, *V. KST*, (1984), 113-116.
- _____ : 1983 Dönemi Malatya – Köşkerbaba Höyük Kurtarma Kazıları, *VI. KST*, (1985), 49-54.
- _____ : Fırat Nehri Kenarında Bir Urartu Yerleşmesi, *IX. TTKong-I*, (1986), 317-318.
- _____ : Köşkerbaba Höyük Demir Çağ Mimarisi, *AIA I*, (1987), 1-5.
- _____ : Köşkerbaba Höyük Demir Çağı Çanak- Çömleği / Iron Age Pottery from Köşkerbaba Höyük, *AIA II*, (1991), 217-232, 233-256.
- _____ : Köşkerbaba Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000), 133-139.
- Bilgiç, E. : Birkaç Yeni Urartu Kitabesi, *TAD IX. I*, (1959), 44-48.
- _____ : Urartular, *Türk Ansiklopedisi XXXIII*, (1984), 40-41.
- Bilgiç, E. / Ögün, B. : 1964 Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları, *Anadolu VIII*, (1964), 65-92.
- _____ : Excavations at Kef- Kalesi at Adilcevaz, 1965, *Anadolu 9*, (1965), 1-9.
- _____ : Adilcevaz Kef Kalesi Kazıları, *TAD XXI. I*, (1974), 31-35.

- Biscione, R. : Recent Urartian Discoveries in Armenia: The Columbarium of Erivan, *SMEA XXXIV*, (1994), 115-135.
- Biscione, R. / Parmegiani, N. : Progetto Urartu. An Archaeological – Philological Research Travel of ISMEA in Eastern and Western Azerbaijan, Iran, 18 th May – 1 rst June 2000, *SMEA XLII.2*, (2000), 312-319.
- Blau, O. : *Dr. Auriema's Reiserouten in Kurdistan (Peterman Geographische Mitteilungen)*, (1893).
- Boehmer, R.M. : Volkstum und Städte der Mannäer, *BaghMitt 3*, (1964), 11-24.
- _____ : Zur Lage von Topzawä, *BaghMitt 10*, (1979a), 51-52.
- _____ : Eine Neue Statue aus Mudjesir, *BaghMitt 10*, (1979b), 143-144.
- _____ : Ritzverzierte Keramik aus dem Mannäischen (?) Bereich, *AMİ 19*, (1986).
- Boehmer, R.M. / Fenner, H. : Forschungen in und um Mudjesir (Irakisch - Kurdistan), *ArchAnz H.4*, 1967, (1968), 479-521.
- Boessneck, J. : Tierknochenfunde, *Bastan II*, (1988), 175-262.
- Borzak, İ. : Vozniknovenie i Otgoloski Legendy o Semiramide, *DrVos 3*, (1978), 212-217.
- Bossert, H.T. : *Altanatolien*, Berlin (1942).
- Boysal, Y. : Anzavur'da Definecilerin Meydana Çıkardığı Urartu Esreleri, *Belleten 25*, (1965), 199-212.
- Bozkurtlar, C. : Kertenkele Kayalığı Fortresses and the Nekropolis, 1974-75, *AS XXVI*, (1976), 45-47.
- Burney, C.A. : Urartian Fotresses and Towns in the Van Region, *AS VII*, (1957), 35-53.
- _____ : Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age, *AS VIII*, (1958), 157-210.
- _____ : Excavations at Yanıktepe, Azerbaijan, *Iraq XXIV*, (1962).

_____ : First Seasons of Excavations of the Urartian Citadel of Kayalidere, *AS XVI*, (1966), 55-112.

_____ : Haftavan Tepe: Survey of Excavations in Iran, 1967-8, *Iran VII*, (1969), 177-179.

_____ : Excavations of Haftavan Tepe 1968: First Preliminary Report, *Iran VIII*, (1970a), 157-172.

_____ : Haftavan Tepe: Survey of Excavations in Iran During 1968-69, *Iran VIII*, (1970b), 182-183.

_____ : Haftavan Tepe: Survey of Excavations in Iran During 1970-71, *Iran X*, (1972a), 169-170.

_____ : Excavations at Haftavantepe 1969, Second Preliminary Report, *Iran X*, (1972b), 127-142.

_____ : Urartian Irrigation Works, *AS XXII*, (1972), 179-186.

_____ : Excavations at Haftavan Tepe 1971: Third Preliminary Report, *Iran XI*, (1973), 153-172.

_____ : Report on the 1973 Seasons of Excavations at Haftavantepe, *Proceedings of the II nd Annual Symposium on Archaeological Research in Iran (29 th October – 1 rst November 1973)*, (1974), 102 vd.

_____ : Haftavan Tepe: Survey of Excavations in Iran During 1972-73, *Iran XII*, (1974), 205-207.

_____ : Excavations at Haftavan Tepe, 1973: Fourth Preliminary Rapor, *Iran XIII*, (1975), 149-164.

_____ : Haftavan Tepe: Survey of Excavations in Iran- 1974-75, *Iran XIV*, (1976), 154-157.

_____ : The Economic Basis of Settled Communitis in North-Western Iran, *BiblMes 7 (Mountains and Lowlands)*, Malibu (1977), 1-7.

_____ : Aspects of the Excavations in the Altinova, *AS XXX*, (1980), 157-167.

_____ : Contact and Conflict in North- Western Iran, *IA XXIV*, (1994), 47-62.

- _____ : Urartu and Iran: Some Problems and Answers, *AIA III*, (1994).
- _____ : The Kingdom of Urartu (Van): Investigations into the Archaeology of the Early First Millenium B.C. within Eastern Anatolia (1956-1965), *Ancient Anatolia. Fifty Years' work by the British Institute of Archaeology at Ankara*, ed. R. Matthews, Ankara (1998), 143-162.
- Burney, C.A. / Lang, D.M. : *The Peoples of The Hills: Ancien Ararat and Caucasus*, London (1971).
- Burney, C.A. / Lawson, G.R.J. : Urartian Reliefs at Adilcevaz, on Lake Van, and Rock Relief from the Karasu, Near Birecik, *AS VIII*, (1958), 211-218.
- _____ : Measured Plans of Urartian Fortresses, *AS X*, (1960), 177-196.
- Burnouf, E. : *Memorie sur Deux Inscriptions Cuneiformes Trouvees Proes de Hamadan et Qui font Maintanat Partie des Papiers du D'Schulz*, Paris (1836).
- Burton-Brown, T. : *Excavations in Azerbaijan, 1948*, London (1951).
- Calmeyer, P. : Zu den Eisen – Lanzepitzen und der "Lanze Des Haldi", *Bastam I*, (1979a), 183-193.
- _____ : Zum Tongefäss in Form Eines Gazellenkopfes, *Bastam I*, (1979b), 195-202.
- _____ : Zu Einem Ziselirten Bronzehelm des 8. Jahrhunderts, *AMİ 19*, (1988), 79-86.
- Calmeyer, P. / Seidl, U. : Eine Frühurartäische Siegeldarstellung, *AS XXXIII*, (1983), 103-114.
- _____ : Zu Einem Pferde- Pektorele des İşpuini, *AnAr XIV*, (1986), 309-319.
- Ceylan, A. : 1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırmaları, *XVIII. AST-II*, (2001), 71-82.
- Charlesworth, M.F. : Three Urartian Tombs at Palu in Turkey, *AMİ XIII*, (1980), 91-97.

- Chodzaş, S.I. : Keramica Erebuni. *SoGMII Puşkina* 4, (1968)134-163.
- _____ : Schizzet Preparatori per gli Affreschi di Erebuni, *SMEA XIV*, (1971), 61-64.
- _____ : Die Bildenden Künste Erebuni, *Internationale Tagung Der Keilschriftforscher Länder*, Budapeşte (1974), 89-95.
- _____ : Amulet Boga Besa iz Erebuni, *DrVos* 1, (1975),154-156.
- _____ : Assirijskaya Peçat a Erebuni, *İskusstvo Vostoka i Antiçnost's Bornik Statej*, Moskova (1977), 48-50.
- _____ : Das Leben in der Stadt Erebuini, *AfO* 19, (1982), 271-274.
- Chodzaş, S.I. / Truchtanova, N.S. / Oganessian, K.L. : *Erebuni. Pamjatnik Urartskogo Zodçestva VIII-VI*, Moskova (1979).
- Crawford, H.E.W. : Geody Tepe, 1903, Material in the Collection of the Fitzwilliam Museum, Cambridge, *IA XI*, (1975), 1-29.
- Çevik, N. : *Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri*, Ankara (2000).
- Çilingiroğlu, A. : Kaleköy, 1979, *AS XXX (Special Number in Honor of the Seventheht Birthday of Professor O.R. Gurney, 28 th January 1981)*, (1980), 219- 221.
- _____ : Diauehi'de Bir Urartu Kalesi: Umudum Tepe (Kalor Tepe), *AnAr VIII*, (1980), 191-194.
- _____ : Van- Dilkaya Höyüğü Ön Çalışması, *II. AST*, (1984), 159-161.
- _____ : *Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, Bornova (1984).
- _____ : Van Dilkaya Höyüğü 1984 Kazıları, *VII. KST*, (1986), 151-163.
- _____ : Urartu Sur Duvarları Üzerine Düşünceler, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi II*, İzmir (1986), 28-37.
- _____ : Van Bölgesi ve Ordu İli Yüzey Araştırması, *IV. AST*, (1986), 311-322.

- _____ : Van – Dilkaya Höyük, 1985, *AS XXXVI*, (1986), 216-218.
- _____ : Van – Dilkaya Höyük, 1986, *AS XXXVII*, (1987), 217-219.
- _____ : Van – Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1985, *VIII. KST-I*, (1987), 91-94.
- _____ : Van Bölgesi Yüzey Araştırması, 1986, *V. AST-II*, (1987), 119-121.
- _____ : Van Dilkaya Höyüğü 1988 Kazıları, *Höyük I*, (1988), 71-74.
- _____ : Van – Dilkaya Höyüğü Kazısı, *IX. KST-I*, (1988), 229-247.
- _____ : Van Dilkaya Höyüğü, 1987 Kazısı, *X. KST-I*, (1989), 261-272.
- _____ : Van - Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1988, *XI. KST-I*, (1990), 242-254.
- _____ : Yeni Urartu Kazılarına Doğru, *X. TTKong-I*, (1990), 279-286.
- _____ : Van Ayanis (Ağartı) Kalesi Kazıları, *XII. KST-I*, (1991a), 201-207.
- _____ : Van Dilkaya Höyüğü Kazıları, 1989, *XII. KST-I*, (1991b), 271-276.
- _____ : The Early Iron Age at Dilkaya, *AIA II*, (1991).
- _____ : Van Ayanis (Ağartı) Kalesi Kazıları, 1990-1991, *XIV. KST-I*, (1993a), 431-439.
- _____ : Van - Dilkaya Höyüğü Kazıları Kapanış, *XIV. KST-I*, (1993b), 469-491.
- _____ : Decorated Stone Vessels from the Urartian Fortress of Ayanis, *Tel Aviv 21.1*, (1994), 68-76.
- _____ : *Urartu Tarihi*, Bornova – İzmir (1994).

- _____ : Excavations at the Fortress of Ayanis, *AIA III*, (1994), 41-47.
- _____ : *Van. From Ancient Times up to the End of the Urartian Kingdom*, İstanbul (1995).
- _____ : Van – Ayanis Kalesi Kazıları, 1993-1994, *XVII. KST-I*, (1996), 363-377.
- _____ : Urartu’da Az Bilinen Bir Sanat Dalı: Bezemeli Taş Kaplar, *AnAr XIV (A. Erzen’e Armağan Kitabı)*, (1996), 183-195.
- _____ : *Urartu Krallığı, Tarihi ve Sanatı*, İzmir (1997).
- Çilingiroğlu, A. / Derin, Z. :
Van – Dilkaya Kazısı, 1990, *XIII. KST-I*, (1992), 403-422.
- _____ : Ayanis Kalesi Kazıları – 1996, *XIX. KST-I*, (1998), 591-606.
- _____ : Ayanis Kalesi Kazıları, 1998, *XXI. KST-I*, (2000), 397-408.
- Çilingiroğlu, A. / Kozbe, G. :
Ayanis Kalesi Kazısı, 1992, *XV. KST-I*, (1994), 445-456.
- Çilingiroğlu, A. / Sağlamtemur, H. :
Van – Ayanis Kalesi Kazıları 1995, *XVIII. KST-I*, (1997), 363-377.
- _____ : Van – Ayanis Urartu Kalesi Kazıları, 1997, *XX. KST-I*, (1999), 527-540.
- Çilingiroğlu, A. / Salvini, M. :
Rusahinili in front of Mount Eiduru: The Urartian Fortress of Ayanis (7th Century B.C.) , *SMEA XXXV*, (1995), 111-124.
- _____ : When was the Castle of Ayanis built and what is the Meaning of the Word “Şuri” ?, *AIA IV*, (1999), 55-60.
- Çiner, R. : Altıntepe (Urartu) İskeletlerine ait Kalıntıların Tetkiki, *Belleken 114*, (1965), 225-243.
- Darga, M. : Şemsiyetepe 1979 Yılı Çalışmaları, *II. KST*, (1981), 27-30.
- _____ : Şemsiyetepe Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları, *IV. KST*, (1983), 55-62.

- _____ : Şemsiyetepe Kazıları, 1978-1979, *Keban 1978-1979*, (1987), 291-294.
- _____ : Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1989, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000), 140- 146.
- De Morgan, J.J.M. / Scheil, V. :
La Stele de Kel-i-Chin, *Mission Scientifique en Perse, IV, 1. partie*, Paris (1896), 261-283.
- _____ : La Stele de Kel-İ-Chin, *RT XIV*, (1893), 153-166.
- Demskaya, A.A. : Kladvye Ereuni, *Soobşçenija Gosudarstvennogo Muzeja İzorazitel'nykh İskusstv İm. Puşkina 4*, (1968).
- Derin, Z. : *Demirçağ'da Dogu Anadolu'da Ölü Gömme Gelenekleri*, İzmir (1993). (Yayımlanmamış Dr. Tezi).
- _____ : The Urartian Cremation Jars in Van and Elazığ Museums, *AIA III*, (1994).
- _____ : Van Müzesi'ndeki Bir Grup Tunç Mobilya Aksamı ve Bunların Urartu Gömü Geleneği ile İlişkisi, *Arkeoloji Dergisi IV*, İzmir (1996).
- _____ : Potters' marks of Ayanis Citadel, Van, *AIA IV*, (1999), 81-100.
- Derin, Z. / Sağlamtemir, H. :
Alaköy Kalesi ve Kale'de Bulunan Urartu Heykelleri, *Belleten LXII.233*, (1998), 15-24; (Ayrı Basım).
- De Robert, L. : *Etude Philologique sur les Inscriptions Cuneiformes l'Armenie*, Paris (1876).
- De Saulcy, F. : *Voyage Autour de la Mer Morte et dans les Terres Bibliques – II*, Paris (1853).
- Diakonov, I.M. : Zametki po Urartskoi Epigrafike, *EV IV*, (1951), 102-116.
- _____ : *Urartskie Pis'ma i Dokumenty (=UPD I)*, Moskova Leningrad (1963).

- _____ : Zameçanija k Urartskim Ieroglifiçeskim Nadpisjam iz Altintepe, *DrVos* 3, (1978), 150-152.
- _____ : *The Pre- History of The Armenian People*, New York (1984).
- _____ : Hurro – Urartian Borrowings in Old Armenian, *JAOS* 105, (1984), 597-603.
- _____ : On Some New Trends in Urartu Philology and Some New Urartian Text, *AMĠ* 22, (1989), 77-102.
- _____ : Sacrifices in the City of Teişeba (UKN 448)- Lights on the Social History of Urartu, *AMĠ* 24, (1991), 13-21.
- Diakonov, I.M. / Jankowska, N.B. :
An Elamite Gilgameş Text From Argištehinele, Urartu (Armavir- Blur, 8th Century B.C.), *ZA* 80, (1990), 102-123.
- Diakonov, I.M. / Kashkai, S.M. :
Geographical Names to Urartian Texts (RGTC 9), Wiesbaden (1981).
- Diakonov, I.M. / Medvedskaja, I.N. :
The Kingdom of Urartu, *BiOr* 44.3/4, (1987), 386-394.
- Dinçol, A.M. : Die Neuen Urartäischen Inschriften aus Körzüt, *İstMitt* 26, (1976), 19-30.
- _____ :
Çavuştepe Kazısı'ndan Çıkan Yazılı Küçük Buluntular – I, *Anadolu XVIII*, 1974, (1977), 105-121.
- _____ : Urartäische Inschriften aus Çavuştepe – Sardurihinili, *Festschrift Ekrem Akurgal (= Anadolu XXI)*, (1978-1980), 95-104.
- _____ : Yeni Urartu Yazıtları ve Yazıt Parçaları, *AnAr* XI, (1989), 137-141, 142-148.
- Dinçol, A.M. / Dinçol, B. :
Die Urartäische Inschrift aus Hanak (Kars), *Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honor of Sedat Alp*, Ankara (1992), 109-117.

- _____ : Die Neuen Inschriften und Seschrifteten Bronzefunde aus den Ausgrabungen den Urartäischen Burgen von Anzaf, *Studio Historiae Ardens, Ancient Near Eastern Studies Presented to Philo. H.J. Hawink ten Cate on the Occasion of His 65 th Birthday*, ed. P.J. Theo, van den Hout- den Roos, Amsterdam (1995), 23-50.
- Dinçol, A.M. / Kavaklı, E. : Van Bölgesi'nde Bulunmuş Olan Yeni Urartu Yazıtları, *ArAr (Ek Yayın I)*, (1978).
- _____ : Karahan Köyü'nde Bulunan Dört Yeni Urartu Yazıtı, *AnAr VI*, (1979), 17-28.
- Drews, R.: The Earliest Greek Settlements on the Black Sea, *Journal of Hellenic Studies* 96, (1976), 18-31.
- Dörner, F.K. / Goell, T. : *Arsameia am Nymphaios. Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kallikinos von 1953-1956*, mit Beiträgen von H.G. Bachmann u.a., *İstForsch* 23, (1963).
- Dyson, R.H. : Digging in İran: Hasanlu, 1958, *Expedition I.3*, (1959), 4-18.
- _____ : Problem of Protohistoric Iran as seen from Hasanlu, *JNES XXIV*, (1965), 193-217.
- _____ : Hasanlu et les Valleys de Solduz et Ushu, Douze Annees D'Exploration, *Archeologie Vivante I/1*, (1968), 83-102.
- _____ : Further Excavations at Tepe Hasanlu, Iran, *Archaeology XX.4*, (1973), 303-304.
- _____ : The Architecture of Hasanlu: Periods I to IV, *AJA* 81.4, (1977), 548-552.
- _____ : Rediscovering Hasanlu, *Expedition XXXI.1*, (1989), 3-11.
- _____ : The Iron Age Architecture at Hasanlu: An Essay, *Expedition XXXI.2*, (1989), 107-127.

- Dyson, R.H. / Piggot, V.C. :
Hasanlu: Survey of Excavations in Iran- 1973-4, *Iran XIII*,
(1975), 182-185.
- Dyson, R.H. / Muscarelle, O.W. :
Constructing the Chronology and Historical Implications of
Hasanlu IV, *Iran 27*, (1989), 1-27.
- Ebeling, E. :
Rezansionen, *AfO 6*, (1931), 225-228.
- Edwards, M. :
Untersuchung in der Urartäischen Stadt Toprakkale bei Van
in der Jahren 1959-1961, *ArchAnz 1962/H. 2*, (1962).
- _____ :
Excavations in Azerbaidjan (North- Western Iran) -I,
(1968).
- Edwards, R. :
The Vale of Kola: A Final Preliminary Report of Northeast
Turkey, *Dumbarton Oaks Papers 42*, (1988), 119-141.
- Eichler, S. :
Götter, Genien und Mischwesen in der Urartischen Kunst,
Berlin (1984).
- Emre, K. :
The Urartian Pottery from Altıntepe, *Belleten XXXIII.131*,
(1969), 279-301.
- Ertmann, E.L. :
An Urartian Belt and Other Unpublished Objects from a
Private Collection, *AIA III*, (1994).
- Erzen, A. :
Untersuchung in der Urartäische Stadt Toprakkale bei Van
in den Jahren 1959-1961, *ArchAnz 1962/H. 2*, (1962),
383-414.
- _____ :
1959-1961 Yılları Arasında Yapılan Toprakkale
Araştırmaları, *II.TTKong-I*, (1967).
- _____ :
Giyimli (Hırkanis), *AS XXIII*, (1973), 37-39.
- _____ :
Giyimli (Hırkanis) Kazısı, 1972, *TAD XXI.1*, (1974a), 13-20.
- _____ :
Cavuştepe 1972 Kazısı, *TAD XXI.1*, (1974b), 21-24.
- _____ :
Giyimli Bronz Definesi ve Giyimli Kazısı, *Belleten 38*,
(1974), 191-213.

- _____ : Van Kalesi ve Van Şehri'nin Tarihi Çevre Bakımından Korunması Hakkında, *MITRE Bülteni 4*, (1975), 43 vd.
- _____ : Çavuştepe, 1975, *AS XXVI*, (1976a), 33-34.
- _____ : Van Kalesi, *AS XXVI*, (1976b), 65.
- _____ : Çavuştepe Yukarı Kale ve Toprakkale 1976 Dönemi Kazıları, *AnAr IV-V*, (1976-77), 1-59.
- _____ : Çavuştepe, 1976, *AS XXVII*, (1977a), 33-34.
- _____ : Toprakkale, 1976, *AS XXVII*, (1977b), 58-59.
- _____ : Çavuştepe, 1977, *AS XXVIII*, (1978a), 15.
- _____ : Toprakkale, 1977, *AS XXVIII*, (1978b), 37.
- _____ : Van – Çavuştepe Kazısında İkinci bir Urartu Tapınağı, *ArkSan 2*, (1978), 5-6.
- _____ : Van Bölgesi'nde Yeni Urartu Araştırmaları (1974'ten 1976'ya kadar), *VIII. TTKong-I*, (1979), 251-262.
- _____ : Toprakkale Kazısı 1977 Çalışmaları, *TAD XXV.2*, (1981), 69-70.
- _____ : Çavuştepe 1979 Kazıları, *II. KST*, (1981), 23-25.
- _____ : Çavuştepe Kazı Çalışmaları, *IV. KST*, (1983), 155-163.
- _____ : 1982 Çavuştepe Kazı Çalışmaları, *V. KST*, (1984), 147-151.
- _____ : *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara (1984).
- _____ : Çavuştepe, 1985, *AS XXXVI*, (1986), 185-187.
- _____ : Van Bölgesi Urartu Kazıları, *ArkSan 34/35*, (1986a), 2-5.
- _____ : Çavuştepe (1961-1986), *ArkSan 34/35*, (1986b), 6-11.
- _____ : 1985-Yılı Çavuştepe Kazısı Çalışmaları, *VIII. KST-I*, (1987), 305-327.
- _____ : Çavuştepe, 1986, *AS XXXVII*, (1987), 183.
- _____ : Dilkaya, 1987, *AS XXXVIII*, (1988), 194.

- _____ : Çavuştepe, *EcSA* 2, (1997), 389-390.
- Erzen, A. / Bilgiç, E. / Boysal, Y. / Öğün, B. :
1959 Yılı Toprakkale Sondajları ve Bölgedeki Çalışmalar,
TAD X.2, (1961).
- _____ : Toprakkale ve Çavuştepe Kazıları Raporu (1962), *TAD XII.1*, (1964).
- _____ : Van Çevresi 1963 Çalışmaları, *TAD XII.2*, (1965), 34-36.
- Esajan, S. / Bjagov, A.N. / Amakajan, S.G. / Kanejan, A.G. :
Biajskaja Grobnica v Erevane, Erivan (1991).
- Esin, U. : Tepecik, Tülintepe (Altınova, Elazığ), Değirmen-tepe (Malatya), Kazıları, *TÜBİTAK Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri V*, Ankara (1984), 68-122.
- Forbes, T.B. : *Urartian Architecture*, Oxford (1983).
- Forrer, E. / Unger, E. :
Alzi, *RA* (1952), 88-92.
- Frankel, O. : *Tha Ancien Kingdom of Urartu*, London (1979).
- Friedrich, J. : Beiträge zu Gramatig und Lexicon des Chaldischen I-II, *Caucasia VII*, (1931), 53-86; *Caucasia VIII*, (1931), 141-150.
- _____ : *Chaldische (Urartäische) Texte. Kleinasiatische Sprachdenkmäler (Kleine Texte für Vorlesung und Übungen Bd. 163)*, Berlin (1932).
- _____ : *Einführung ins Urartäische (= MVAeG XXXVII.3)*, Leipzig (1933).
- _____ : Keilschriftforschung, *OLZ* 38, (1935), 425-434.
- _____ : Chalder oder Urartäer ?, *ZDMG* 90, (1936), 60-92.
- _____ : Aus Verschiedenen Keilschriftspachen, 2. Die Namen des Urartäischen Sonnen- und Mondgottes, *Orientalia* 9, (1940), 211-218.
- _____ : Neue Urartäische Inschriften, *ZDMG* 105, (1955), 53-73.

- Garbrecht, G. : The Water Supply System at Tuşpa (Urartu), *World Archaeology* 11/3, (1980), 306-312.
- _____ : *Die Talsperren der Urartäer. Historische Talsperren*, Stuttgart (1987).
- _____ : Water Managment for Irrigation in Antiquity (Urartu 850 to 600 B.C.), *Irrigation and Drainage Systems* 2, (1988), 185-198.
- _____ : Das Alter Talsperre "Faruk Bendi" in Ost Anatolian, *Historische Talsperren Bd. 2*, Stuttgart (1991), 277-294.
- Gates, H. : Archaeology in Turkey: Ayanis Kalesi, *AJA* 100, (1996), 306-307.
- Ghirschmann, R. : Resümee und Residenz von Boris B. Piotrovskij, Vanskoe Castvo (Urartu), Moskova 1959, *IrAnt* 3, (1963), 60-82.
- _____ : Deux Oilleres en Bronze des Rois D'Urartu, *AA* 27, (1964-65), 13-18; *AA* 28, (1966), 219-220.
- Götze, A. : Zur Kelischin – Stele, *ZA* 5, (1930), 99-128.
- Goetze, A. : Some notes on the Corpus Inscriptionum Chaldicarum, *JAOS* 55, (1935), 294-302.
- _____ : *Kleinasien*, München (1957).
- Gropp, G. : Ein Pferdegeschir und Streitwagen aus Urartu, *IrAnt* 16, (1981), 95-123.
- Guyard, S. : Inscriptions de Van. Les Estampages de M. Deyrolle, *JA* 8, (1883), 517-523.
- Gündoğdu, H. : Erzurum Çevresinden Bazı Köprüler-I, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 1, Erzurum (1995), 23-45.
- Güneri, S. : Doğu Anadolu'da Yeni Gözlemler, *TAD* XXX, (1992), 149-195.
- Gürsoy, C.R. : Türkiye'nin Tabii Yolları, *Türk Coğrafya Dergisi* XXII.26, Ankara (1974), 24-30.
- Güzeloğlu, S. : *Tanrı Haldi'nin Başkenti: Van ve Çevresine Tarihi ve Arkeolojik Bir Bakış*, İstanbul (1996).

- Haas, V. : *Das Reich Urartu. Ein Altorientalischer Staat im 1. Jahrtausend v.Chr., in Xenia 17*, (Konstanz mit Beiträgen von V. Haas, M. Salvini, K. Kessler, M. Wäfler, G. Wilhelm, S. Fischer), Berlin (1986).
- Haerinck, E. / Overlaet, B.J. :
Zur Funktion einiger Urartäischer Bronzegegenstände, *IrAnt 19*, (1984), 54-70.
- Hamilton, R.W. : The Docareted Bronze Strip from Gushchi, *AS XV*, (1965), 41-51.
- Hanfmann, G.M.A. : Four Urartian Bull's Heads, *AS VI*, (1956), 205-213.
- Hauptmann, H. : Norşun – Tepe. Historische Geographie und Ergebnisse der Grabungen 1968/69, *İstMitt 19/20*, (1969-70), 21-78.
- _____ : Norşuntepe Kazıları, 1969, *Keban 1969*, (1971), 71-79.
- _____ : Norşuntepe Kazıları, 1970, *Keban 1970*, (1972), 113 vd.
- _____ : Norşuntepe Kazıları, 1973, *Keban 1973*, (1979), 43-60, 61-78.
- _____ : Western Expansion of Urartu as Seen from Norşuntepe (Turkey), *SMEA XXIV*, (1984), 287-298.
- Herrmann, H.-V. : Urartu und Griechenland, *JDAI 81*, (1967), 79-141.
- Herzfeld, E.E. : *Iran in the Ancient East*, London (1976).
- Hodjasch, S. : Nekropole der Urartäische Stadt Erebuni, *Mesopotamia 8*, (1980), 281 vd.
- Hoffmann, H. : King Rusa's Candelabrum, *ILN nov. 19*, (1960), 896-897.
- Hoffmann, H. / Friedrich, J. :
Der Urartäische Kandelaber in Hamburg und seine Keilinschrift, *ZDMG 111, N.F. XXXVI*, (1961), 263-287.
- Huff, D. : Das Felsgrab von Eski Doğubeyazıt, *İstMitt 18*, (1970), 58-86.

- _____ : Das Fesgrab von Doğubeyazıt. Seine Stellung unter den Urartäischen und Iranischen Felsgräbern, *TTKong-I*, (1970), 87-95.
- Hulin, P. : Urartian Stones in the Van Museum, *AS VIII*, (1958), 235-244.
- _____ : New Urartian Inscriptions from Adilcevaz, *AS IX*, (1959), 189-207.
- _____ : New Urartian Inscriptions at Anzaf, *AS X*, (1960), 205-207.
- Huntigton, E. : Armenische Altertümer, *ZfE Verh 32*, (1900).
- _____ : Weitere Berichte über Forschungen in Armenien und Commagene, *ZfE Verh 33*, (1901).
- _____ : The Valley of Upper Euphrates and its Peoples, *Bulletin of American Geographical Society 34*, (1902), 301 vd.
- _____ : *The Armenischen Ortsnamen*, (1904).
- Işık, C. : Adilcevaz – Urartu Mezarlığında Bulunan Bir Mühür, *Anadolu XX*, (1984), 83-86.
- _____ : Untersuchungen zu Einem Urartäischen Gottertypus, *AMI 18*, (1985), 75-86.
- _____ : Neue Beobachtungen zur Darstellung von Kultzenen aus Urartäischen Rollstempelsiegeln, *JDAI 101*, (1986), 1-22.
- _____ : Tische und Tieschendarstellungen in der Urartäischen Kunst, *Belleten 197*, (1986), 413-445.
- _____ : Habibuşağı Nekropolü, *Belleten LI.200*, (1987), 549-580.
- Işık, F. : Şirinlikale. Eine Unbekante Urartäische Burg und Beobachtungen zu den Felsdänkmäler eines Schöpferischen Berkvolkes Ostanatolien, *Belleten LI.200*, (1987), 497-533.
- _____ : Zur Entstehung Phrygischer Felsendenkmäler, *AS XXXVII*, (1987); 19-63-178.
- _____ : Batı Uygarlığı'nın Kökeni. Erken Demir Çağ Doğu – Batı Kültür Sanat İlişkisinde Anadolu, *TAD XXVIII*, (1989), 1-39.

- _____ : *Die Offenen Felsheiligtümer Urartus und Ihre Beziehungen zu denen der Herhiter und Phryger (Documente Asiana, vol. II)*, Roma (1995).
- _____ : Das Felsgrab von Köseoğlu und Totentempel Urartus, *AMİ* 28, (1995-96), 211 vd.
- Işıkli, M. : M.Ö. I. Binyılda Erzurum Bölgesi: Arkeolojik ve Yazılı Kanıtlar Işığında "Diauehi Krallığı", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 6, Erzurum (2000), 49-72.
- Jensen, P.C. : Zu den Zwei Inschriften Sarduri's des Ersten, *ZA* 8, (1898), 375-381.
- Johnson, E. : Urartian Influence Upon Iranian Architecture in the First Millennium B.C., *Marsyas* 17, (1974-75), 21-38.
- Jvanovskij, A.A. : *Materiali po Archeologii Kavkazo -VI*, Erivan (1897-98).
- Kaestner, J. : Rapport sur Diverse Inscriptions Recueilles par M.M. Jules et Ad. Berger, *BAIS VII*, (1864), 278-280.
- Kafadarjan, K. : Novye Dannye po Architekture Urartu (po Materialam Argıştihinili), *SA* 1967/4, (1967), 237-247.
- Kalaç, M. : Kömürhan Urartu Kitabesi, *Belleten XX.79*, (1956), 349 vd.
- Karaca, Ö. : Pirot Höyük 1980 Çalışmaları, *III. KST*, (1982), 109-115.
- _____ : Pirot Höyük 1981 Kazıları, *IV. KST*, (1983), 69-75.
- _____ : Pirot Höyük 1983 Kazıları, *VI. KST*, (1985), 37-48.
- Karagezjan, O.O. : Lokalizacija Urartskogo Goroda Arzaşkun, *Vona* 5, (1976), 67-97.
- Karaosmanoğlu, M. : Suçatı Urartu Kemerı, *Belleten LV. 214*, (1991), 595-603.
- _____ : Tanıktepe Oda Mezarı, *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu Bildirileri (22-25 Mayıs 1995)*, Van (1996), 177-190.
- Kashkai, S.M. : General Outlines of the Material Culture of the Nakhchevan Zone and Iranian Azerbaijan, *ActAnt* 22, (1974), 349-351.

- Kellner, H.-J. : Ein Neuer Medaillon- Typus aus Urartu, *Situla 14 15*, (1974), 45-51.
- _____ : (ed.) *Urartu. Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens. Katalog der Ausstellung München. Ausstellungskatalog der Prähistorischen Staatssammlung München 2*, München (1976).
- _____ : Pectorale aus Urartu, *Belleten 41*, (1977), 481-493.
- _____ : Ein Neues Goldmedaillon aus Urartu, *AMĠ 13*, (1980), 83-89.
- _____ : Gedanken zu den Bronzenen Blechvotiven in Urartu, *AMĠ 14*, (1981), 75-79.
- _____ : Bemerkungen zu den Helmen in Urartu, *AnAr VIII*, (1982), 205-216.
- _____ : Kopfschmuck oder Brustschmuck ?, Bemerkungen zu Neuen Funde aus Urartu, *Pro Arte Antiqua. Festschrift für Hedwig Kanner, Bd. 2*, Wien (1985), 226-229.
- _____ : Votives from Urartu, *IX. TTKong-I*, (1986), 311-315.
- _____ : Gürtel in Urartu, *X. TTKong-I*, (1990), 87-95.
- _____ : *Gürtelbleche aus Urartu*, Stuttgart (1991).
- Kessler, K. : *Untersucung Zur Historischen Topographie Nordmesopotamiens*, Wiesbaden (1980).
- Khanzadian, E.V. : *Elar -- Darani*, Erivan (1979).
- _____ : *Metsamor 2, La Necropole: Les Tombes du Bronze Moyen et Recent, Vol. I*, Neuchatel – Paris (1995).
- _____ : *Metsamor, Armenie: Tresors de l'Armenie Ancienne, des Origines au Ixe siecle*, ed. J. Santrot, Paris (1996), 41.
- Khanzadian, E.V. / Mkrtşian. K.A. / Parsamyan, E.S. : *Metsamor: Issledvanie po Dannim Raskopok 1965-1966 gg.*, Erivan (1973).

- Khanzadian, E.V. / Piotrovsky, B.B. :
A Cylinder Seal with Ancient Egyptian Hieroglyphic Inscription from the Metsamor Gravesite, *SAA 30/4*, (1992), 67-75.
- Kinal, F. : Doğu ve Güney – Doğu Anadolu’da Tetkik Gezisi Raporu, *DTCFD XII.1-2*, (1954).
- Kibaroğlu, S. : Altintepe, *EcSA I*, (1997), 76-77.
- Kinneir, M. : *Journey Though Asia Minor. Armenia and Kurdistan in the Years 1813 and 1814*, London (1818).
- Klein, J.J. : Urartian Hieroglyphic Inscriptions from Altintepe, *AS XXIV*, (1974), 77-94.
- Kleiss, W. : Zur Rekonstruktion des Urartäischen Tempels, *IstMitt 13-14*, (1963- 64), 1-14.
- _____ : Survey Reports: Survey of Excavations in Iran During 1966-67, *Iran VI*, (1968), 166-167.
- _____ : Survey in Azerbaidjan: Survey of Excavations in Iran, 1967-8, *Iran VII*, (1969), 188.
- _____ : Urartäische Plätze in Iranisch – Azerbaidjan, *IstMitt 18*, (1970), 1-44.
- _____ : “Bastam”. Survey of Excavations in Iran During 1968-69, *Iran VIII*, (1970), 176-178.
- _____ : Ausgrabungen in der Urartäischen Festung Bastam (Rusahinili), *AMİ 3*, (1970a), 7-65.
- _____ : Bericht über Erkundungsfahrten in Nordwest – Iran im Jahre 1969, Urartäische bis Vorahachämenidische Plätze, *AMİ 3*, (1970b), 107-132.
- _____ : Bastam: Survey of Excavations in Iran, 1969-70, *Iran IX*, (1971), 165-168.
- _____ : Ausgrabungen in der Urartäischen Festung Bastam (Rusahinili) 1970, *AMİ 5*, (1972a), 7-68.
- _____ : Bericht über Erkundungsfahrten in Iran im Jahre 1971, Urartäische bis Vorahachämenidische Plätze, *AMİ 5*, (1972b), 135-242.

- _____ : “Bastam”, Survey of Excavations in Iran, 1971-72, *Iran XI*, (1973), 185-188.
- _____ : Planaufnahmen Urartäischer Burgen in Iranisch – Azerbaidjan im Jahre 1972, *AMĪ 6*, (1973a), 81-89.
- _____ : Ein Urartäisches Gazellenkopf- Trinkgefäß aus Bastam, *AMĪ 6*, (1973b), 91-93.
- _____ : Planaufnahmen Urartäischer Burgen und Neufunde Urartäischer Anlagen in Iranisch – Azerbaidjan im Jahre 1973, *AMĪ 7*, (1974a), 79-105.
- _____ : Die Urartäischen Anlagen in Bastam. Nach der Grabungen 1973, *AMĪ 7*, (1974b), 107-114.
- _____ : Bastam. Survey of Excavations in Iran During 1972-73, *Iran XII*, (1974), 205-207.
- _____ : Planaufnahmen Urartäischer Burgen und Neufunde Urartäischer Anlagen in Iranisch – Azerbaidjan im Jahre 1974, *AMĪ 8*, (1975), 51-70.
- _____ : Bastam: Survey of Excavations in Iran- 1973-4, *Iran XIII*, (1975), 174-176.
- _____ : Bastam: Survey of Excavations in Iran- 1974-75, *Iran XIV*, (1976), 154-157.
- _____ : Urartäische Plätze im Iran (Stand der Forchung Herbst 1975), *AMĪ 9*, (1976), 19-43.
- _____ : Urartäische Architektur, *Urartu. Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens. Katalog der Ausstellung München. Ausstellungskatalog der Prähistorischen Staatssammlung München 2*, ed. H.-J. Kellner, München (1976), 28-88.
- _____ : Vermessung und Survey Urartäischer Plätze in Azerbaidjan 1976: Survey of Excavations in Iran 1976, *Iran XV*, (1977), 181-182.
- _____ : Urartäischer Plätze in Iran: A. Architektur (Stand der Forchung Herbst 1976), *AMĪ 10*, (1977a), 53-83.
- _____ : Alte Wege im West – Iran, *AMĪ 10*, (1977b), 137-151.

- _____ : *Bastam Rusa-i URU.TUR, Beschreibung der Urartäischen und Mittelalterlichen Ruinen*, Berlin (1977).
- _____ : Bastam and the East of Urartu, *Estratto Dagli "Atti del Primo Simposia Internazionale di Arte Armena – 1975"*, Cenezia – S. Lazzaro (1978), 395-402.
- _____ : Vermessene Urartäische Plätze in Iran (West - Azerbaidjan) und Neufunde (Stand der Forschung 1978), *AMİ* 12, (1979), 183-223.
- _____ : Bemerkungen zu Urartäischen Architektur, *VIII. TTKong-I*, (1979), 263-271.
- _____ : Zum Stand der Urartu- Forschung in Iran, *ArchAnz* 1979 H. 2, (1979), 145-157.
- _____ : Bastam. An Urartian Citadel Complex of the Sevenh Century B.C., *AJA* 84, (1980), 299-304.
- _____ : Vorgeschichtliche, Urartäische und Mittelalterliche Burgen in Ost-Azerbaidjan (Ein Nachtrag zu den Ergebnissen 1978), *AMİ* 14, (1981b), 9-19.
- _____ : Eine Urartäische Schnabelkanne aus Toprakkale (Van), *AMİ* 14, (1981b), 21-22.
- _____ : Felszeichen im Bereich Urartäischer Anlagen, *AMİ* 14, (1981c), 23-25.
- _____ : Darstellungen Urartäischer Architektur, *AMİ* 15, (1982), 53-77.
- _____ : Grossenvergleiche Urartäischer Burgen und Siedlungen, *Beitrage Zur Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kutr Bittel*, (1983), 283-290.
- _____ : Beobachtungen in Bastam (Rusa-i URU.TUR), im Jahre 1982, *AMİ* 16, (1983).
- _____ : Ausgrabungen in der Urartäischen Burgen Bastam, *IX. TTKong-I*, (1986), 303-310.
- _____ : Aspecte Urartäischer Architektur, *IrAnt* 23, (1988), 181-225.
- _____ : Beobachtungen in Bastam (Rusa-i URU.TUR), im Jahre 1987, *AMİ* 21, (1988).

- _____ : Zur Rekonstruktion der Urartäischen Tempels, *İstMitt* 39, (1989), 265-271.
- _____ : Zur Ausdehnung von Hubuschkia Nach Osten, *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, ed. K. Emre ve diğ., Ankara (1989), 257-268.
- _____ : Notes on the Chronology of Urartian Defensive Architecture, *AlA III*, (1994).
- Koçhan, N. : Malazgirt – Tokızlı Kalesi, *Arkeoloji – Sanat Tarihi Dergisi V*, (1990), 87-102.
- _____ : Muş – Yağcılar (Evrân) Höyüğü, *ArkSan* 86, (1998), 23-29.
- Koçhan, N. / Başaran, C. :
Diyadin Çevresi Arkeoloji Araştırmaları ve Toklucak Kaya Dehlizleri, *Atatürk Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi I-4*, Erzurum (1986), 235-254.
- Koçhan, N. / Salvini, M. :
A New Urartian Inscription from the Neighbourhood of Muş, *SMEA XLII.2*, (2000), 303-305.
- Korfmann, M. :
Tilkitepe. Die Erste Anzätne Prähistorischer Forschung in der Östlichen Türkei (= İstMitt Bh. 26), (1982).
- Koşay, H.Z. : Erzurum ve Çevresinin Dip Tarihi, *50. Yıl Armağanı, cilt I: Erzurum ve Çevresi*, Erzurum (1979).
- Kökten, İ.K. : Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar, *Belleken VIII.32*, (1944), 659-680.
- _____ : Kuzey – Doğu Anadolu Prehistoryası’nda Bayburt ve Çevresinin Yeri, *DTCFD III.5*, (1945), 465-486.
- _____ : 1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmalar Hakkında, *DTCFD IX*, (1952), 177-209.
- _____ : Keban Baraj Gölü Altında Taş Devri Araştırmaları, *Keban 1969*, (1971), 13-16.
- König, F.W. : Die Götterwelt Armenian zur Zeit der Chalder- Dynastie (9. – 7. Jahrhundert v. Chr), *AJV* 8, (1953), 142-171.

- _____ : Ein Festkalendarium aus dem Armenieschen Alpenland im 9. bis 7. Jahrhundert v. Chr., *Festschrift Julius F. Schütz*, Graz – Köln (1954), 59-68.
- _____ : Die Keilinschriften von Patnoths, *WZKM* 52, (1953-55), 288-303.
- Köroğlu, K. : Assur – Urartu Yazılı Belgeleri ve Arkeolojik Kalıntılar Işığında Alzi / Enzi Ülkesi (Elazığ Bölgesi) Tarihi Coğrafyası, *Prof. Dr. Hakkı D. Yıldız Armağanı*, Ankara (1995).
- _____ : *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul (1996).
- _____ : 1996 Yılı Artvin – Ardahan İlleri Yüzey Araştırması, *XV. AST-I*, (1998), 127-156.
- _____ : 1997 Yılı Artvin – Ardahan İlleri Yüzey Araştırması, *XVI. AST-I*, (1999), 143-160.
- Köroğlu, K. / Dinçol, A.M. : Palu Yazıtı üzerine Bir Not, *AnAr XI*, (1989), 123-126.
- Krauss, R. : *Tierknochenfunde aus Bastam in Nordwest Azerbaidjan / Iran (Fundmaterial der Grabungen 1970 und 1975)*, München (1975).
- Kroll, S. : Die Keramik aus der Ausgrabungen Bastam 1969, *AMI* 3, (1970), 67-92.
- _____ : Excavations at Bastam, *Archaeology* 25, (1972), 292-297.
- _____ : Die Keramik aus der Ausgrabungen Bastam 1970, *AMI* 5, (1972), 69-75.
- _____ : Urartäische Keramik, *Urartu. Ein Wiederentdeckter Rivale Assyriens. Katalog der Ausstellung München. Ausstellungskatalog der Prähistorischen Staatssammlung München* 2, ed. H.-J. Kellner, München (1976), 62-63.
- _____ : Urartäische Plätze in Iran: B. Die Oberflächenfunde des Urartu-Surveys 1976, *AMI* 10, (1977), 83-118.
- _____ : Urartäische Plätze und Anlagen des 2. – 1. Jahrtausends v. Chr. Iran, B. Oberflächenfunde, *AMI* 11, (1978), 60-71.
- _____ : Zur Pferdehaltung in Urartu, *Akten des VII. Internationalen Kongress für Kunst und Archäologie*, München (1979).

- _____ : Vermessene Urartäische Plätze in Iran (West - Azerbaidjan) und Neufunde (Stand der Forschung 1978), B. Die Oberflächenfunde, *AMI* 12, (1979), 224-243.
- _____ : Grabungsbericht, *Bastam I*, (1979a), 99-104.
- _____ : Die Kleinfunde, *Bastam I*, (1979b), 151-182.
- _____ : Die Urartäische Keramik aus Bastam, *Bastam I*, (1979c), 203-220.
- _____ : Gefäßmarken in Urartäischer Hieroglyphenschrift und Keilschrift aus Bastam, *Bastam I*, (1979d), 221-228.
- _____ : Die Burgen von Libliuni (Seqindel), B. Oberflächenfunde, *AMI* 13, (1980), 33-61.
- _____ : Archäologische Fundplätze in Iranisch – Ost – Azerbaidjan, *AMI* 17, (1984), 13-133.
- _____ : Urartus Untergang in anderer Sicht, *IstMitt* 34, (1984), 151-170.
- _____ : Grabungsbericht, *Bastam II*, (1988a), 75-106.
- _____ : Die Keramik, *Bastam II*, (1988b), 107-163.
- _____ : Die Kleinfunde, *Bastam II*, (1988c), 165-174.
- Kromer, K. / Lippert, A. :
Die Österreichischen Ausgrabungen am Kordlar Tepe in Azerbaidjan, *MAGW* 106, (1976).
- Krupnov, E.I. :
Drevnyaya Istoria Severnogo Kavkaza, Moskova (1960).
- Kuftin, B.A. : Urattskij "Kolumbarij" u Podosvy Ararata i Kuro-Arakses Eneolit / An Urartian "Columbarium" on the Slopes of Ararat and the Cooper Age of the Kuro-Araxes Basin, *VGMG* 13, (1944), 1 vd.
- Kulaçoğlu, B. :
Urartu Adak Levhaları, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yıllığı*, Ankara (1990), 176-197.

Kuniholm, P.I. :

A1503- Year Chronology for the Bronze Age and Iron Ages: 1990-1991 Progress Report of the Aegean Dendrochronology Project, *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara (1992), 121-130.

_____ :

Aegean Dendrochronology Project Exentions to the Long Chronologies, *VIII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara (1994), 453-464.

Kyrieleis, H. : Urartäische Elfenbeinreliefs aus Nimrud, *BJV* 5, (1965), 199 vd.

_____ :

Zum Orientalischen Kesselschmuck, *Marburger Winckelmann-Program*, (1966), 1-25.

Lake, K. :

Van'da Yapılan Hafriyat, 1938, *TTAED IV*, (1940), 179-191.

Lake, K. / Lake, S. :

The Citadel of Van (Van Kalesi), *Asia. The Magazine of the Orient* 39, New York (1939), 74-80.

Lampl, P. :

Cities and the Planning in the Near East, London (1968).

Lang, D.M. :

Armenia. Cradle of Civilization, London (1970).

Langlois, V. :

Collection des Hiestoriens Anciens et Modernes de l'Armenie, Paris (1887).

Laroche, E. :

Les Hieroglyphes D'Altıntepe, *Anadolu XV*, (1973), 55-61.

Layard, A.H. :

Inscriptions in the Cuniform Character from Assyrian Monuments, London (1851).

_____ :

Discoveris in the Ruins of Niniveh and Babylon with Travels in Armenia, Kurdistan and Desert, London (1853).

Lehmann-Haupt, C.F. :

Weiterer Bericht Über den Fortgang der Armenieschen Expedition, *ZfE Verh* 31, (1899), 281 vd.

_____ :

Materialen zur Älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens, *Abh. Göttingen N.F. IX.3*, (1907), 61-124.

_____ :

Zwei Unveröffentlichte Keilschrifttexte, *Assyriologische und Archaeologische Studien H.V. Hilprecht*, Leipzig (1909), 256-268.

_____ :

Die Historische Semiramis und Ihrer Zeit, Leipzig (1910).

- _____ : *Armenien Einst und Jetzt, Bd. I, (1910); Bd. II/1, (1926); Bd. II/2, (1931), Leipzig – Berlin.*
- _____ : *Stele und Sockel, Klio XXIV, H. I, (1931), 148-163.*
- _____ : *Epigraphisch – Archaeologisches aus Georgien und Armenien, WZKM XLV, (1938), 161-168.*
- Leonhard, R. : *Paphlagonia, (1915).*
- Levine, L.D. : *Geographical Studies in the Neo- Assyrian Zagros, Royal Ontario Museum and the British Institute of Persian Studies, Toronto – London (1974).*
- Lorenz, T. : *Urartäischer Bronzegurt im Martin von Wagner- Museum der Universität Würzburg, ArchAnz 1984/ H.1, (1984), 1-11.*
- Loşeva, I.M. : *Novye Archeologiceskie Issledovanija Otrjada GMII im A.S. Puškina na Cholme Arin-berd, SovArch 2, (1958), 179 vd.*
- Lynch, H.F.B. : *Armenia: Travels and Studies, I: The Russian Provinces; II: The Turkish Provinces, London – New York – Bombay (1901).*
- Mansel, A.M. : *İstanbul Üniversitesi Van Haftası, İstanbul (1945).*
- Markwart, J. : *Südarmenien und Die Tigrisquellen, (1930).*
- Marr, N.A. : *Materiali Pohldskoi Epigrafikye iz Komandirovki I.A. Orbeli v Turetskuyu Armeniyu, ZVO XXIV, (1917a), 97-124.*
- _____ : *Oblimki Delibabain Skoi Valdskei Nadpisi, ZVO XXIV, (1917b), 125-132.*
- Marr, N.A. / Orbeli, I.A. : *Archeologičeskaja Ekspedicija 1916 Goda v Van. Raskopki Dvuch niş na Vanskoj Skale i Nadpisi Sardura Vtorogo iz Raskopok Zapadnoj Nişi, St.Petersburg (1922).*
- Martirosyan, A.A. : *Armeniya v Epokhu Bronzy i Rannego Zheleza, Erivan (1964).*

- _____ : Raskopki Argıştihinili, *SovArch* 4, (1964), 228 vd.
- _____ : *Gorod Teişebaini*, Erivan (1967).
- _____ : K Social'no – Ekonomiçeskoj Strukture Goroda Argıştihinili, *SovArch* 3, (1972), 38-55.
- _____ : Drevneuraskaja Metallurgiçeskaja Masterskaja v Gorode Argıştihinili, *IFZ* I, (1973), 133-168.
- _____ : *Argıştihinili*, Erivan (1974).
- _____ : Vodochranişçe Argıştihinili i Nekotorye Voprosy Urartskogo Hidrostroitel'stva, *Vona* 10, (1975), 51-66.
- Martirosyan, A.A. / Mnacakanjan, R. :
Nor Areş: Urartakan Kolumbarium, *IANA* 10, (1958), 63 vd.
- Mashkoor, M.J. :
History of Urartu, Tahran (1966).
- Medvedskaya, I. :
The End of Urartian Prensence in the Region of Lake Urmia, *Archaeologia Iranica et Orientalis, Miscellanea in Honorem Louis van den Berghe*, ed. L.De Meyer / E. Haernick, Gent (1989), 439-454.
- _____ : Once More on the Destruktion of Hasanlu IV: Problems of Dating, *IrAnt* 26, (1991), 149-162.
- Melikişçili, G.A. :
Musasir i Vopros o Dravnejşen Oçage Urartskich Plamen, *VDI* 37/2, (1948), 38-48.
- _____ : Zur Interpretation der Urartäischen Inschrift von Meher Kapısı, *SANG* 14/3, (1953), 175 vd.
- _____ : K Voprosu o Carsk'ich Chozjajstvach i Rabachplennikach v Urartu, *VDI* 43/1, (1953), 22 vd.
- _____ : *Urartian Cuneiform Inscriptions*, (1960).
- Mellink, M.J. :
Archaeology in Asia Minor, *AJA* 64.1, (1960), 57-69; *AJA* 68.2, (1965), 149-166; *AJA* 69.2, (1965), 133-149; *AJA* 70.2, (1966), 139-159; *AJA* 70.3, (1966), 279-282; *AJA* 71.2, (1967), 155-174; *AJA* 72.2, (1968), 125-147; *AJA* 73.2, (1969), 203-227; *AJA* 74.2,

(1970), 157-178; *AJA* 75.2, (1971), 161-181; *AJA* 76.2, (1972), 165-188; *AJA* 77.2, (1973), 169-193; *AJA* 78.2, (1974), 105-130; *AJA* 79.3, (1975), 201-222; *AJA* 80.3, (1976), 261-289; *AJA* 81.3, (1977), 289-321; *AJA* 82.3, (1978), 315-338; *AJA* 83.3, (1979), 331-352; *AJA* 92.1, (1988), 101-131.

Herhav, R. / Ruder, A. :

The Construction and Production of a Monumental Bronze
Candelabrum of King Menua of Urartu, *AIA III*, (1994), 75-96.

Meşcaninov, I.I. :

Haldovedniye: Istoria Drevnego Vana, Vekliçaya Drevneişiye Svedniya Zakavkaziye Sistema Pisma i Çteniye Klinoppisnich Tekstov Haldov-upartov (Trudy Obşçestve Obledovaniya i Izudçeniya Azerbaydjana X), Bakü (1927).

_____ : Nadpis na Konskom Pagrebeni Haldskogo Tsaria Menui, *DAN V*, (1929), 34-38.

_____ : Haldskaya Nadpis iz Sel. Giusnents, *DAN VI*, (1930), 32-37.

_____ : Neue Çaldische Inschriften I. Die Inschrift von Nor-bajazet, *AfO* 6, (1930-31), 273-279.

_____ : Neue Chaldische Inschriften II. Die Inschrift Sardurs III in Daş-Kerpi, *AfO* 7, (1930-31), 160-164.

_____ : Haldeiskie Nadpisi na Bazah Kolonn Soloraniya B.N. Pahovskogo, *DAN VII*, (1931a), 29-36.

_____ : Nadpis Menui iz Sel. Zivin, *DAN VII*, (1931b), 69-73.

_____ : Haldskaya Nadpis iz Sel. Zivin, *IAN VII*, (1933), 407-412.

Metdepenninghen, C. :

The Urartian Belts: A Reconstruction and the Evidence about some Urartian Belt- Workshops, *Archaeologia Iranica et Orientalis, Miscellanea in Honorem Louis van den Berghe*, ed. L.De Meyer / E. Haernick, Gent (1989), 421-437.

Meyer, G.R. : Ein Neuentdeckter Urartäischer Brustschmuck, *Das Altertum I*, (1955), 205 vd.

_____ : Die Sowjetischen Ausgrabungen in Teschebaini und Ir(e)puini, *Wissenschaftliche Annalen VI/2*, (1957), 834-851.

- _____ : *Altorientalische Denkmäler im Vorderasiatischen Museum Berlin*, Berlin (1965).
- _____ : Zur Bronzestatuetten VA 774 aus Toprakkale, *FUB* 8, (1967), 7-11.
- _____ : Bemerkungen zu Einigen Urartäischen Bronzen aus Toprak-Kale, *Festschrift für Werner Caskel*, Leiden (1968), 212-223.
- Mikajeljan, G.H. :
Ziklopitscheskie Kreposti Sevans-kogo Basseina / Cyclopean Fortress of Lake Sevan, Erivan (1968).
- Minorskii, V.I. :
Kelyaşın Stela u Topzava i Drevneişiye Pamyatniki Vblizi Urmiis-kogo Oзера, *ZVO XXIV*, (1917), 145-193.
- Mitchell, T.C. :
An Urartian Lead Figurine from Toprakkale, *AS XXXIII*, (1983), 157-162.
- Mnaskanayan, A.D. :
Treasured from an Armenian Lake, *ILN apr. 15*, (1967), 27-29.
- Moratmann, A.D. :
Über die Keilinschriften von Armenien, *ZDMG* 31, (1877), 406-438.
- Muscarella, O.W. :
The Oriental Origin of Siren Cauldron Attachments, *Hesperia* 31, (1962), 317-329.
- _____ : Lion Bowls from Hasanlu, *Archaeology XVIII.1*, (1965), 41-46.
- _____ : Qalatgah: An Urartian Site in Northwest Iran, *Expedition XIII*, (1971), 44-49.
- _____ : Hasanlu in the Ninth Century B.C. and its Relations with Other Cultural Centers of the Near East, *AJA* 75.3, (1971), 263-266.
- _____ : The Iron Age at Dinkha Tepe, Iran, *MMJ* 9, (1974), 35-90.
- _____ : *The Catalogue of Ivories from Hasanlu, Iran*, Philadelphia (1980).
- Mühlback, H. :
Monatberichte Über die Verhandlungen der Gesellschaft 1839-1840, (1840).

Müller, D.H. :

Eine Neue Keilinschrift von Van, *Österreichische Monatsschrift für den Orient* XII, 8, (1886), 158 vd.

_____ : Drei Neue Inschriften von Van, *WZKM* I, (1887), 213-219.

_____ : Die Keilinschrift von Aschrut-Darga, *DWAW* XXXVI.2, (1888), 1-26.

Müller-Simonis, P. / Hyvernats, H. :

Relation de Mission Scientifiques de MM. H. Hyvernats et P. Müller-Simonis (1888-1889) et les Inscriptions Cuneiformes du Bassin de Van. Du Caucase au Golfe Persique a Travers l'Armenie, le Kurdistan et la Mesopotamie, Paris – Lyon – Washington (1892).

Nagel, W. : Ein Urartäischer Helm aus dem Argiști-Magazin, *AfO* 19, (1959-60), 144-147.

Naumann, R. :

Bemerkungen zu Urartäischen Tempeln, *IstMitt* 18, (1968), 45-57.

Nikolskii, M.V. :

Klinoobrazniya Nadpisi Vanskih Tsarel Otkrtiya v Predelah Rossii, *Tr.Vostocnoi Komissii* I.3, (1893), 375-453.

_____ : Klinoobrazniya Nadpis iz Melazgerda, *Zapiski Klassičeskogo Otdeleniya Imp. Russkogo Archaologičeskogo Obščestva* VI, (1910), 182-184.

Nylander, C. :

Remarks on the Urartian Acropolis Zernaki Tepe, *OrSuc* XIV-XV, (1965- 66), 141-154.

Oganesjan, K.L. :

Erebooni, Erivan (1953).

_____ : *Karmir-Blur IV. Arhitektura Teișebaini*, Erivan (1953).

_____ : Urartskoe Poselenie v Sele Aragac, *IANA* 1958/4, (1958), 77-92.

_____ : *Arin-Berd I. Arhitektura Erebuni*, Erivan (1961).

_____ : Framenti di Affreschi Perietali da Erebuni (Arin-Berd), *SMEA* XIV, (1971), 65-70.

_____ : *Krepost' Erebuni (782 do n.e.)*, Erivan (1980).

- _____ : Problems of Urartian Town Planning, *PHB*, (1983-84), 138-149.
- Orthmann, W. :
Ein Urartäische Inschrift in Avnik, *AfO* 22, (1968-69), 77-78.
- Otto, H. : Die Amerikanische Ausgrabungen am Burgfelsen von Van, *AfO* 14, (1941-44), 87-95.
- Ögün, B. : Kurze Geschichte der Ausgrabungen in Van und die Türkischen Versuchgrabungen auf dem Toprak-Kale 1959, *ZDMG* 111, (1961), 254-282.
- _____ : Die Ausgrabungen von Kef Kalesi bei Adilcevaz und Einige Bemerkungen Über die Urartäische Kunst, *ArchAnz* 1967/ H. 4, (1968), 481-503.
- _____ : *Van'da Urartu Sulama Tesisleri ve Şamran (Semiramis) Kanalı*, Ankara (1970).
- _____ : Urartu Halk Mezarları, *Cumhuriyet'in 50. Yılı Anma Kitabı*, Ankara (1974), 446 vd.
- _____ : Urartian Burial Customs; *Actes du XXIXe Congres International des Orientalistes, Assyriologie, Section Organisee par D. Arnaud*, Paris (1975), 30-34.
- _____ : Urartäische Bestattungsbrauche, *Studien zu Religion und Kultur Kleinasien. Festschrift für F.K. Dörner*, (1978), 639-679.
- _____ : Die Urartäische Gräber in der Gegend von Adilcevaz und Patnos, *Proceeding of the Classical Archaeology, Ankara 23-30. 9. 1973, Vol. I*, Ankara (1978), 61-67.
- _____ : Habibuşağı Kazısı 1982, *V.KST*, (1984), 237-238.
- Ögün, B. / Bilgiç, E. :
Recent Archaeological Research in Turkey: Adilcevaz 1972 / Research on the Urartian Graves Around Adilcevaz and Patnos, *AS XXIII*, (1973), 13-14.
- Özfırat, A. : M.Ö. II. Binyıl Doğu Anadolu Boyalı Seramik Kültürleri Üzerine Araştırmalar, *XI. AST*, (1994), 359-377.
- _____ : *Kuzeydoğu Anadolu M.Ö. II. Binyıl Boyalı Çanak Çömlek Kültürü*, İstanbul (1997), (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- _____ : 1997 Yılı Bitlis – Muş Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, *XVI.AST-II*, (1999), 1-22.
- _____ : 1999 Yılı Muş İli Yüzey Araştırması: Tunç ve Demir Çağları, *XVIII. AST-II*, (2001), 123-140.
- Özgen, E. : The Urartian Chariot Reconsidered: I. Representational Evidence, 9th – 7th Centuries B.C., *Anatolica 10*, (1983), 111-131.
- _____ : The Urartian Chariot Reconsidered: II. Archaeological Evidence, 9th – 7th Centuries B.C., *Anatolica 11*, (1984), 91-154.
- Özgüç, N. : The Decorated Bronze Strip and Plaques from Altıntepe, *Mansel'e Armağan*, Ankara (1974), 847-860.
- Özgüç, T. : 1958 Kültepe Kazıları, *TAD IX.1*, (1959), 33-36.
- _____ : Altıntepe Kazıları, *Belleten 25*, (1961), 253-267.
- _____ : *Altıntepe. Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri / Architectural Monuments and Wall Paintings*, Ankara (1966).
- _____ : Uratu and Altıntepe, *Archaeology XXIV.1*, (1969), 256-263.
- _____ : *Altıntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler / Tombs, Storehaus and Ivories*, Ankara (1969).
- _____ : Jewellery, Gold Votive Plaques and a Silver Belt from Altıntepe, *AS XXXIII*, (1983), 33-37.
- _____ : Horsebits from Altıntepe, *Archaeologia Iranica et Orientalis, Miscellanea in Honorem Louis van den Berghe*, ed. L.De Meyer / E. Haernick, Gent (1989), 409-419.
- Özkaya, V. : Erzurum – Horosan – Aliçeyrek Köyü Yüzey Araştırması, *XI. AST*, (1994), 379-395.
- Özkorucuklu, H. :
Erzincan Kaleciktepe Kurtarma Kazısı, *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri (25-28 Nisan 1994, Didim)*, Ankara (1995), 147-154.
- Pallatino, M. :
Gli Scavi di Karmir-blur in Armenia e il Problema delle Connessioni Tra l'Urartu, la Grece e l'Etruria, *Archaeologia Classica 7*, (1955), 109-123.

Parker, A. : Northeastern Anatolia: On the Periphery of Empires. *AIA IV*, (1999), 133-144.

Parmegiani, N. :
New Informatized Topographical – Archaeological Map of Urartu, *AIA V*, (baskıda).

Pecorella, P.E. :
L'Urartu Sullie Rive del Lago Urmia. Una Relazione Preliminare su tre Campagne nell'Azerbaigian Iranico, *SMEA XXII*, (1980), 337-347.

Pecorella, P.E. / Salvini, M. :
Researches in the Region Between the Zagros Mountains and Urmia Lake, *Persica 10*, (1982), 1-35.

_____ :
Tra lo Zagros l'Urmia. Ricerche Storiche ed Archeologiche nell'Azerbaigian Iranico, Roma (1984).

Piotrovsky, B.B. :
Urartskie Bronzovye Statuetki Sobraniya Ermitaza, *Trudy Otdela Vostoka I*, Leningrad (1939), 44-60.

_____ :
Urartskaja Bronzovaya Statuetka Gosudarstvennogo Muzeja Armenii, *SovArch 6*, (1940), 89 vd.

_____ :
Karmir Blur I. Rezul'taty Raskopok 1939-1949, Erivan (1950).

_____ :
Karmir Blur II. Rezul'taty Raskopok 1949-1950, Erivan (1952).

_____ :
Karmir Blur III. Rezul'taty Raskopok 1951-1953, Erivan (1950).

_____ :
Vanskoe Carstvo (Urartu), Moskova (1959).

_____ :
Bronzovye Izdelija s Nadpisjami Sarduri II iz Raskopok na Karmir-blure, *Sbornik v Čest' Akademika I.A. Orbeli, Issledovanija po Istorii Kul'tury Narodov Vostoka*, Moskova – Leningrad (1960), 119-122.

_____ :
Iskusstvo Urartu, Leningrad (1962).

_____ :
Il Regno di Van. Urartu, Roma (1966).

_____ :
Urartu. The Kingdom of Van and its Art, London (1967).

- _____ : *The Ancient Civilization of Urartu*, London (1969).
- _____ : *Karmir Blur*, Leningrad (1969).
- _____ : *Karmir Blur. Al'bom*, Leningrad (1970).
- Piotrovsky, B.B. / Oganessian, K.L. :
Die Ausgrabungen in Arin-berd und Karmir-blur, Armenia: Die Urartäische Festungen Erebuni und Teişebaini, *Akten des XXV. Kongress der Orientalisten I*, (1962), 291 vd.
- Rassam, H. : *Ashur and the Land of Nimrud*, New York (1897).
- Reade, J. : Hasanlu, Gilzanu and Related Considerations, *AMI 12*, (1979), 175-181.
- Reilly, E.B. : Tilkitepe, *American Journal of Semitic Languages and Literatures* 54, (1937), 82.
- _____ : Test Excavations at Tilkitepe (1937), *TTAED IV*, (1940), 156-165.
- Reindell, I. : Progetto Urartu. Problemi di Conservazione e Restauro dello Scavo di Ayanis, *SMEA LXII.2*, (2000), 326-331.
- Riemschneider, M. :
Urartäische Bauten in den Königsinschriften, *Orientalia 34*, (1965), 312-335.
- Ritter, C. : *Monatsberichte Über die Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde in Berlin I*, Berlin (1840).
- Rothmann, M.S. :
Preliminary Report on the Archaeological Survey in the Alparslan Dam Reservoir Area and Muş Plain 1991, *X. AST*, (1993), 269-278, 279-295.
- _____ : The Pottery of Muş Plain and the Evolving Place of a High Border Land, *XII. AST*, (1995), 281-294, 295-304.
- Rölling, W. / Schlaich, F. :
Östliches Kleinasien- Das Urartäerreich (9. bis 7. Jahrhundert v. Chr.), Karte B IV 12 des TAVO, Wiesbaden (1992).
- Russel, H.F. :
Pre-Classical Pottery of Eastern Anatolia. Based on a Survey by Charles Burney of Sites Along the Euphrates and Around Lake Van (BAR Intr. Series 85), Oxford (1980).

- Sagona, C.: An Archaeological Survey of the Pasinler Province, 1999: The Region of Pasinler, *Ancient Near Eastern Studies* 36, Malburne (1999), 108-131.
- Shahinian, A.: Les Voutes de la Cathedrale d'Eschmiazin, *Revue des Etudes Armeniens* 3, (1966).
- Salvatori, S.: Notes on the Chronology of Some Urartian Artifacts, *East and West* 26, (1976), 77-96.
- Salvini, M.: *Nairi e Ur(u)atri. Contributo alla Storia della Formazione del Regno di Urartu*, Roma (1967).
- _____: Studi sul Verbo Urarteo, *SMEA V*, (1968), 99-127.
- _____: Nuove Iscrizione Urartee Dagli Scavi di Arin-berd, nell'Armenia Sovietica, *SMEA IX*, (1969), 7-24.
- _____: Les Testimonianze Storiche Urartee sulle Regioni del Medio Eufrate Melitene, Mommagene, Sophine, Tomisa, *La Parola del Passato*, CXLII-CXIV, (1972), 100-111.
- _____: Urartäische Epigraphisches Material aus Van und Umgebung, *Beleiten* 37, (1973), 125-136.
- _____: Ein Neue Urartäische Inschrift aus Mahmud-Abad (West Azerbaidjan), *AMI* 10, (1977), 125-136.
- _____: Die Urartäische Tontafeln aus Bastam, *Bastam I*, (1979a), 115-131.
- _____: Die Beschriftete Tonbullen aus Bastam, *Bastam I*, (1979b), 133-136.
- _____: Una "Bilingua" Assiro - Urartea, *Studia Mediterranea P. Merrigi Dedicata I*, ed. O. Carruba, Pavia (1979), 573-593.
- _____: Die Urartäischen Schriftlichen Quellen aus Iranisch - Azerbaidjan, *AMI Erg. Bd.* 6, (1979), 170-177.
- _____: Note sulle Nuove Epigrafi Urartee del Distretto di Van, *SMEA XXII*, (1980), 169-180.
- _____: Kelışın, *RLA V*, 5/6, (1980), 327.

- _____ : Forchungen in Azerbaidjan. Ein Beitrag zur Geschichte Urartus, *AfO* 19, (1982), 384-396.
- _____ : Bemerkungen über den Thronfolge in Urartu, Gesellschaft und Kultur im Alten Vorderasien, ed. H. Klengel, München (1982), 219-227.
- _____ : Die Felsinschrift Sarduris II in Seqendel (Libliuni), *AMI* 15, (1982), 97-100.
- _____ : I Documenti, *Tra lo Zagros e l'Urmia*, ed. P.E. Pecorella / M. Salvini, Roma (1984), 55-134.
- _____ : Tuscha, die Hauptstadt von Urartu, *Das Reich Urartu. Ein Altorientalischer Staat im 1. Jahrtausend v. Chr.*, in *Xenia* 17, (Konstanz mit Beiträgen von V. Haas, M. Salvini, K. Kessler, M. Wäfler, G. Wilhelm, S. Fischer), Berlin (1986), 31-41.
- _____ : Die Urartäischen Schriftdenkmäler aus Bastam (1977-1978), *Bastam II*, (1988), 125-144.
- _____ : Il Canale de Semiramide, *Geographia Antiqua* 1, (1992), 67-80.
- _____ : Le Iscrizione di Sarduri II a Karataş, *Orientalia* 62, (1993), 71-79.
- _____ : *Geschichte und Kultur der Urartäer*, Darmstadt (1995).
- _____ : Un'epigrafe Commemorativa di Minua da Anzaf, *SMEA XL.2*, (1998), 271-278.
- _____ : Progetto Urartu. Ricerche in Turchia Orientale Campagne 2000, *SMEA XLII.2*, (2000), 320-326.
- _____ : Some Considerations on Van Kalesi (Tuşpa), *AIA V*, (baskıda).

Sandalgian, J. :

Les Inscriptions Cuneiformes Urartiques: Transcrites Avec une Triple Traduction Interlineaire en Armenien Classique, en Latin et en Française, Suivies d'un Glossaire et d'une Grammaire, Venedik (1900).

_____ : Ourartaka Sepagir Arjanagrout Ivneri, *Handes Amsorya XXVII*, (1913), 393-409.

Sarkisian, P.N. :

Mestnosti Bolşoi i Maloi Armeni, (1864).

- Sayce, A.H. : The Cuneiform Inscriptions of Van, *JRAS* no. 1-57, (1882), 377-732; *JRAS* no. 58-68, (1888), 1-48; *JRAS* no. 69-79, (1893), 1-39; *JRAS* no. 80-85, (1894), 691-732; *JRAS* no. 86, (1901), 645-660; *JRAS* no. 87-91, (1906), 611-653; *JRAS* no. 91, (1911), 49-63; *JRAS* no. 92, (1912), 107-112; *JRAS* no. 93, (1914), 75-77; *JRAS* no. 94-100, (1929), 297-336; *JRAS* no. 101, (1932), 549-593;
- _____ : Inscriptions Vanniques d'Armavir et de Tsolakert, *Museon* II, (1883), 358-364.
- _____ : Deux Nouvelles Inscriptions Vanniques, *Museon* V, (1886).
- Schachermeyr, I. : Tuschpa, *Reallexikon Der Vorgeschichte* 13, Berlin (1929), 487-498.
- Schäfer, H.-P. : Zur Stele Menuas aus Bağın (Balın), *IstMitt* 23/24, (1973-74), 33-37.
- _____ : Die Inschrift Rusa II. Argištēnis in Malazgirt – Kaleköy (UKN 279 – HChI 127), *SMEA XVIII*, (1977), 249-268.
- Scheil, V. : Inscription Vannique de Melazgert, *RT XVIII*, (1896), 75-77.
- Schnyder, R. : Keramik und Glassfunde vom Takh-i Suleiman 1959-1968, *ArchAnz* (1975), 180 vd.
- Schulz, F.E. : Memoire su le Lac de Van et ses Environs, *JA III.9*, (1840), 257-323.
- Seidl, U. : Torschützende Genien in Urartu, *AMl* 7, (1974), 115-119.
- _____ : Die Siegelbilder, *Bastam I*, (1979), 137-149.
- _____ : Die Siegelbilder, *Bastam II*, (1988), 145-154.
- _____ : Urartäische Bauskulpturen, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, ed. M.J. Mellink / E. Porada / T. Özgüç, Ankara (1993), 597-564.
- Sevgen, N. : Hoşap Kalesi, *Coğrafya Dünyası I/1*, (1950), 80 vd.

- Sevin, V. : *Urartu Krallığı'nın Tarihsel ve Kültürel Gelişimi (M.Ö. 9. Yüzyılın Son Çeyreğinden M.Ö. 8. Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar)*, İstanbul (1979). (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi).
- _____ : Van Bölgesi Yüzey Araştırması, 1984, *III. AST*, (1986), 287-295.
- _____ : Malatya – Elazığ – Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1985, *IV. AST*, (1986), 279-300.
- _____ : Urartu Oda-Mezar Mimarisinin Kökeni Üzerine Bazı Gözlemler, *AIA I*, (1987), 35-55.
- _____ : Elazığ – Bingöl İlleri Yüzey Araştırması, 1986, *V. AST-II*, (1987), 1-44.
- _____ : Elazığ – Bingöl Yüzey Araştırması, 1987, *VI. AST*, (1988), 451-500.
- _____ : Urartulara ait Dünya'nın En Eski Karayolu, *AnAr XI*, (1989), 47-56.
- _____ : An Urartian Lion from Gevaş, *Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors, Studies in Honor of Nimet Özgüç*, ed. M.J. Mellink / E. Porada / T. Özgüç, Ankara (1993), 565-567.
- _____ : The Excavations at the Van Castle Mound, *AIA III*, (1994), 221-228.
- _____ : Three Urartian Rock-Cut Tombs from Palu, *Tel Aviv 21.1*, (1994), 1 vd.
- _____ : Van / Ernis (Ünseli) Nekropolü Erken Demir Çağ Çanak Çömlekleri, *AnAr XIV*, (1990), 439-467.
- _____ : Van / Zernaki Tepe: On the Urartian Grid Plain Once Again, *Anatolica 23*, (1997), 173-180.
- _____ : The Origins of the Urartians in the Light of Van / Karagündüz Excavations, *AIA IV*, (1999), 159-164.
- Sevin, V. / Belli, O. : Yeşilalç Urartu Kutsal Alanı ve Kalesi, *AnAr IV-V*, (1976-77), 367-379.
- Sevin, V. / Kavaklı, E. : Van – Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü Kurtarma Kazıları 1992-1993, *XVI. KST-I*, (1995), 331-350.

- _____ : Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1994 Yılı Kurtarma Kazıları, *XVII. KST-I*, (1996), 331-350.
- _____ : Van / Karagündüz Erken Demir Çağı Nekropolü, *Belleten LX.227*, (1996), 1-20.
- Sevin, V. / Kavaklı, E. / Özfirat, A. :
Karagündüz Höyüğü ve Nekropolü 1995-1996 Yılı Kurtarma Kazıları, *XIX. KST-I*, (1998), 571-589.
- Sevin, V. / Özfirat, A. :
Van-Karagündüz Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000a), 168-174.
- _____ : Van-Altıntepe Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000b), 217-222.
- Sevin, V. / Özfirat, A. / Kavaklı, E. :
1997-1998 Van-Altıntepe Urartu Nekropolü Kazıları, *XXI. KST-I*, (2000), 421-434.
- Sommer, J.W.F. :
Was Ich im Morgenlande Sah und Sam, (1948).
- Stein, A. : Old Routes of Western Iran, (1940).
- Steinherr, I. : Die Urartäischen Bronzen von Altıntepe, *Anadolu III*, (1958), 97-102.
- Sumer, O. : Urartu Pişmiş Toprak Eserleri Hakkında, *Anadolu VI*, (1961-62), 245-248.
- Tanabe, K. / Hori, A. / Miyashita, S. / Ishida, K. :
Studies in the Urartian Bronze Objects from Japanese Collection, *Bulletin of the Ancient Orient Museum IV*, Tokyo (1982).
- Tarhan, M.T. :
Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi- Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar, *II. AST*, (1984), 179-203.
- _____ : Van Kalesi'nin ve Eski Van Şehri'nin Tarihi- Milli Park Projesi Üzerinde Ön Çalışmalar: Anıt Yapılar, *III. AST*, (1985), 297-355.
- _____ : The Structure of the Urartia State, *AnAr IX*, (1987), 297 vd.
- _____ : Van Castle and Old City, 1987, *AS XXXVIII*, (1988), 206-207.

- _____ : Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları- 1989, *X. KST*, (1989), 369-428.
- _____ : Recent Research at the Urartian Capital Tushpa, *Tel Aviv 21.1*, (1994), 22-57.
- _____ : Tuşpa- Van Kalesi / Demir Çağın Gizemli Başkentinde Araştırma ve Kazılar, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, ed. O. Belli, İstanbul (2000), 191-200.
- Tarhan, M.T. / Sevin, V. :
İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Urartu At Koşum Parçaları, *Tarih Enstitüsü Dergisi 6*, İstanbul (1975), 45-62.
- _____ : Urartu Tapınak Kapıları ile Anıtsal Kaya Nişleri Arasındaki Bağını, *Belleken XXXIX.155*, (1975), 389-400.
- _____ : Van Bölgesi'nde Urartu Araştırmaları (I): Askeri ve Sivil Mimariye ait Yeni Gözlemler, *AnAr IV-V*, (1976-77a), 273-345.
- _____ : Van Bölgesi'nde Urartu Araştırmaları (II):Konut Mimarlığı, *AnAr IV-V*, (1976-77b), 347-379.
- _____ : Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1988 (Ön Rapor), *Höyük 1*, (1988), 65-70.
- _____ : Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları- 1987, *XI. KST-I*, (1990), 355-375.
- _____ : Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları- 1989, *XII. KST-I*, (1991), 429-456.
- _____ : Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazılar- 1990, *XIV. KST-I*, (1993), 407-419.

Tarhan, M.T. / Savin, V. / Aşan, M.B. :

Van- Gevaş tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı, Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları, 1988, *XI. KST-II*, (1990), 19-41.

- _____ : Van- Gevaş tarihi Türk Mezarlığı Kurtarma Kazısı, Onarım ve Çevre Düzeni Çalışmaları- 1989, *XII. KST-II*, (1991), 405-427.

Taşyürek, O.A. :

Adana Bölge Müzesi'ndeki Karahasan Bronz Urartu Kemeri, *Anadolu XVII*, (1975), 197-205.

- _____ : *Adana Bölge Müzesi'ndeki Urartu Kemerleri / The Urartian Belts in the Adana Regional Museum*, Ankara (1975).
- _____ : Some Inscribed Urartian Bronze Armour, *Iraq XXXVII*, (1975), 151-155.
- _____ : The Urartian Bronze Hoard from Giyimli, *Expedition XIX.4*, (1977), 12-22.
- _____ : Urartian Polychrome Pottery in the Adana Museum, *TAD XXIV.1*, (1977), 181-194.
- _____ : Excamples of Offering Plaques from Giyimli (Hirkais), *Belleten 42*, (1978), 221-238.
- _____ : Some Iranian Elements on Urartian Bronze Offering Piaques from Giyimli, *SMEA XXII*, (1980), 201-214.
- _____ : Eine aus Giyimli Stammende Weihplatte, *ZA 69*, (1980), 244-256.
- Texier, C. : *Description de l'Arménie, la Perse et Mesopotamie 1839*, Paris (1842).
- Tiracjan, G.A. :
Novye Archeologičeski Materiali Posleuartskogo Vremni na Territori Zapadnos Armenii (Turcija) i Ich Mesto v Istorii Drevnearmjanskoj Kul'tury, *DrVos 2*, (1976), 134-157.
- _____ : Urartskij Armavir, *Kul'tura Vostoka. Drevnost'i Rannee Sredneveskov'e*, Leningrad (1978), 106-114.
- _____ : Urartu i Armavir (K Voprusu o Preemstvennosti Material'noj Kul'tury), *IFZ 1*, (1978), 43-60.
- Toramanian, T. :
Niuther Haykakan Hin Tsartarapetutian, Erivan (1942).
- Tozer, H.F. :
Turkish Armenia and Eastern Asia Minor, (1881).
- Truchtanova, N.S. :
Un Idole di Pietra da Erebuni, *SMEA XIV*, (1971), 57-59.
- Truchtanova, N.S. / Chodzaş, S.I. / Oganjesjan, K.L. :
Rospisi Erebuni, *SoGMIII Puşkina 4*, (1968), 167-174.

Tseretheli, M. de :

Die Neuen Haldischen Inschriften König Sardurs von Urartu,
Heidelberg (1928).

_____ : Ektudes Ourarteennes, I: La Stele de Kelichine, *RA XXX.1*, (1933),
1-49.

_____ : Rectifications, *RA XXXII*, (1935), 85.

_____ : *Urartskie Pamyatniki Muzeya Gruzii (=UPMG) / The Urartian
Monuments in the Georgian Museum* (Gruzinskii Filial Akademii
Nauk SSSR), Tiflis (1939).

_____ : Etudes Ourarteennes, IV: La Stele de Kelichine, *RA XLVII.3*,
(1953), 131-140.

Tuğrul, A.B. / Belli, O. :

Van Yukarı Anzaf Urartu Kalesi Bronz Buluntularının Radyografi
Tekniği ile Değerlendirilmesi, *VIII. Arkeometri Sonuçları
Toplantısı*, Ankara (1993), 441-452.

Türker, A. : *Urartu Tarihi ve Kültürü (Geschichte und Kultur der Urartäer –
M.Salvini-)*, Erzurum (2000). (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilm.
Enst. Yüksek Lisans Semineri).

Ussishkin, D. :

The Rock-Cut Tombs at Van and Monumental Tombs in the Near
East, *AIA III*, (1994), 253 vd.

Uyanık, M. : *Petroglyphs of South Eastern Anatolia*, Ankara (1974).

van den Berghe, L. :

Un Caraquois Urartee, *Studia Paulo Naster Oblat a III. Orientalia
Antiqua*, (Orientalia Lovanesia Analecta 13), ed. J. Quaegebeur,
Luven (1982), 245-257.

van den Berghe, L. / De Meyer, L. :

Urartu Een Vergeten Cultuur Uit Het Bergland Armenie, Gent
(1982).

van Loon, M.N. :

Excavations in Northwest Iran, 1962, *Persica I*, (1963-64), 17-33.

_____ : *Urartian Art. Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations*,
İstanbul (1966).

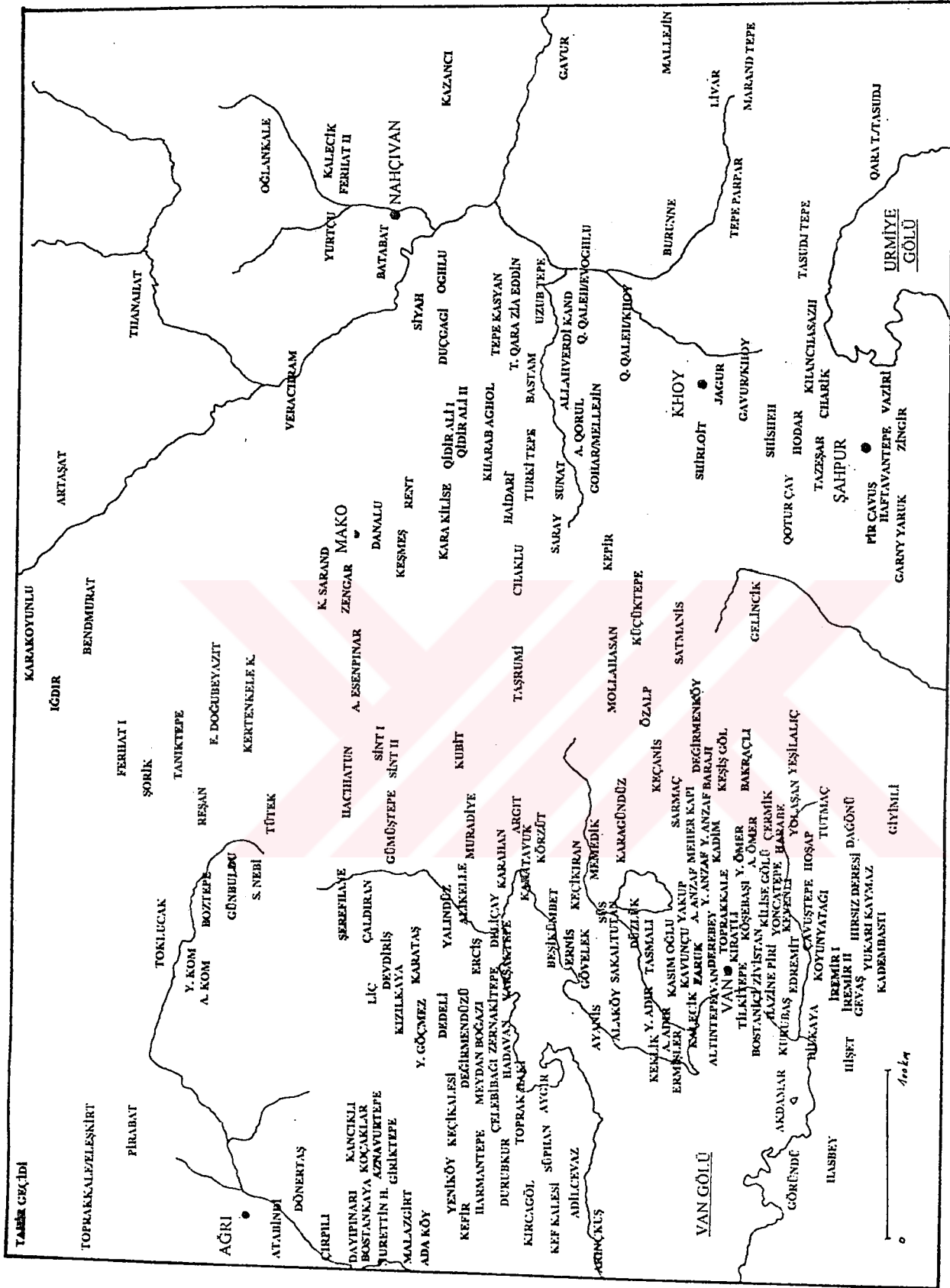
- _____ : The Euphrates Mentioned by Sarduri II at Urartu, *AS XXIV*, (1974), 187-194.
- _____ : The Inscriptions of Ishpuini and Meinua at Qalatgah, Iran, *JNES XXXIV.3*, (1975), 201-207.
- _____ : Die Kunst von Urartu, *Der Alte Orient. Propyläen Kunstgeschichte 14*, (1975), 453-466.
- _____ : The Palace of Urartu in First Millennium B.C. Trade, *Iraq XXXIX.2*, (1977), 229-231.
- van Ufford, L.B.-Q. :
De Geschiedenis van Noord-West Iran in de Voor-Achaemenidische Tijd, *Persica I*, (1963-64), 1-17.
- von der Osten, H.H. :
Neue Urartäische Bronzen aus Erzincan, *Bericht Über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie*, Berlin (1940), 225-229.
- _____ : Die Urartäischer Töpferei und die Möglichkeit Ihrer Einordnung in die Anatolische Keramik, *Orientalia 21*, (1952), 307-328; *Orientalia 22*, (1953), 329-354.
- von Gall, H. : Zu den Kleinasiatischen Treppentunnellen, *ArchAnz 1967/ H. 4*, (1968), 504-527.
- von Schuler, E. :
Urartäische Inschriften aus Bastam, *AMI 3*, (1970), 93-106.
- _____ :
Urartäische Inschriften aus Bastam II, *AMI 5*, (1972), 117-134.
- Walpoe, F. :
The Ansaryii and Assassins. With Travels in the Futher East in Anno, London (1850).
- _____ : *Including a Visit ta Niniven 3, vol. II*, London (1851).
- Wartke, R.-B. :
Neue Untersuchungen zu dem im Berliner Vorderasatischen Museum Aufbewarhten Metalobjekten aus Toprakkale / Van, *X. TTKong-I*, (1990), 175-183.
- _____ : *Urartu. Das Reich am Ararat*, Mainz (1993).

- Wegner, R. : Zwei Urartäische Inschriften- Fragments, *JCS* 8, (1954), 96 vd.
- Wijnen, G. : Excavations in Iran, *Persica* 6, (1974), 51-93.
- Wilhelm, G. : Urartu als Region der Keilschrift Kultur- III. Die Inschrift Sadruri, *Xenia* 7, (1986), 95-113.
- Yıldırım, R. : Urartu İğneleri ve Kültürel İlişkiler, *AIA* 1, (1987), 76-86.
- _____ : Urartu At Gemleri ve Kültürel İlişkiler, *X, TTKong-I*, (1990), 163-168.
- Young, T.C.Jr :
A Cooperative Ceramic Chronology for Western Iran 1500-500 B.C., *Iran III*, (1965), 53-85.
- Zimansky, P. :
Ecology and Empire. The Structure of the Urartian State, Chicago (1985).
- _____ : An Urartian Ozymandias, *BiblArch* 58:2, (1995), 97-99.
- _____ : *Ancient Ararat: A Handbook of Urartian Studies*, New York (1998).

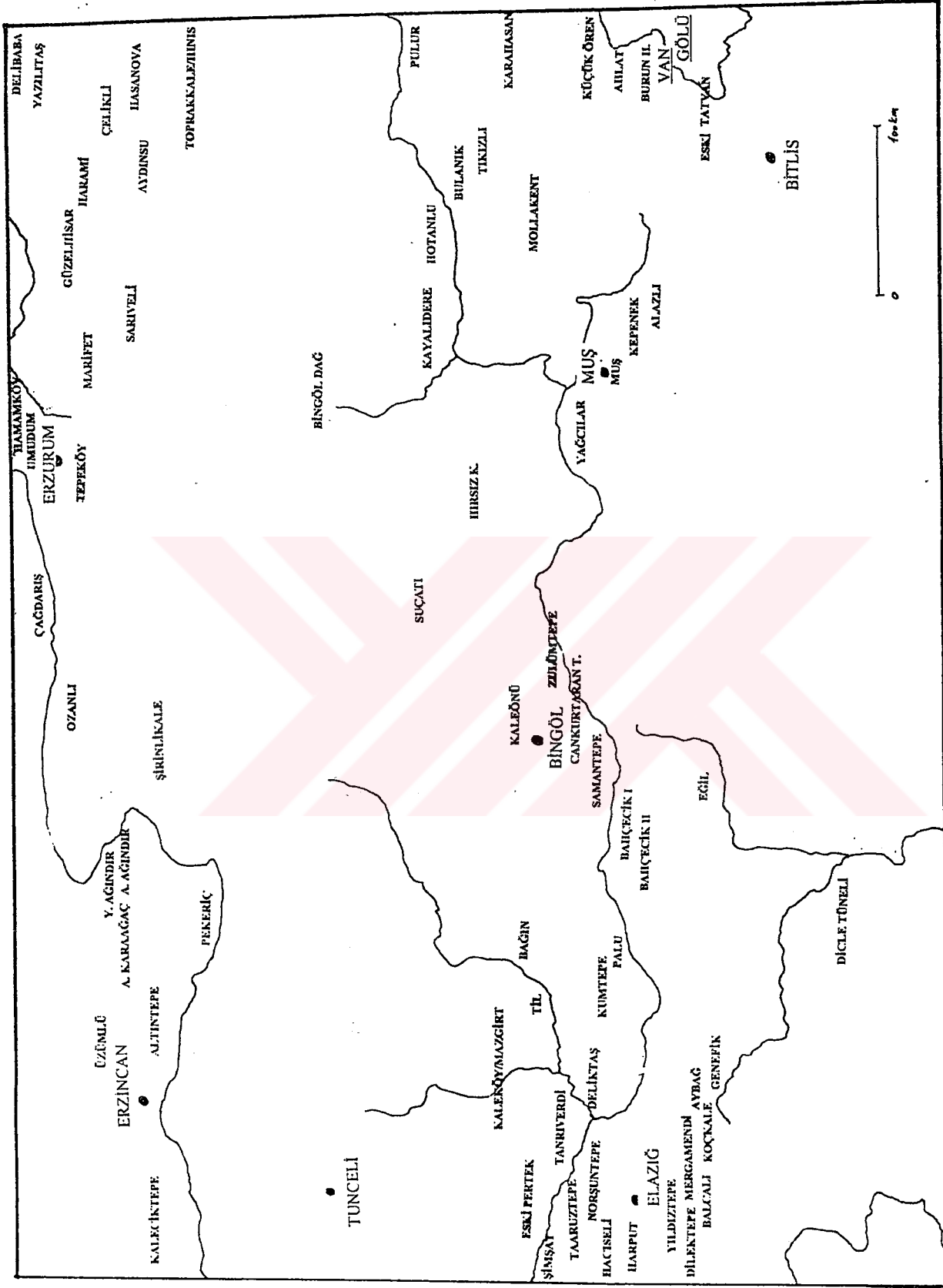
7. HARİTALAR

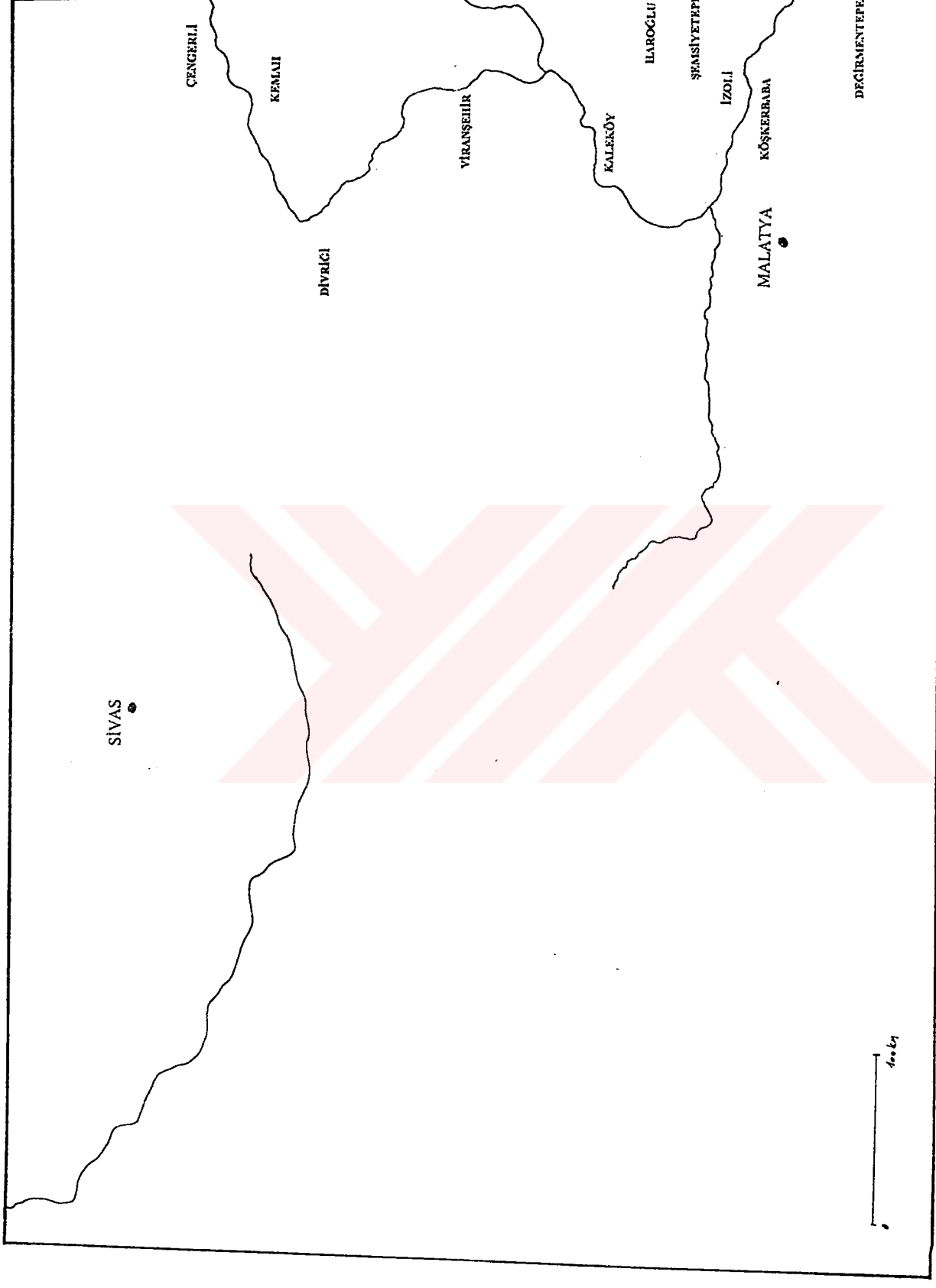
TABLE 1

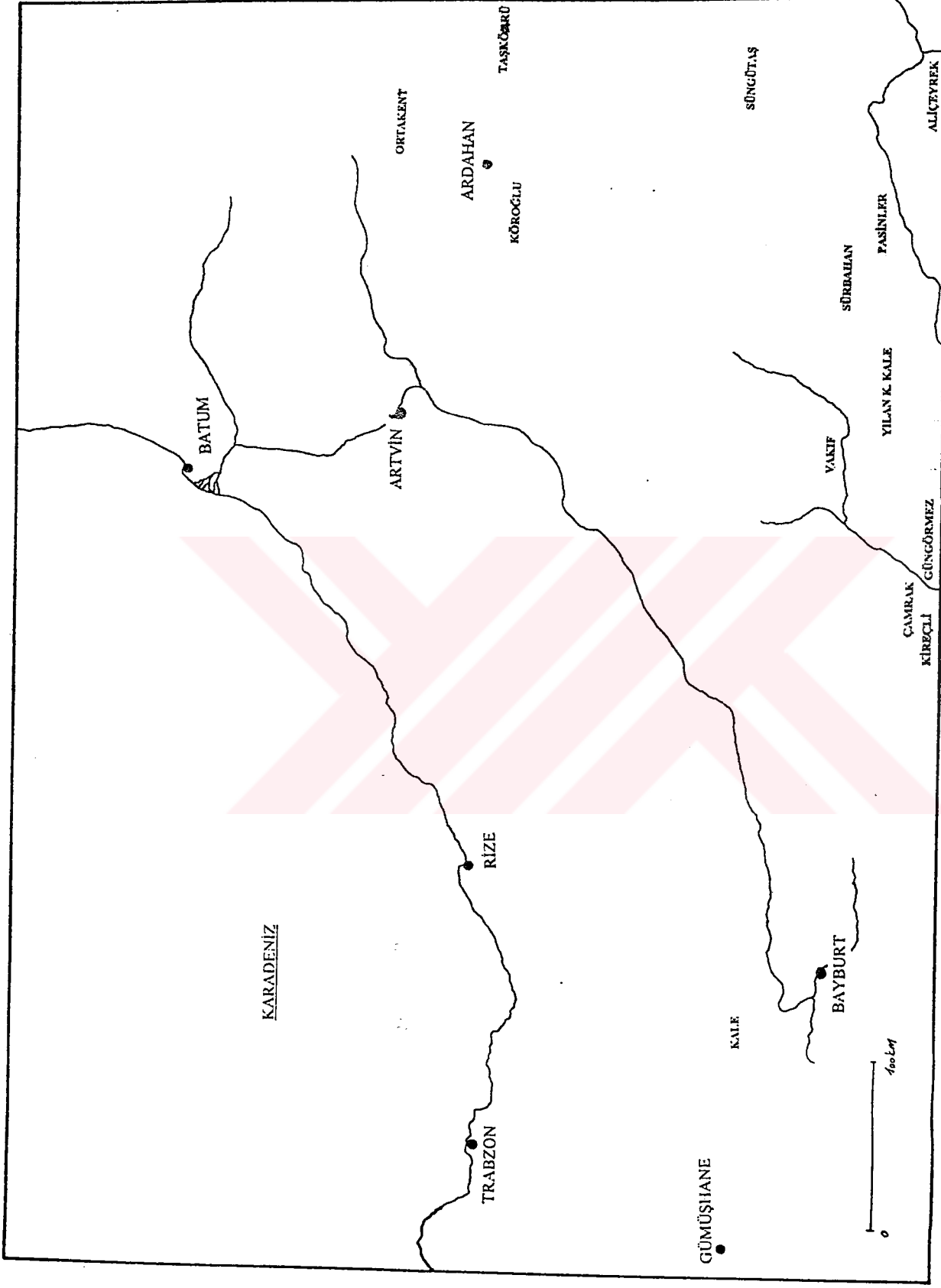

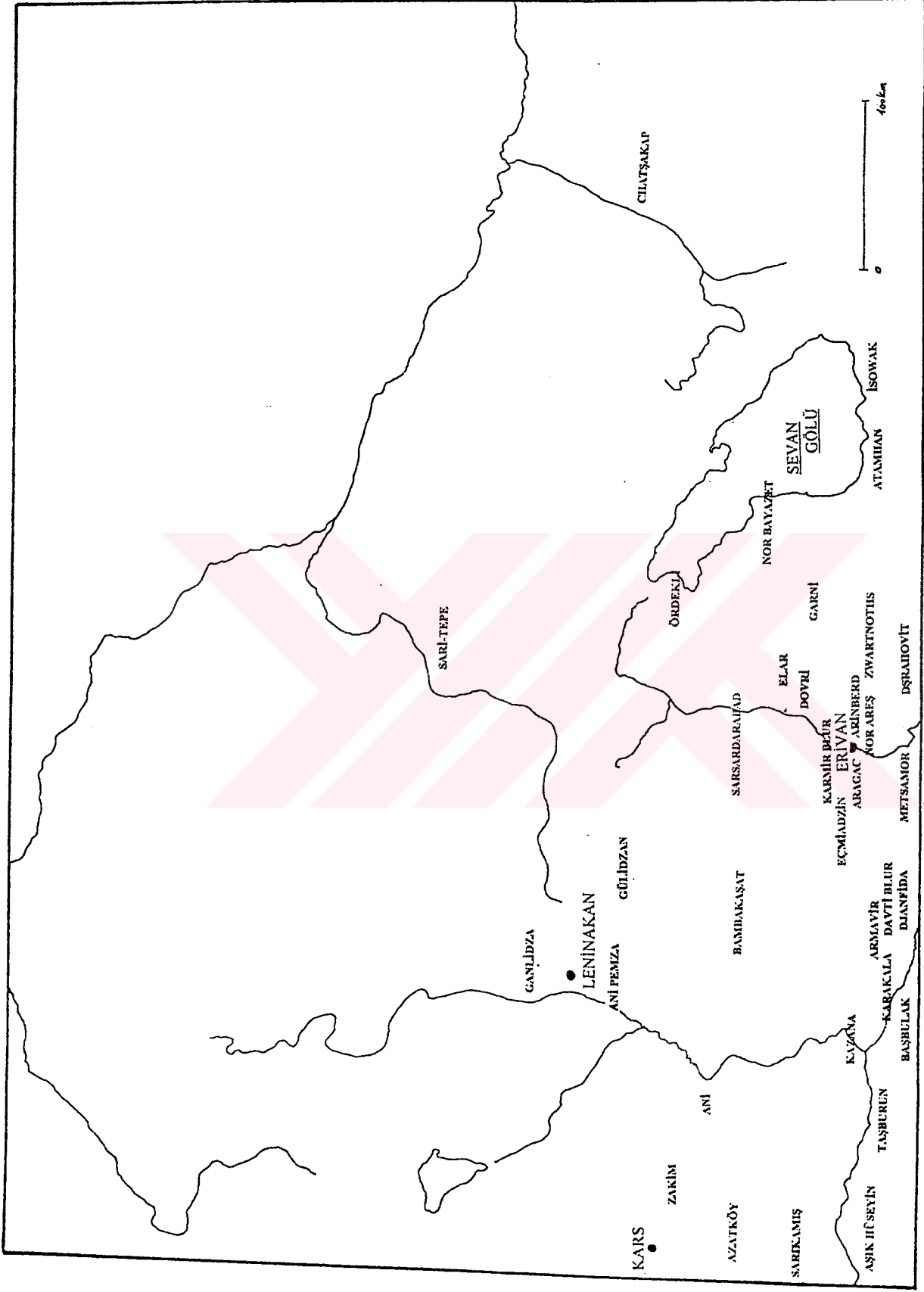
HARİTA II

HARİTA III

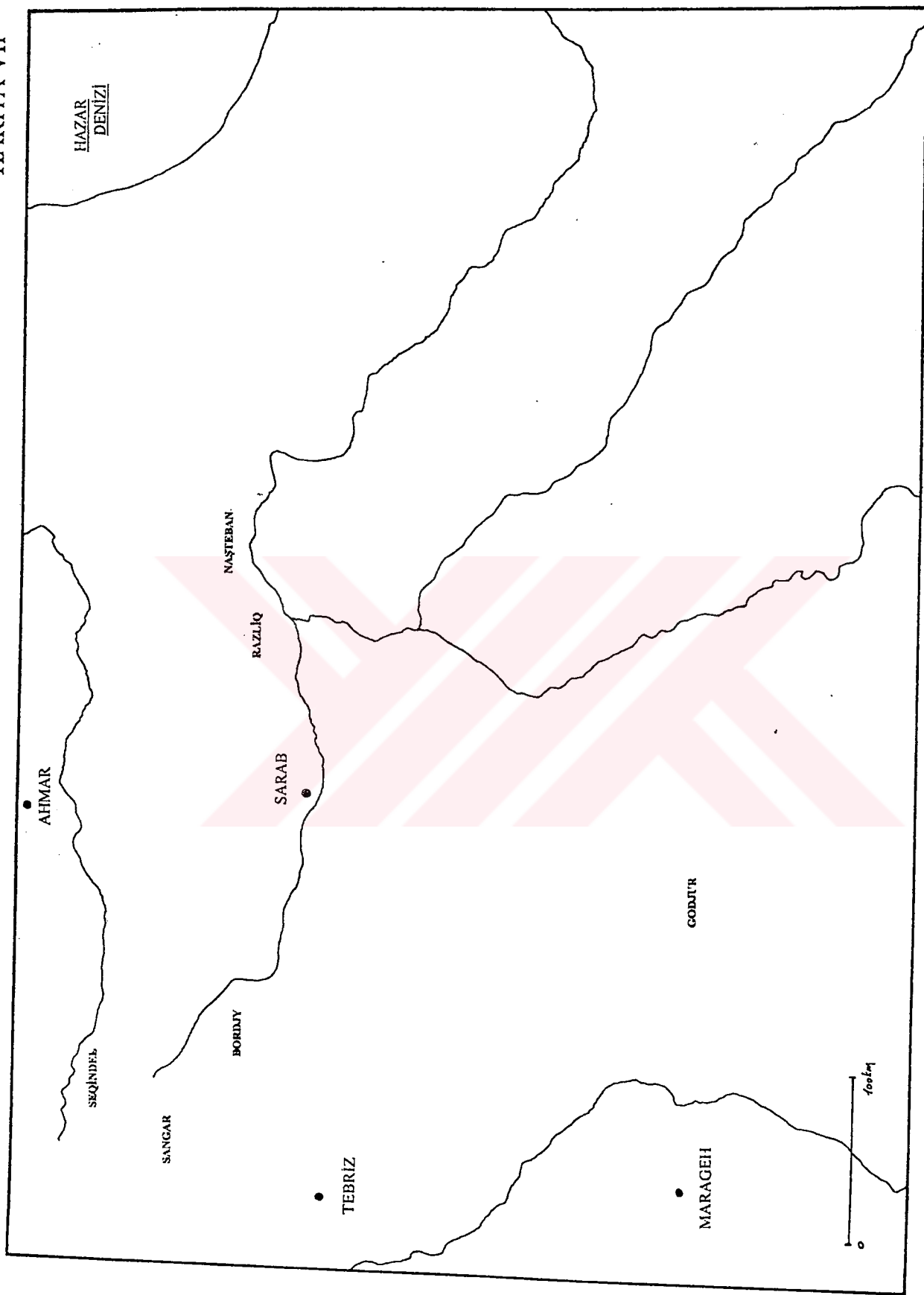

The map illustrates the Uşnaviye region, a historical area in Iraq. Key features include:

- Geographical Features:** The Tigris and Euphrates rivers are shown, along with the Uşnaviye region and the Uşnaviye region.
- Towns and Settlements:** Numerous towns are labeled, including Bardiljan, Guschi, Kuhl-e Zambel, Ahu-Darreh, Sarandil, Qairamanlu, Rezaieyeh, Baranduz, Berdesur, Mahmudabad, T. Lumbad, Ain-e Rum, Tazabulagh, Yedlar, Hadarabad, Lailan, Tashete, Hadar Kulan, Arslan, Agrabetepe, Qalat, Şeytan-Abad, Malarat Tepe, Gerdesorah, Kani Sar, Naalus, Kelishin, Topzawa, Mudjesir, Skenne, Hovela, Rovanduz, Musul, Kadiri, Kandra, Cemikari, Acacılı, Çelkirdi, Aranlı, Ganibahset, and Hakkari.
- Administrative Boundaries:** The map shows the boundaries of the Uşnaviye region and the Uşnaviye region.
- Scale and Orientation:** A scale bar is provided in the bottom right corner, and a north arrow is located in the top right corner.

HARITA VII

ÖZGEÇMİŞ

16. 07. 1974 yılı Berlin (Almanya) doğumluyum. İlk ve Orta öğrenimimi Aydın'da tamamladım. 1993 yılında Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalına kayıt yaptırarak ve aynı anabilim dalını Yrd. Doç. Dr. Gülriz KOZBE danışmanlığında "Malatya Bölgesi Orta Tunç Çağı Çanak Çömleği" başlıklı tezimi sunarak 1998 yılında tamamladım. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimime başladım ve 2000 yılında Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU danışmanlığında "Urartu Tarihi ve Kültürü" başlıklı Yüksek Lisans Semineri'mi sundum.

Öğrenimim süresince Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU başkanlığında "Ayanis" (1994) ve "Ulucak" (1995-1998) kazıları ile "Kemalpaşa Ovası- Nif Çayı Vadisi" (1994) yüzey araştırmalarına; Prof. Dr. Marcella FRANGIPANE başkanlığında "Arslantepe" (1996), Prof. Dr. Önder BİLGİ başkanlığında "İkiztepe" (1997) ve Prof. Dr. Recep MERİÇ başkanlığında "Metropolis" (1997) kazılarına; Prof. Dr. İlhan KAYAN başkanlığında "Smyrna" ve "Nif Çayı Vadisi" (1996) paleocoğrafya araştırmalarına katıldım.

Dr. Öğr. Üyesi
Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU
11.04.2024

Tezimden iznim dışında Fotokopi alınması, çoğaltılması ve kaynak gösterilmeden alıntı yapılmasına izin vermiyorum.

Atila TÜRKER